

GEDENKBOEK
VAN DE
WATERSNOOD
IN OOST-ZUID-BEVELAND
1953

GEDENKBOEK VAN DE WATERSNOOD

ANNO
1953

IN OOST-
ZUID-BEVELAND

Met bijdragen van:

- C. PHILIPSE** „Tussen Kreekrak en Zanddijk“
L. N. HUISMAN-GRIEP „Wat er in Rilland-Bath gebeurde“
H. BOS „Krabbendijke en de Ramp“
M. A. ALLEWIJN „Waarde ging onder maar niet voorgoed“
W. A. VERBEEK „Het Noodlot van Kruiningen“

UITGEGEVEN DOOR FA. C. VAN VELZEN

BOEKDRUKKERIJ TE KRABBENDIJKE

Voorwoord

VAN DE UITGEVER

Niet dan na ampele overweging zijn we er toe overgegaan om de uitgave van een gedenkboek van de watersnood 1953 in Oost-Zuid-Beveland ter hand te nemen. Vele bezwaren toch zijn daaraan voor een bedrijf als het onze, dat niet over ervaring op uitgeverij-gebied beschikt, verbonden. Wij meenden evenwel de gunstige omstandigheid, dat Krabbendijke behouden en daardoor onze drukkerij gespaard gebleven is, niet onbenut te mogen laten.

Zonder ons in de eerste plaats te laten leiden door commerciële doeleinden (want ook thans kunnen wij het financiële risico van deze onze eerste uitgave nog niet overzien), zagen wij het veel meer als een taak om onze drukpers in te schakelen voor het in woord en beeld weergeven van de rampgebeurtenissen.

Ieder, die zich enigermate interesseert voor wat in het verleden in onze provincie op het gebied van water-rampen is voorgevallen, moet dikwijls tot zijn teleurstelling ervaren, hoe gering het aantal gedetailleerde gegevens daaromtrent is. Weliswaar zijn er voor dit gemis verzachtende omstandigheden aan te voeren, maar toch kan men zich niet aan de indruk onttrekken, dat in vroeger tijden aan het verzamelen van belangwekkende gegevens van waterrampen voor het nageslacht niet veel aandacht is besteed.

Op allen, die de stormvloedramp in 1953 van dichtbij hebben meegemaakt, rust dan ook de taak te zorgen — voor zover men daartoe in de gelegenheid en in staat is —, dat ons nageslacht dit verwijt niet maakt.

Het mogen medewerkers aan de vervulling van deze taak met de ons ten dienste staande apparatuur deed onze firma er toe besluiten deze uitgave te verzorgen.

Het spreekt welhaast vanzelf, dat wij daarin nooit geslaagd zouden zijn, zo wij ons niet hadden kunnen verzekeren van de hulp van een groot aantal medewerkers. Als zodanig noemen wij de vele amateur-fotografen, die ons hun dikwijls zeer verdienstelijke fotoproducten vrijwel belangeloos ter beschikking stelden. Het is ons een behoefte hen hiervoor hartelijk dank te betuigen.

In niet mindere mate geldt deze dank onze penvoerende medewerkers, die er naar onze mening in geslaagd zijn dit fotowerk met een passende tekst te omlijsten. Ieder van hen heeft getracht het rampgebeuren in zijn of haar gemeente zo waarheidsgetrouw mogelijk weer te geven.

Ook willen wij niet nalaten van onze erkentelijkheid te gewagen jegens allen, die indirect — hetzij door het geven van tips voor het verkrijgen van foto's, hetzij door het verstrekken van inlichtingen aan de schrijvers — aan de totstandkoming van dit boekwerk hebben medegewerkt.

Met het uitspreken van de hoop, dat deze uitgave ook naar het oordeel van de lezers moge beantwoorden aan het ons gestelde doel, willen wij dit voorwoord besluiten.

Krabbendijke

FIRMA C. VAN VELZEN

Zeeland in vroeger eeuwen. — Persbureau Holland.

TUSSEN Landdijk EN Kreekrak

door C. Philipse

„Ik worstele in het water en kome weer op.”

Midden in de geschiedenis van oostelijk Zuid-Beveland is daar die geweldige stormramp van 5 Nov. 1530. De ramp, die het Verdrongen Land van Zuid-Beveland deed ontstaan en die de waterstaatkundige toestand daar zó grondig wijzigde, dat er van de middeleeuwse geschiedenis weinig of niets meer in

de bodemgesteldheid is af te lezen. Maar de ramp van begin Februari 1953 krijgt relief tegen de achtergrond van wat toen gebeurde. En de bijna tot een legende verbleekte verhalen van vroeger krijgen voor ons een angstwekkende actualiteit.

De naam Beveland komt het eerst voor in een oorkonde van 976. Het kan een land geweest zijn, waar de weinige bewoners hebben geleefd van visvangst en schapenteelt. Een land vol poelen en plassen, onherbergzaam en moeilijk te bereiken, een land, waar

de Frankische overheersers weinig belang in stelden en de heidense bewoners lange tijd het Christendom vijandig bleven. Pas in oorkonden van de 13e eeuw komen de eerste parochiën voor, bv. Mere, Rinlant, Koudewerve, Duvene, Scoude, Nova Terra (Nieuwlande), Reimarswale, Totelsende¹⁾.

Zuid-Beveland was in die tijd doorsneden door talrijke krekken, die dikwijls in open verbinding met het buitenwater stonden. De Honte of Westerschelde was wel ongeveer even breed als nu, maar door de geringe diepte als vaarwater minder belangrijk. Het oosten van Zuid-Beveland bestond toen uit twee eilanden: de Watering beoosten Yerseke en de Watering tussen Honte en Hinkelinghe. De Hinkelinghe liep van het oosten naar het westen, evenwijdig aan de Honte. Ze mondde uit in de Schelde bij de tegenwoordige Kreekrakdam en vloeide in de Honte even ten westen van het dorp Waarde. De Waardse Vliet is er een overblijfsel van. In de mond van de Hinkelinghe ontstond in de 14e eeuw de Hinkel- of Onservrouwenpolder. De door de ramp van 1 Februari 1953 zo bekende Kadijk is een van de dijken van de Hinkelinghe. Langs de Waardse Vliet zijn hier en daar nog sporen van dijken te vinden.

Een hoeve onder Kruijningen, dicht bij de Rijksweg, heet Inkelenoord, evenals een polder bij Woensdrecht²⁾.

Het dorp Onservrouwenpolder is bij de vloed van 1530 verdrongen, spoedig herdijkt en verenigd met Kruijningen. De kerk moet gestaan hebben in dat deel van de polder, dat in 1598 of 1604 verloren ging. In 1753 stonden in deze polder veertien huizen. Voor 1676 had dit „dorp” nog een eigen gemeenteraad (magistraat) en toen dit gebied met Kruijningen was verenigd, moest één van de zeven schepenen een bewoner van de Oostinkelse polder zijn.

Een zijarm van de Hinkelinghe was de Morlode. De stroombedding van dit water is nog duidelijk te herkennen in een lang stuk land, dat zich uitstrekt van het kruispunt van de weg naar Waarde en de Rijks-

¹⁾ Register der Kerkelijke Tienden 1275—1280.

²⁾ Daar dus Hinkelenoord.

weg, tot aan de Oostdijk. Deze oude bedding is nog altijd de grens tussen Kruiningen en Krabbendijke. De Kruiningse Vliet is dan een overblijfsel van een noordelijke tak van de Morlode. Deze Kruiningse Vliet was de scheiding tussen de ambachten Kruiningen en Nieuwlande.

Tussen Honte en Hinkelinge lagen in de Middeleeuwen de ambachten Waarde, Valkenisse, Mare en Coveringhe. Waarschijnlijk is het ambacht Valkenisse gesplitst en heeft de naam Rilland gekregen. Volgens Smallegange (Kroniek van Zeeland) zouden in de oude (Middeleeuwse) kerk van Rilland enkele edelen uit het geslacht Valkenisse begraven geweest zijn. De abdijen Duinen en Ter Doest in Vlaanderen hebben in deze streken uitgestrekte bezittingen gehad. De Cistercienser monniken van Ter Doest hadden in de Monnikenpolder bij Krabbendijke een klooster. Zij hebben zich verdienstelijk gemaakt bij tal van inpolderingen in oostelijk Zuid-Beveland. Zij hebben in het midden van de 13e eeuw (1263–1269) de Hinkelinge afgedamd.

Dorpen als Kruiningen en waarschijnlijk Waarde hadden toen hun adellijke heren, die op het kasteel woonden. Krabbendijke had zijn klooster met een kapel, later kerk.

Van sommige ambachten, zoals Rilland, zijn alleen namen van hun heren bekend. Namen en nog eens namen! Soms lezen wij van een ridder, die gestraft wordt en een kerkelijke penitentie moet ondergaan; andere ridders hebben een geschil, dat bijgelegd moet worden. Soms komt de abt van Ter Doest zelf naar Krabbendijke, om een waterschapskwestie te regelen. In dit gebied komt welvaart. Maar plotseling wordt de vreedzame ontwikkeling onderbroken, als er weer een nieuwe overstroming komt.

Hier volgt een kleine „bloem“-lezing.

Op Sint Aagtendag van 1288 bleef het water „omtrent Bath, Rillant ende Kruiningen langen tijd in en uit loopen, eer de doorgebrookene gaten gestopt waren en men het ondergevoelde gedijkt had“. Een oud rijmpje zegt:

„Op Sinte Aachten Dagh, hoort dese nieuwe Maar,
Was Zeelandt door 't Water bedorven bij naar.“
Op Sinte Katarinendag (25 November) 1304 braken

„Gezigt van het overvloeiën van het dorp Kruiningen na de doorbraak van den zeedijk in den nacht tusschen den 14de en 15den Januarij 1808.“

veel dijken door aan de oostzijde (van Zuid-Beveland); veel land moest buitengedijkt worden.

Bij de Sint Clementsvloed van 1324 „ondervloede“ bijna geheel Zuid-Beveland.

In 1352, kort na een burgeroorlog, waarbij het ene dorp „tegen het andere optoog“, kwam er een „ongemeene vloed“.

Op Sint Victorsdag in 1375 waren er grote overstromingsrampen in Zeeland.

Van de Sint Elisabethsvloed van 19 November 1404 wordt verteld, dat „Vlaanderen zoowel als Zeeland de Zee zich boven de Dijken zag verheffen, hooger dan immer geweest was“.

Bij de Sint Elisabethsvloed van 18 November 1421 „moest Zuidbeveland aan zijn Oostzijde het bezuren“. Hertog Jan van Beyeren met zijn Zeeuwsche Raden en der Stede Reimerswale stelden „ordre hoedanig de Dijkbreuken ten spoedigste te herstellen waren“.

Van de overstromingsrampen 27 September 1477, 27 September 1509, 14 December 1511 is bekend, dat talrijke polders in Zeeland onderliepen en veel land moest buitengedijkt worden. Na de laatste ramp vroom het van 14 November 1510 tot 18 Februari 1511, zodat volgens de kroniekschrijver „van Antwerpen met geladen wagens over de Schelde tot in dit Eiland, ja tot Goes gereden werd“.

Dan komt de beruchte vloed van 5 November 1530. „Holland ende Zeelandt wel beklagen magh Sinte Felix quaden Saterdagh.“

Bijna geheel Zuid-Beveland liep onder. Een tijdgenoot vertelt, dat hij stond aan de Koepoort in Goes. Hij zag niet anders dan „huysen, kercken, boomen en geen lant, welke kercken, huysen ende boomen oock eensdeels seer diep in 't water stonden, bii naest tot aen de poerte“. „De wind, welke eerst een tijdlang hevig uit het W. gewaaid had, liep om naar het N.W. en veranderde des morgens tusschen 8 en 9

uren in eenen hevigen storm, die het water met buitengemeene snelheid rijzen deed. Reeds op den middag, en nog 2 uren voor den vollen vloed stroomde het water over de straten der steden en over de kruinen van sommige dijken" (Dresselhuis, Wandelingen). Het eerst sloeg de sluis bij Creecke weg en toen bezweek de dijk bij Lodijke, bij Reimerswaal. Men zegt, dat de heer van Lodijke weigerde om het gat te laten stoppen. Hij zou op deze manier gemakkelijk een goede haven krijgen. De schippers weten nu nog het Gat van Lodijke aan te wijzen. In een paar uren tijds was oostelijk Zuid-Beveland één binnenzee. Het water kwam zo snel opzetten, dat van sommige dorpen niemand zich kon redden.

Toen ook de Zanddijk, die toen veel lager was dan nu, doorbrak, liep ook de hele Brede Watering onder. Het Verdrongen Land van Zuid-Beveland ontstond. Reimerswaal bleef nog een eeuw bestaan. Een korte opsomming van de rampen, die deze stad troffen, zou enige bladzijden vullen.

In 1631 werd ze door de laatste inwoners verlaten en in 1632 werd wat er nog van over was, voor afbraak verkocht.

Volgens de geschiedschrijver Ermerins staken „nog veele jaren daarna de Toorens der verdrongen Dorpen ten golven uit, zoo als ook de brokken van Sloten en voorname Gebouwen”.

In 1532 waren de polders Bath, Hinkelenoord en Nieuwlande weer bedijkt, maar bij de vloed van 2 November gingen ze weer verloren. In 1536 werden Den Agger, Bath en Hinkelenoord en delen van Everswaard en Rilland opnieuw bedijkt. Een Octoberstorm in 1539, die vijf dagen duurde, richtte veel schade aan. De vreselijke vloed van 13 Januari 1551 vernielde dit alles voorgoed.

Kruiningen was kort na 1530 herdijkt, maar had te kampen met grondbraken. Er was gevaar, dat de dijk bij Hansweert het zou opgeven „en de Rivier de Honte haeren loop ende cours nemen zoude dwers door hansweerts dijck ende also in de Riviere van de Schelt”. Bij de Allerheiligen vloed van 1570 ging alles verloren, wat in Waarde, Valkenisse en Krabbendijke herwonnen was. In dit jaar is ook de „Weel” bij Waarde ontstaan. De polders van Kruiningen en

Waarde werden in 1571 weer herdijkt. De dijk van Oostdijk naar Gawege is waarschijnlijk toen aanzienlijk versterkt; het was de meest oostelijke zeedijk van Zuid-Beveland.

In 1594 kreeg Jhr Junius de Jonge vergunning om „te mogen bedijcken een deel van de Gorsinge in de . . . Heerlijckheid van Crabbendijcke”. Maar in 1568 was de tachtigjarige oorlog begonnen. De „versochte indijckinge” kon wel eens gevaar opleveren voor de veiligheid van het eiland, want de „fortificatie van den Eylande van Zuytbevelandt aen den Oostdijk” zou na de indijking geen nut meer hebben. Een com-

missie, „geassisteerd met eenen Ingeniaris”, ging op onderzoek uit. Het rapport was gunstig, de bedijking zou kunnen geschieden „zonder perijckel van den voorsz. Eylande ende nadeel van voorsz. fortificatiën” als de „fortificatiën” aan de nieuwe dijk zouden worden aangelegd, precies als zij aan de Oostdijk waren „in diepte, hooghte, lenghte ende breedte van al sulcke grachten en Borstweeringhen als bij ons sijn geleyt en getrocken geweest”.

De Maags-, Monniken- en Nieuw-Krabbendijke polder werden ingedijkt in 1595. Pas in 1659 kon een predikant beroepen worden. Het was Ds Cornelius de

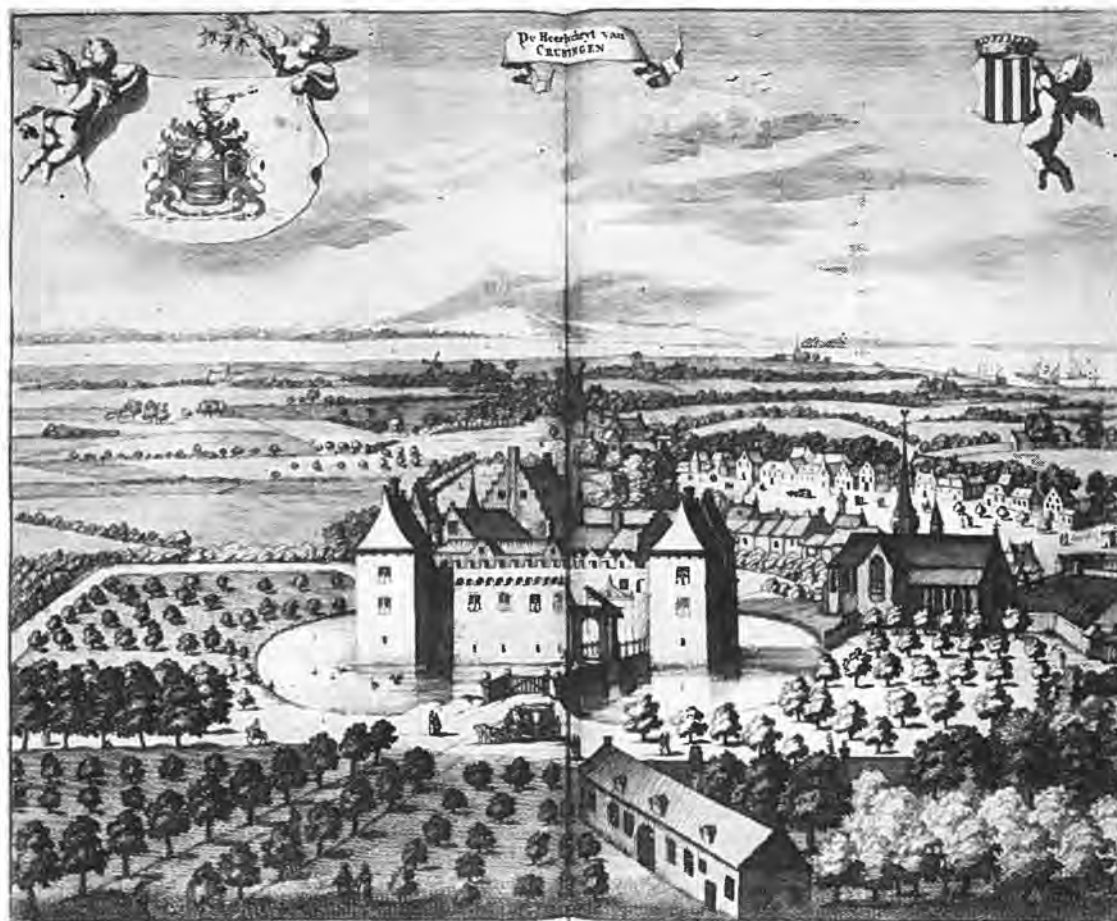

Foto welwillend afgestaan en overgenomen uit het werk „Het geslacht Dek”, beschreven door A. W. E. Dek te Rijswijk.

Coninck. Voordien schijnen de weinige bewoners van dit nieuwe dorp ter kerke gegaan te hebben in Waarde. Een deel van de vroegere heerlijkheid Nieuwlande werd herdijkt in 1642. Tegenwoordig zijn op de slikken van het Verdrongen Land nog de fundamenten te zien van kerk en toren van dit vergane dorp, dat in de volksmond abusievelijk „Oud-Krabbendijke” wordt genoemd.

Ook de Oostpolder schijnt in 1642 herdijkt te zijn. Zuid-Beveland had veel geleden in de tachtigjarige oorlog. Jacobus Ermerins spreekt van „verlatene en uitgeroofde Dorpen, verbrande Kerken, Heeren Sloten en Houven, gebrokene en kwalyk onderhoudene Dijken, arme, schamele Inwooners”. Maar nu de vrede van Munster was gesloten, kon er een periode van rustige ontwikkeling aanbreken. Totdat er weer een verschrikkelijke ramp komt over dit land. Het is de vloed van Maandag 26 Januari 1682. In dit gedeelte van Zuid-Beveland braken de dijken door van de Oostpolder (van Krabbendijke), de Nieuw Krabbendijke polder, de Waardse polder, de Valkenispolder en de Nieuwlandepolder. Van de dijkdoorbraak bij Krabbendijke vertelt een tijdgenoot: „... de Menschen siende de snelle instorting des Waters aankomen, vluchteden meest in der Kerck, alsmede andere in de Ronduit¹⁾, al waerse bleven tot des Woensdaghs toe, als wanneer sij daer met Vaertuigen en Booten uyt gehaaldt wierden. Veele Hofsteden storteden ter neder, die de krachtige aanloop des Waters niet konden wederstaen. Aldaer zijn verdroncken acht Menschen, soo Mannen, Vrouwen als Kinderen.” Hij vertelt dan verder van de vrouw van Jan Karstanje („zijnde voor den voorleeden Vloedt een rijcken Boer”), die op de zolder van haar huis was gevlucht. Het huis stortte in en de vrouw dreef met de zolder de boomgaard in. Ze hield haar klein kindje in de armen, maar ze wist de takken van een boompje te grijpen. Dinsdagsavonds kon ze gered worden. Dezelfde schrijver verhaalt dan verder: „De nood en ellende, die in Krabbendijke geweest is en is niet uyt te spreken; de Menschen moesten het Broodt van het Water visschen om haer onderhoudt;

ende wanneer sij nu afgehaeldt wierden met Booten, ende op andere Menschen komende, (dan) stonden haer Oogen door het gedurigh schreyen en kermen schier boven haar Wynbraeuwen uyt”. En verder: „Het Nieuwlande drijft mede noch, daer is noch een Poldertje ingebrocken tegens den Oostdijck, daer Boeren Huys, Schuer en al weggespoeld is; de Huysman verdronck met al sijn vee”.

Na het herstellen van de dijken brak de dijk weer door op 20 Maart 1682 en werd Krabbendijke weer geinundeerd.

De polders van Waarde, Valkenisse en de Westveerpolder waren in 1571 herdijkt. Ermerins zegt, dat deze oude heerlijkheden gekweld werden door „gedurige watersnooden, gestadige vrees voor de vijand, groote sterfte”.

De vloed van 1682 betekende voor Valkenisse de gehele ondergang. „De Polder Valckenisse, alwaer een Dorpje in leydt is t' eenenmale wechgespoelt op drie Huysen na, aldaer zijn veele Beesten verdroncken, maer geen Menschen.” Veel inwoners van Waarde wisten zich in veiligheid te brengen op de „kasteelberg”. De gaten in de dijken van de Waarden Westveerpolder konden hersteld worden, maar men zag geen kans Valkenisse te behouden; vierhonderd gemeten grond werden aan de zee prijs gegeven. De bewoners van Valkenisse hebben zich toen gevestigd in Gawege, het gehucht, dat ligt op de noordgrens van de heerlijkheid Valkenisse en dat reeds in een oorkonde van het jaar 1288 wordt genoemd.

Op 8 Januari 1683 brak de dijk weer door bij de Weel; het water kwam nu nog anderhalve voet hoger dan in 1682. Nadat de dijk was hersteld, brak hij weer door op 18 Februari. Een groot deel van het dorp Waarde viel in puin.

En sinds de grote stormvloed van 1530 en vervolgens, lagen daar nog in het Verdrongen Land de schorren van Rilland en Bath, een gebied van 1781 gemeten. „waar op veele Schapen worden geweid”, zegt de „Tegenwoordige Staat (1753)”.

Maar in 1773 verschijnt in de „Nederlandsche Jaarboeken” het volgende bericht: „Men is zederd twee maenden in deze Provincie wakker bezig tus-

schen Zuidbeveland en Tholen, om veele schorren en verdronkene Landen wederom te beverschen, zijnde Rilland genaemd, niet verre gelegen van de Plaets, daer de oude verdronkene Zeeuwsche Stad Reymerswael gestaen heeft. Hieraen werken dagelijks wel duizend menschen”.

In een bericht van Juni 1773 wordt gemeld, dat men bezig is in Bath, Maire en Rilland „ruim 1000 gemeten” te bedijken. Er zijn nu wel 3000 arbeiders daar bezig. Alles ging voorspoedig, maar er was nu een staking uitgebroken, „zo men meent doordien de prijzen der eetwaren ook onder die Arbeideren onmatiglijk gesteigerd waren”. Honderdvijftig soldaten uit Bergen op Zoom dempten het „oproer”. Op last van het Gerecht werd er een galg opgericht, „onder welke een der voornaemste oproermakers gegeezeld is”. Driehonderd stakers werden naar Oost-Friesland teruggezonden.

Alles ging verder goed. Het Vinkenissegat werd op 8 Juli afgesloten, maar brak 20 Augustus door storm en hoge vloed door. Ook deze schade was spoedig hersteld. Nog in 1773 was de Reigersbergse polder bedijkt. In 1782 werd met het bouwen van tien huizen het dorp Rilland gesticht op een door brede grachten omgeven terrein.

Bij de ramp van 15 Januari 1808 bleef Rilland gespaard. In oostelijk Zuid-Beveland overstroonden de Oostpolder, de Valkenispolder, de (Nieuw) Krabbendijkpolder, de Maags- en Monnikenpolder, de Nieuwlandepolder en de polder van Kruiningen. In de dijk van Kruiningen ontstond een gat van ruim tweehonderd meter. In deze stormnacht verdrong op Kruiningen niemand, maar de materiële schade was aanzienlijk. Veel huizen en schuren stortten in; dikwijls kwam het water tot aan de dakgoten. Wat in die rampnacht niet verwoest werd, stortte daarna in. Het is toen gebeurd, dat mensen drie dagen lang op een zolder zaten, eer ze konden gered worden.

Op Kruiningen waren geen vijftwintig mensen gebleven. Met bootjes was men dagenlang bezig om de slachtoffers te redden. Een nieuwe storm op 12 Maart richtte nieuwe schade aan en toen kwamen ook enige mensen om het leven. Algemeen dacht men, dat Kruiningen verloren was. Toch is het gelukt

¹⁾ Een vestingtoeren van de fortificatiën (zie boven).

om de polder te behouden. Men heeft het gat driehonderd meter landwaarts kunnen afsluiten.

In deze beruchte rampnacht waren ook de bewoners van de enige hoeve in de Nieuwlandepolder niet naar bed gegaan. Even vóór de dijkdoorbraak zag men nog licht in het huis van de dijkbaas. Toen zag men het licht verdwijnen: juist dáár was de dijk bezweken. De baas met vrouw en dochter kwamen om. Op de hoeve vluchtte men naar de zolder. Toen daar het water ook kwam, heeft men met een vleesboom een gat in de muur gestampt en is boven op de „tas” in de schuur gevluht. Aldus volgens de overlevering.

Nog geen twintig jaar later liepen de Maire-, de Valkenisse- en de Strodorpse polder weer onder (1825). Spoedig was men daar het water weer baas.

Nieuwe polders werden bedijkt. De Frederikapolder in 1851, de Emmanuelpolder in 1864, de Zimmerman in 1882.

Over de bedijking van de Eerste- en Tweede Bathpolder geeft het Jaarboekje Casandria van 1850 merkwaardige bijzonderheden ¹⁾. De schrijver vertelt, hoe op de dijk bij Fort Bath achthonderd werklui bezig waren. Er waren zeventig drankslijtersvergunningen afgegeven. Keten waren ingericht als herberg. Het moet daar een internationaal gezelschap geweest

zijn, te zien aan de uithangborden. Ze droegen namen als: The Duke of Wellington, The Queen of England, La Ville d'Anvers. In den heiligen Antonius, Schippers Welvaren.

De Eerste Bathpolder was in 1856 voltooid. Met de bedijking van de Tweede Bathpolder ging het minder goed. Toen de dijk van deze polder gesloten was, brak hij weer door. De schrijver vertelt, hoe hij des morgens zijn inspectiereis te voet aanving, maar „des namiddags kliefte het ranke vletscheepje, 't welk mij naar het naburige fort Bath terugvoerde, de schuimende golven, die zich boven de nieuwe schepping, den betwistten eigendom en het verloren geld van John Bull en consorten, hadden gesloten” ¹⁾.

De herdijking begon weer. Maar bij de storm van 22 December 1863 brak de dijk door van de Tweede Bathpolder en liep ook de Eerste Bathpolder schade op. — Dan komt de stormramp van 12 Maart 1906. Door een vijftig meter breed gat stroomde het zee-water de Reigersbergse polder binnen. Gelukkig was het gat ondiep en bleef de schade klein. De dijken van de Bathpolders bleken niet bestand tegen het geweld van de storm. Op tal van plaatsen sloegen er gaten in, sommige van meer dan honderd meter breed. Vijftig gezinnen werden dakloos. De materiële schade was zeer groot. Wonder boven wonder

zijn er geen mensen verdronken. Een zieke 90 jaar oude man, weigerde zijn huis te verlaten en dreef met zijn bed bijna tegen de zolder. Toen het water zakte, kwam hij onder het bed op de vloer te liggen. Gelukkig leefde hij nog. Ook de Strodorpse polder, de Karelpolder, de Pieterspolder, de Olzendepolder, Molenpolder en Burenpolder overstroonden.

De storm van 1 October 1911 bracht grote schade aan de dijken in heel Zeeland en het is een wonder, dat er in oostelijk Zuid-Beveland toen geen erger dingen zijn gebeurd.

Het lange relaas kan nu vervolgd worden met de verhalen over die bange dagen van begin Februari 1953. Het was een lang relaas, eentonig als de vloed en eb, die komen en gaan in Kruiningen, in Schouwen. Eentonig als het geklots van het grijze zee-water tegen de binnendijken.

„En in alle gewesten worde de stem van het water met zijn eeuwige rampen gevreesd en gehoord.”

Maar:

*„Nooit is 't verdronken land verloren,
Zeeland is aan het diep ontgroeid.
Straks zal het land, uit vloed geboren,
Weer door zijn dijken zijn omschoeid.”*

Geve God, dat wij weer veilig mogen wonen in dit goede land.

Wemeldinge, 12 Mei 1953.

¹⁾ Artikel van C. V. E. v. d. Bilt la Motte.

¹⁾ Een Engelse maatschappij bedijktte deze polders („De Engelse Polder”).

WAT ER IN *Rilland-Bath* GEBEURDE

door L. N. Huysman-Griep.

„Wat sturmt het toch!” — „Oart 't toch es waeien!” — „Wat een noadweer!”... Dat waren zo de uitroepen, die op de avond van de 31e Januari 1953 van tijd tot tijd in de Rillandse huiskamers weerklonken. Men hield de kachels zorgvuldig in de gaten, het

vuur werd zoveel mogelijk getemperd. Immers, als er met zo'n storm een begin van brand ontstond, was het leed niet te overzien. Daarom, voorzichtig met vuur! Welhaast niemand beseftte, dat de vijand van het vuur, het water, op de loer lag en in diezelfde nacht het land zou overstroomen, dat het in het verleden aan de mensen had moeten afstaan.

Er werd naar de radio geluisterd en men hoorde, dat o.a. Bergen op Zoom voor gevaarlijk hoog water gewaarschuwd werd. Slechts weinigen maakten zich hierover ongerust. Dergelijke waarschuwingen waren al zo dikwijls gegeven en het had nog wel eens harder

gestormd dan vandaag, zonder dat er iets bijzonders gebeurde. De kachels werden nog eens extra gecontroleerd, waarna de meeste mensen rustig naar bed gingen. Immers, „als het buiten woedt, is het binnen goed”.

Echter niet allen dachten er zo over. De waterbouwkundig opzichter Cysouw was in de weer en had 's avonds laat op de dijk van de Reigersbergse polder nog een onderhoud met een der leden van het polderbestuur. De opzichter achtte de toestand niet verontrustend, beloofde waakzaam te zullen zijn en liet op een plaats, waar men de dijk niet geheel en al

Eenzaam en verlaten. Rilland-Bath bij laag tij. — Foto Kakebeeke.

De auto, waarmede Burgemeester de Goffau zich naar Bath begaf. In de naaste omgeving van deze plaats vond hij de dood in het snel opkomende water. — Foto Nieuwenhuijse.

vertrouwde, nog enige voorzieningen treffen. Burgemeester de Goffau maakte zich enige zorg en het leek wel, of hij — misschien zonder het zelf te beseffen — er een bang voorgevoel van had, dat er iets ergs ging gebeuren. Bij zijn gewone Zaterdagavondbezoek aan zijn moeder was hij opmerkelijk stil geweest, alsof hem iets drukte. Vroeger dan anders ging hij naar huis, omdat hij er nog wel eens uitgeroepen zou kunnen worden. Helaas had zijn voorgevoel hem niet bedrogen, want omstreeks half vier ratelde de telefoon en vertelde de heer Walrave uit Bath hem, dat het water over de dijk kwam. De burgemeester nam snel zijn maatregelen. Hij waarschuwde de commandant van de brandweer H. de Hartog, die op zijn beurt in allerijl zijn mannen opriep. De gemeentebode P. J. Dansen kreeg opdracht de noodklok te luiden, terwijl de sirene van

de brandweer de bewoners er van moest overtuigen, dat er gevaar dreigde. Verder diende een autobus startklaar te zijn, om zo mogelijk de bevolking van Bath te evacueren. Tot overmaat van ramp viel omstreeks kwart voor vier de elektrische stroom uit, hetgeen de situatie nog weer moeilijker maakte. Tien minuten over vier vertrokken de burgemeester en de brandweercommandant samen met de taxichauffeur P. van Hoek in de auto van laatstgenoemde naar Bath. De autobusondernemer J. Leendertse volgde met een bus. Bij de driesprong in Bath ontmoetten zij opzichter Cysouw, die als zijn mening te kennen gaf, dat het water, dat in de straten stond, slechts overslag was. Toch zag men geen kans de mensen per bus op te halen, daar er steeds meer water kwam en omdat de bus niet zonder gevaar kon draaien, besloot men, dat de burgemeester en de

brandweercommandant, gewapend met een brandend zaklicht, elk aan een kant van de weg zouden gaan lopen, om het de chauffeurs van bus en auto mogelijk te maken, achteruit rijdende tot aan de Krukweg te komen, waar men zou kunnen draaien. Vervolgens wilden deze mannen trachten via de korte Vierde Weg over de dijk naar Bath terug te gaan, om te zien of de bewoners zo bereikt konden worden. Er werd langzaam gereden en opzichter Cysouw volgde met de motor. Het gezelschap was nog nauwelijks halverwege Bath en de hofstede Oosthof, toen de dijk bij Bath doorbrak en het water zich met woest geweld in de polder stortte. Aan de heren de Hartog en van Hoek lukte het nog op de bus te komen, doch zowel de burgemeester als de heer Cysouw konden zich op deze wijze niet redden. Wel slaagden zij er nog in zich

De vernielde zeedijk van de Zimmermanpolder te Rilland. —
Foto mej. Pijl, Den Haag.

een moment aan een boompje vast te klampen, doch het water kwam met zo'n enorme kracht opzetten, dat zij weinige ogenblikken later door de woedende golven werden meegesleurd.

Deze beide mannen vielen in de bloei van hun leven als slachtoffer van hun plicht.

Terwijl dit drama zich voltrok, stroomde het water met grote vaart verder en bereikte in een minimum van tijd het dorp. Intussen was de dijk ook bij de

Derde Weg doorgebroken en stortte zich ook daar een muur van water over het land. In een ongelooflijk korte tijd, waarschijnlijk niet meer dan enkele minuten, stond het water meer dan een halve meter hoog in de huizen. Zij, die bij het luiden der klok en het loeien der sirene uit bed waren gestapt en naar beneden gegaan, konden nog een en ander in veiligheid brengen, doch veel was dit niet, daar het water hen spoedig naar boven dreef.

Anderen weer hadden even hun warme bed verlaten om te zien, of zij ook ergens een vuurgloed konden ontdekken. Maar hoe ze de hemel ook afspeurden, er was niets van een vuur te bekennen, dus doken ze maar weer onder de dekens, om korte tijd daarna wederom te worden opgeschrikt en te bemerken, dat hun ervvijand, het water, hen had overvallen en hun huis met kracht binnenstroomde. Tientallen mensen,

die buiten het dorp woonden en het alarm niet hadden gehoord, sliepen door tot aan de morgenschemer en velen zagen aanvankelijk, toen ze naar buiten keken, het schuim der golven aan voor pas gevallen sneeuw. Al deze mensen konden niets meer van hun inboedel in de benedenvertrekken redden. Zij zaten opgesloten op hun zolder, meest zonder vuur, licht, water en voedsel.

Wij, die op het nippertje droog gebleven waren achter de dijk van de Bathpolder, stonden op die grauwe, triestige Zondagmorgen verslagen aan de rand van het kolkende water. Met angst in ons hart vroegen we ons zelve af, wat er van de mensen in het verdronken dorp geworden was, of de alleenstaande huizen in de polder het wel gehouden zouden hebben tegen de kracht van het water.

Honderden vragen bestormden ons, toen wij daar

Weggeslagen zeedijk Zimmermanpolder te Rilland; alleen de voet van de dijk staat hier nog. — Foto mej. Pijl, Den Haag.

klein en nietig stonden in de gierende storm, terwijl hagel en sneeuw ons in het gezicht striemden en wij ons onmachtig voelden een reddende hand uit te steken naar hen, die in nood verkeerden. Het donkere water was bezaaid met wrakhout, uien en fel gele maiskolven. Hier en daar dreef een dood varken naar de kant; al met al een troosteloos gezicht, dat wij nimmer zullen vergeten.

Op dat moment wisten wij nog niet, dat de watersnood in onze gemeente zich niet slechts beperkte tot de Reygersbergse polder. Wij konden niet vermoeden, dat zowel de Zimmermanpolder als de Völcker- en Anna Mariapolder in de vroege morgen waren ingelopen en er dus van de 4133 ha, die de gemeente Rilland-Bath beslaat, er 1723 ha onder water stonden. Wij vernamen pas later, dat zich ook in de Völckerpolder een verschrikkelijk drama had afgespeeld, waar de vijf kinderen Nijse, die getracht hadden het vee los te snijden, door het water waren meegesleurd, daar zij noch het woonhuis, noch de dijk meer hadden kunnen bereiken. Een tragische bijzonderheid was nog, dat de twee jongsten, Adriana en Foort, die in Kapelle bij hun ouders op het bedrijf woonden, het weekend kwamen doorbrengen bij de oudste drie, Mattheus, Jan en Pieterella, die daar

voor hun ouders het bedrijf in de Völckerpolder beheerden. Het was ons op die morgen nog niet bekend, dat in de Zimmermanpolder de echtgenote van H. P. de Bokx, Bregje M. de Bokx-Schrier, tevergeefs getracht had de dijk te bereiken en jammerlijk verdrong. Wij wisten niet, dat de echtgenote van Chr. van Zwienen, Jacoba A. van Zwienen-v. d. Maas, toen zij de houten noodwoning aan de Tweede Weg trachtte te ontvluchten, voor de ogen van haar man werd weggespoeld. Nimmer zullen wij weten, welke strijd de andere drie slachtoffers gestreden hebben, die in hun huizen door het water overvallen werden en de dood vonden, de oude Johanna en Dirk Dronkers, resp. 91 en 86 jaar oud, die in hun kleine huisje in Bath woonden, de 80-jarige weduwe Maatje Blok-Krijger, die alleen in haar huis in Rilland woonde en eenzaam de verdrinkingsdood stierf. Wij waren onwetend omtrent dit alles en het eerste bericht over meer ondergelopen polders kregen wij pas, nadat het geheel licht geworden was en de dijkgraaf van de Kreekrakpolder J. A. W. van Liere bij ons kwam om te trachten de waterstaat op te bellen, daar ook zijn polder met overstroming werd bedreigd. De dijk tussen de Völcker- en Kreekrakpolder was door de in de oorlog aangelegde verdedigingswerken dermate verzwakt, dat hij nu een slechte beschutting bood tegen het water, dat de Völckerpolder had overstroomd. Doch de telefoon zweeg. Het postkantoor

stond immers onder water. Daar de heer van Liere een accu-radio bezat, kon hij ons vertellen, welk een ontzettende ramp de storm had veroorzaakt. Even later wisten wij ook, dat de dijk tussen de Reygersbergse polder en Bathpolders hier en daar gevaar liep en moest er met man en macht worden gewerkt om de Bathpolders droog te houden. De directeur van de Bathpolders, Ir W. Kakebeeke, stelde alles in het werk om hulp te krijgen, doch het was reeds namiddag, voor meerdere hulp kwam opdagen.

Ondertussen waren de militairen van het vliegveld Hogerheide ingezet om de bewoners van de z.g.n. achttien huizen in de Völckerpolder te redden en tegen de middag was dit reddingswerk voltooid. In sommige huizen moest een gat in het dak worden gehakt, om zo de bewoners uit hun benarde positie te verlossen.

Omstreeks half twee in de namiddag werden de heren de Hartog, Leendertse en van Hoek, die nog steeds in of op de autobus nabij Bath zaten, per roeiboot afgehaald en verkleumd van koude op het droge gebracht. Daarna werd ook de bevolking van Bath geëvacueerd en met bussen naar Bergen op Zoom vervoerd. Later op de dag, toen inmiddels per radio de met verlof zijnde militairen waren teruggeroepen,

Stroomgat bij Bath. — Foto Kakebeeke.

Rijksweg naar Rilland, Langendijk. — Foto van Velzen.

Aan de Hogendijk met „Drie Haasjes“ te Rilland. — Foto Kakebeeke.

De Hoofdweg te Rilland. — Foto Kakebeeke.

kon op grotere schaal hulp geboden worden. Helaas kwam de vloed met hernieuwde kracht opzetten en de in hun huizen opgesloten mensen beleefden misschien de angstigste uren van hun leven. Hier en daar steeg het water tot meer dan twee en een halve meter. Meubels bonkten tegen het plafond, schuimende golven beukten de muren. De duisternis viel vroeg in en bij het licht van een

Het grote gat bij Bath. — Foto Kakebeeke.

kaars of zaklantaarn volgde menigeeen met spanning de stand van het water. De traptreden werden geteld, men keek iedere vijf minuten, of het water nog niet minder treden bloot liet. Eindelijk begon het te vallen. Goddank, het ergste was voor vanavond voorbij. De storm nam in hevigheid af, de maan kwam van achter de wolken, kortom, de hele situatie werd wat minder angstwekkend. In de late avond slaagden militairen erin de bewoners van een paar boerderijen

De Adriaan Butijnstraat te Rilland. — Foto van Weele.

te redden, doch pas de volgende morgen werd met het reddingswerk op grote schaal begonnen. Reeds vóór het kriegken van de dag werden militaire boten ten zuiden van de spoordijk bij wachtpost 20 te water gelaten en de hele dag brachten deze door hagel- en sneeuwvlagen verkleumde mensen aan wal. Van alle kanten waren auto's komen opdagen om hen naar Bergen op Zoom of Ossendrecht te vervoeren, welke plaatsen als opvangcentra voor evacués waren aangewezen. Bij eb kon men ook met wagens het dorp bereiken, zodat meer mensen tegelijk konden worden afgehaald. Vliegtuigen cirkelden laag over de watervlakte en speurden naar de in nood verkerende mensen. Het Rode Kruis bewees uitstekende diensten, militaire auto's reden af en aan, veldradio's brachten berichten over en zo moesten we wel de indruk krijgen, dat we aan het front zaten. In werkelijkheid was dit ook zo: we zaten aan het waterfront.

Dinsdag laat in de middag was de evacuatie voltooid en in de dagen, die nu volgden, werd er aan vee en paarden gered, wat er nog te redden viel. Helaas bleek het overgrote deel van de veestapel verdrongen te zijn. De paarden waren er over het algemeen beter aan toe. De meesten brachten er het leven af.

Ook de landbouwwerktuigen en auto's werden zo snel mogelijk geborgen. Ieder uur, dat zij langer in het zilte nat stonden, betekende meerdere schade. Om mogelijke diefstal te voorkomen werd de politie versterkt en een strenge controle ingesteld. Niemand mocht zich zonder schriftelijke vergunning in het noodgebied ophouden. In het kantoor van de Bathpolder werd een nood-secretarie ingericht en later ook een nood-post- en telefoonkantoor, totdat barakken

Rilland: ondergelopen boomgaarden. — Foto Kakebeeke.

konden worden gebouwd om deze diensten in onder te brengen. De waarnemende burgemeester, wethouder D. Buteyn, zag zich plotseling voor een zeer zware taak geplaatst, doch werd in de eerste weken, waar zulks nodig was, terzijde gestaan door Ir Kakebeeke. Het bestuur van de Reygersbergse polder, bestaande uit de heren J. M. Krijger, dijkgraaf, L. J. Bruynzeel en J. D. Woutersen als gezworenen en T. Huysman als ontvanger-griffier, maakte zich ernstige zorgen over het gat bij Bath, dat elke dag breder werd en dieper uitschuurde. Door ziekte van de heer Wou-

Bij Bath. — Foto Krijger.

tersen werd na enkele dagen de heer C. van Gorsel Wz. aan het polderbestuur toegevoegd. Ook de mensen van de waterstaat zagen de toestand somber in en Ir L. O. Croes, die zich op de hoogte kwam stellen, was al spoedig van mening, dat, om verdere uitschuring door de ebstroom te voorkomen en het gat met succes te dichten, het noodzakelijk was, een groot gedeelte van de polder door een nooddijk af te sluiten, om zo de ebstroom minder hevig te doen zijn. Wanneer er volgens zijn plan een 800 ha kon worden afgesloten, vloeide er bij ieder tij veel minder

Woning aan Hoofdweg te Rilland-Bath. — Foto van Weele.

water naar de Schelde terug, hetgeen een minder sterke uitschuring ten gevolge zou hebben. Het verschil tussen eb en vloed is, voor zover het Nederland betreft, bij Bath het grootst, dus lag het gat in de dijk hier wel bijzonder ongunstig. Het schuurde dan ook uit tot meer dan drie meter beneden N.A.P.

Op de 5e Februari dreigde er opnieuw gevaar voor de dijk tussen de Reygersbergse polder en de Bath-polder door uitschuring van de voet van de dijk. Uit voorzorg werd het vee geëvacueerd. De volgende dag was de toestand van dien aard, dat ook vrouwen en kinderen werden afgevoerd. Gelukkig was de daarop volgende dag het gevaar zo goed als bezworen.

Ondertussen was alweer de eerste overwinning op het water behaald, daar men er in geslaagd was de beide tachtig tot honderd meter brede gaten in de Völckerpolder te dichten. Deze polder was dus de eerste van de ingelopen polders in onze gemeente, die weer van het Scheldewater was afgesloten.

De militairen, die in Rilland-Bath waren ingezet, gingen het weekend niet met verlof, doch werkten ook 's Zondags door. Het weer had een meer winters karakter gekregen. Er was wat lichte sneeuw gevallen en een dun laagje ijs bedekte de watervlakte voor ons. In de namiddag van de eerste Zondag na de ramp werd in het kader van de nationale rouwdag een interkerkelijke dienst gehouden, waar als eerste de waarnemende burgemeester enige woorden ter nagedachtenis van de slachtoffers sprak, waarna de Ned. Herv. predikant Ds C. den Engelse en Pater Gardiaan van het klooster in Rilland-Bath het woord voerden.

De volgende dag ging Ir Croes naar Den Haag, om daar het leggen van een nooddijk dwars door de Reygersbergse polder te bepleiten.

Daar er overal zo ontzaglijk veel aan de dijken te doen viel, was er geen sprake van, dat de waterstaat op de gewone wijze de werken kon aanbesteden, dus moesten deze in regie worden uitgevoerd, d.w.z. dat de aannemers tegen een bepaald percentage van de totale kosten werkten. De combinatie D. Verstoep — v. d. Breejen Bout — Bos & Kalis kreeg opdracht het werk aan de dijken van de Reygersbergse polder en Zimmermanpolder uit te voeren, terwijl aan de firma

Hoofdweg te Rilland. — Foto Kakebeeke.

Blankevoort het werk in de Völckerpolder en aan de firma B. C. Zahnen het werk in de Anna Maria-polder werd opgedragen.

Dezelfde dag dat Ir Croes naar Den Haag ging, begonnen militairen en burgers de gaten in de dijk bij de Derde Weg, die ongeveer 25 en 35 meter breed waren, te dichten en drie dagen later was men daar zover mee gevorderd, dat bij gewone vloed het water niet meer naar binnen kon stromen.

Vrijdag 13 Februari werd een begin gemaakt met het leggen van een nooddijk over de Vierde Weg, dus

Per motorboot door de Reygersbergse polder. — Foto van Weele.

Verbrede geul bij Bath. Op de achtergrond een zeestomer naar Antwerpen. — Foto Kakebeeke.

Stationsbuurt te Rilland. — Foto Kakebeeke.

Bath. — Foto Kakebeeke.

vanaf de dijk van de Zuid-Bathpolder tot de dijk der Westerschelde. Militaire hulp was onontbeerlijk en hoewel elders reeds militairen waren teruggetrokken, kreeg de waterstaat toezegging, dat de soldaten in Rilland-Bath mochten blijven tot de 24e Februari. Die dag mislukte de eerste poging een stuk in het gat bij Bath te laten zinken en in de daarop volgende nacht dreef een zinkstuk door het gat de polder in en kwam bij de Vierde Weg terecht. Ook twee bakken met steen sloegen los en kwamen in de polder te liggen.

Maandag 16 Februari arriveerden de eerste vijf zandtreinen, die met vreugde werden begroet. Nu kwam er tenminste meer tekening in het geheel. Een zakkendepot werd aangelegd en militaire wagens vervoerden het zand en de gevulde zandzakken. Niet alleen onze eigen soldaten werkten met groot enthousiasme, doch ook Amerikanen, Fransen, Engelsen en zelfs enkele Noren snelden ons te hulp.

Negers reden met feilloze zekerheid de zware trucks over de smalle, blubberige dijken, een enkele heli-coptère zweefde over ons heen en werd zo maar op de betonweg of op een stukje weiland neergezet. Meestal vervoerden zij een of andere generaal, die zich van de toestand op de hoogte kwam stellen.

In de dagen, die nu volgden, moest een harde strijd tegen de machtige vijand, „Het Water”, gestreden worden. Langzaam zagen wij de smalle zandzakdijk uit het water verrijzen. We spraken en lazten van de „slag om de Vierde Weg” en wel twintig maal per dag tikten we tegen het weerglas en schrokken op, als de wijzer een millimeter terug sprong. „Het weer moet meewerken en anders komen wij er niet,” zo hoorden we iedere dag van de mensen, die het weten konden en we leerden van hun gezichten lezen, hoe de zaken er bij stonden.

Ondertussen hadden wij, huisvrouwen, in de Bathpolder bovendien onze eigen zorgen. Wij zagen de eerste weken noch slager, noch groenteboer, terwijl de bakker ons dagelijks brood uit Bergen op Zoom moest betrekken. We hadden niet alleen voor ons eigen gezin te zorgen, maar ook voor de evacué's, die we in groten getale in onze huizen hadden opgenomen. We misten elektrische stroom, wat be-

Aantasting binnenkant zeedijk door overlopend water te Rilland. — Foto Kakebeeke.

tekende, dat er niet met de stofzuiger gewerkt kon worden, en dat terwijl alles veel intensiever bewoond, dus ook veel vuiler werd. Oude petroleumlampjes werden in ere hersteld, oude strijkbouten uit de vergeethoek gehaald — doch we klaagden niet, want als we over de dijk in de verdrongen polder keken, waren we heel dankbaar, dat eenzelfde lot ons bespaard gebleven was.

Gelukkig kwamen mensen uit het Saargebied ons reeds de tweede week met een nood-aggregaat helpen en kregen we 's morgens en 's avonds enkele uren elektrisch licht. En zo konden we 's avonds tussen tien en elf uur, als de meeste mensen ter kooi waren, nog eens gauw wat koken voor de volgende dag of lieten we de stofzuiger razen. 's Morgens vóór acht uur durfden we dat niet aan, daar dan in alle huizen de lamp brandde en het aggregaat slechts een capaciteit van 10.000 Watt bezat.

De 20e Februari was de zandzakdijk reeds ver gevorderd en in het gat bij Bath werd op die dag het eerste zinkstuk geplaatst.

De daarop volgende dag bezocht de Commissaris der Koningin, Jhr Mr A. F. C. de Casembroot, onze gemeente, waar hij een bespreking met verschillende mensen had. Allen waren het er over eens, dat militaire hulp niet langer dan tot 24 Februari noodzakelijk was. Ook wilde men trachten de Rillanders, die voor een groot deel vanuit Ossendrecht naar Eind-

hoven waren gebracht, dicht bij huis te krijgen, om zo over meer werkkrachten te kunnen beschikken, doch dit plan stuitte af op huisvestingsmoeilijkheden. Om diezelfde reden moest men er ook van afzien enkele honderden Groningse polderwerkers te laten komen.

Het stroomgat tussen de haast voltooide zandzakken-dijk en de zeedijk baarde nog steeds zorgen. Op 24 Februari bij zeer lage waterstand werd de afsluiting voltooid en was dus ruim 800 ha van de Reygersbergse polder niet meer onderhevig aan eb en vloed. Onze driekleur werd op de dijk geplant; de Commissaris der Koningin en generaal Warringa richtten zich in warme en waarderende woorden tot de soldaten, die zo dapper gevochten hadden om het water de baas te worden. Bij wachtpost 20 stonden ze aangesproken: de jongens van de veldartillerie onder maj. Tresling, het derde bataljon gardegrenadiers onder maj. Zuidema, genietroepen onder kapitein Oosters, een batterij van het regiment Prins Frederik en enige pelotons A.A.T.-chauffeurs.

De volgende dag kwamen nieuwe troepen, die ook een zware strijd tegen het water te voeren kregen. Het dode tij was voorbij en iedere dag kwam de vloed weer ongeveer vijftien centimeter hoger. Op de 28e Februari bleek de strijd tegen de vloed verloren. Er

was onder aan de dijk een schuurgat ontstaan, waar het water doorheen brulde en de zandzakken deed afbrokkelen. De deskundigen zagen niet veel heil in het opnieuw dichtmaken van het gat, daar zij vreesden de sterke stroom niet de baas te kunnen blijven. Er werd krijgsraad gehouden en hoe jammer het ook was, de nooddijk over de korte Vierde Weg moest worden prijsgegeven; de slag om de Vierde Weg was dus niet gewonnen. Men besloot nu het nieuwe stuk nooddijk vanaf de lange Vierde Weg over de Hoofdweg tot aan de hofstede Reygersberg te leggen, om via het erf van deze boerderij te trachten de zeedijk te bereiken en de afsluiting tot stand te brengen. Intussen had men in de Zimmermanpolder meer succes gehad met het dichtmaken van de beide gaten, die ongeveer 400 en 190 meter breed waren. Veertien dagen na de ramp waren deze reeds dicht en kon met het droogmalen begonnen worden. Doch de mensen van de waterstaat geven direct toe, dat de moeilijkheden daar niet te vergelijken waren met die, welke bij het gat in de buurt van Bath overwonnen moesten worden.

Hoe vervelend het ook was, op Zondag 1 Maart moest er worden doorgewerkt aan het nieuwe stuk nooddijk. In de dagen die volgden schoot het werk flink op en op 7 Maart ging Ir Croes het werk ver-

Adriaan Butijnstraat te Rilland. — Foto van Weele.

Een totaal verwoest huis in Rilland. — Foto van Weele.

Het water komt weer op te Rilland-Bath. — Foto van Weele.

Aanleg van de nooddijk te Rilland. — Foto Kakebeeke.

Over de Rijksweg te Rilland. — Foto Kakebeeke.

laten, om te worden opgevolgd door Ir D. A. Kraijenhoff van de Leur.

Verscheidene gemeenten hadden zich het lot van Rilland-Bath aangetrokken en adopteerden onze gemeente. Het waren Zaandam, Echteld en Ochten, Aalten, Dodewaard en Valkenburg-Houthem. In onderling overleg tussen de adopterende gemeenten werden later de openbare gebouwen schoongemaakt, vuilnis opgeruimd, riolen schoongemaakt, terwijl Zaandam de herinrichting van de kleuterscholen en de vloer van het gymnastieklokaal voor haar rekening nam. Echteld en Ochten beloofde „Het Groene Kruis” te zullen helpen.

In de week van 8 tot 14 Maart werden eindelijk de stoffelijke overschotten van de drie nog vermiste slachtoffers gevonden, eerst dat van Cysouw, drie dagen later dat van de burgemeester en weer twee dagen later dat van Jacoba van Zwienen-v. d. Maas. In diezelfde week begonnen de werkzaamheden aan het grote gat in Bath, dat honderd meter breed was, wat beter op te schieten en waagde men op de 11e Maart een aanval op het stroomgat tussen de nooddijk en de zeedijk. Driehonderd bietennetten, gevuld met zandzakken, werden in gereedheid gebracht. Tijdens laag water kwam de afsluiting tot stand. De soldaten van het regiment Limburgse Jagers, alsmede van het Oranje-Gelderland regiment, hadden prachtig geholpen deze overwinning te bevechten. Voldaan

Gezicht op de Reigersbergerpolder te Rilland. —

Foto mej. Pijl. Den Haag.

over het succes verlieten ze nog dezelfde dag Rilland-Bath. Na het vertrek der militairen keerde de rust in de polders terug.

Het duurde nog enige dagen voor de pompen, die voor de droogmaking van de polder moesten zorgen, waren gemonteerd. Op Zondag 15 Maart kwam bij

prachtig weer het water hoger dan men verwachtte en moesten voorzieningen worden getroffen om schade aan de nooddijk te voorkomen.

De perszuiger, die het gat bij Bath moest volspuiten, begon te werken en het resultaat was van dien aard, dat men hoopte in twee weken tijds boven de laagwaterlijn te zijn.

Op de 20e Maart waren de drie gaten in de dijk van de Anna Mariapolder, elk vijftig tot zestig meter lang, provisorisch gesloten.

23 Maart was een bijzondere dag, die wij nimmer zullen vergeten. In de morgen bracht H.M. Koningin Juliana een bezoek aan onze gemeente. Het was een gewoon werkbezoek, zonder de officiële plechtigheden, die aan een koninklijk bezoek verbonden plegen te zijn. Even voor tien uur arriveerde de koninklijke trein bij wachtpost 20. Het was de eerste persontrein, die na de ramp Zeeland binnenreed. Een lichte mist hing over het land en geen zonnestraal slaagde erin het wolkendek te doorboren. Slechts een paar honderd mensen waren getuige van de aankomst der vorstin. Deze mensen zagen van heel nabij

ort over de Derde Weg te Rilland. — Foto Kakebeeke.

Het grote stroomgat bij Bath. — Foto Kakebeeke.

Een groot gedeelte van de veestapel werd een prooi van het water. — Foto van Wijk.

Ravage te Rilland. — Foto Kakebeeke.

hun Koningin, eenvoudig gekleed, de voeten gestoken in waterlaarzen, langs een ongeverfde trap uit de trein stijgen, waarna Zij door de Commissaris der Koningin werd begroet. Deze stelde verschillende personen aan H.M. voor, o.a. de hoofdingenieur van de waterstaat, de heer Heyblom.

Met belangstelling bekeek H.M. de nooddijk, waar de pompen in werking waren. Zij liet zich voorlichten door Ir Kraijenhoff, waarna ook de leden van het polderbestuur aan Haar werden voorgesteld. Vervolgens bracht Zij in gezelschap van de Commissaris en de waarnemende burgemeester een bezoek aan de oude moeder van de omgekomen burgemeester, Mevr. de Wed. M. de Goffau-Blok, die te onzen huize geëvacueerd was.

Wij hadden het voorrecht H.M. te mogen ontvangen en Haar binnen te leiden. Dit bezoek heeft een diepe indruk bij ons achtergelaten. Hoe vol medegevoel

zat de Koningin daar naast de zo diep beproefde moeder. Hoe hartelijk waren de woorden, die Zij sprak. Zij, de moeder van een bloeiend gezin, luisterde vol mededogen naar die andere moeder, die zulk een groot verlies geleden had. Zij zat daar niet als een Koningin, mijlen ver van haar onderdanen verwijderd, doch als een moeder, die het leed van een andere moeder meevoelde en meeleed.

Het bezoek duurde ongeveer tien minuten en toen H.M. vertrokken was, beseften we eerst recht, welk een edele, liefdevolle vrouw wij in onze Koningin bezitten.

Het water in de polder was nu zover gezakt, dat de Rijksweg droog was en H.M. deze per auto kon berijden.

In de laatste dagen van Maart was men met het dichtspuiten van het gat bij Bath zover gevorderd, dat plannen beraamd werden om bij het volgende dode tij op 8 of 9 April de afsluiting tot stand te brengen. Het water in het afgesloten deel van de polder was grotendeels verdwenen. Niet alleen de pompen hadden uitstekend werk verricht, doch ook hevelbuizen waren gemonteerd om het water af te voeren. Het dorp stond droog en vele mensen kwamen bijna dagelijks uit hun evacuatie-oord naar hier om hun huizen moddervrij te maken.

Wat overbleef van het kerkhof te Rilland. — Foto Kakebeeke.

De Commissaris der Koningin in Zeeland verwelkomt H.M. de Koningin bij Haar aankomst in Rilland. — Foto Weststrate.

Was het een troosteloos gezicht, het dorp onder water te zien staan, veel erger nog was de aanblik, toen alles drooggevalen was. Overal een laag vieze zwarte modder, overal kapotte, waardeloze meubelen. Wat eens de trots van zovele zuinige huismoeders was, was nu een armzalig, waardeloos rommeltje gewor-

den. Er moest moed verzameld worden om deze troosteloze chaos aan te pakken. Vele vrouwen, die sinds hun redding het huis niet hadden teruggezien, konden hun tranen niet bedwingen. Toch pakten ze aan, toch kwamen de huizen schoon, toch hadden ze er nog plezier in schoon papier in de kasten te leggen, om er hun overgebleven serviesgoed op neer te zetten.

„Dan kust je nog es ergens nae kieke, wi 't schoane was.”

Ondanks alles wilden ze zo graag weer terug in hun eigen huisje, al hadden ze het bij de mensen in Brabant nog zo goed. Maar dan moest het gat bij Bath dicht zijn.

In de morgen van de 9e April waagde men een poging het gat te dichten. Men had geen succes. Des avonds werd een tweede aanval ondernomen. De dijk kwam dicht, doch een half uur later spoelde de opkomende vloed het gat weer open en moest men noodgedwongen weer wachten tot het volgende dode tij.

Een oud schip werd aangekocht, waarmee het gat moest worden geblokkeerd. Intussen achtte de waterstaat de nooddijk wel zo vertrouwd, dat de bevolking van Rilland zonder gevaar kon terugkeren. De mannen kregen vergunning de 20e April naar hun haardsteden terug te keren. Het lag in de bedoeling, dat zij de rommel, voor zover die nog niet door de opruimingsploegen der adopterende gemeenten was weggehaald, op te ruimen, voor de vrouwen en kinderen terugkwamen. Doch de meeste mannen hadden er niet veel plezier in om in hun eentje in de kale, vochtige huizen te wonen, dus bleven ze voor het overgrote deel waar zij waren.

Dinsdag 21 April werd een nieuwe grote aanval op het water ingezet. Tussen half tien en tien uur was het vloed en bij het kenteren van het tij, als het water een paar minuten stilstaat, moest het schip in het gat gezet worden. Het was reeds binnendijks gebracht en sleepboten hielden het aan de lijn. Bakken met steen lagen gereed om gestort te worden. Een zinkstuk, binnendijks gevaren, lag kant en klaar om voor het schip gezonken te worden. Duizenden zandzakken opgestapeld om de openingen op te vullen.

De zon straalde aan een wolkeloze hemel. Een frisse

Hevels te Rilland. — Foto Kakebeeke.

Oosterbries woei ons in het gezicht en deed het blauwe water even rimpelen. Alles zag er zo vredig en mooi uit. In niets leek het water op de woest kokende golven, die de dijk doorbroken hadden.

Van tijd tot tijd werden stokjes in het water gegooid om te zien, hoe snel de vloedstroom nog binnenwaarts ging. Iedereen keek met belangstelling toe. Eindelijk gingen de stokjes wat minder snel. De kentering was op til. Nog een paar minuten en het laatste stokje, dat in het water geworpen werd, bleef liggen in de geul.

Adopterende Gemeentebesturen op bezoek in Rilland; links op de voorgrond wnd. Burgemeester Butijn. — Foto Kakebeeke.

De perszuiger komt bij Bath. — Foto Kakebeeke.

Aanleg van de nooddijk op de Vierde Weg te Rilland. —
Foto Kakebeeke.

Het gedenkteken voor oorlogsslachtoffers op het kerkhof te Rilland.
— Foto Kakebeeke.

Nu werden alle krachten ingespannen om het schip op de juiste plaats te zetten. Bevelen weerklonken. Omstreeks kwart voor tien was het gat geblokkeerd. Vier sleepboten lieten hun sirenes loeien, witte rookpluimen opstuwende in de blauwe lucht. Zandzakken begonnen over de transportbanden te glijden en ploften in het water. Een bak steen werd in een minimum van tijd voor het schip gestort. Van de andere zijde naderde het zinkstuk en werd snel op zijn plaats gebracht. Toch moest er nog de hele dag hard gewerkt worden om de dijk dicht te houden. Vrijwilligers werkten tot laat in de avond. Maar ook hier was eindelijk de zege bevochten: de Reygersbergse polder was in zijn geheel van de Schelde afgesloten.

Dezelfde dag reden voor het eerst de gewone persontreinen weer Zeeland in. De reizigers behoefden dus niet langer de omslachtige reis over Antwerpen te maken, om verder onze provincie in te komen. Ze konden nu per trein naar Krabbendijke en verder per bus naar Goes.

Twee dagen later keerden de bewoners, voor zover zij benoorden de nooddijk woonden, naar hun huizen terug. Zij arriveerden per trein en bus uit Eindhoven, Bergen op Zoom en andere plaatsen. Het was een drukte van belang en hoewel het niet meeviel om in de kale, vochtige huizen opnieuw te beginnen, toch was ieder blij weer thuis te zijn.

De vrouwen rogen met ijver aan het werk. Hier en daar verschenen alweer heldere gordijntjes voor de ramen, wat een indruk van gezelligheid gaf, ook al

Zeedijk bij Bath. — Foto Kakebeeke.

Het gat bij de Vierde Weg. Deze foto geeft een duidelijk beeld van de harde strijd om de dichtmaking van dit gat. — Foto Kakebeeke.

Het opengebleven gat door de Vierde Weg te Rilland. —
Foto Kakebeeke.

Afweer tegen aantasting binnendijk bij Zuidhof Rilland. —
Foto Kakebeeke.

waren achter de gordijnen lege kamers en kale muren. Het stralende lenteweer droeg er toe bij alles minder erg te doen lijken. De bomen, die waarschijnlijk reeds stonden te sterven, gebruikten hun laatste sappen om zich in feesttooi te steken. Alles groende en bloesemde en het tot voor korte tijd uitgestorven dorp leek tot nieuw leven gewekt.

Studenten-slikploegen verrichtten voor de terugkeer der bevolking zeer verdienstelijk werk, door de huizen der bewoners, die daartoe zelf niet in staat waren, moddervrij te maken. Nu was er nog een ploeg paraat om de mensen verder te helpen.

's Zondags hadden wij met elkander een interkerkelijke dienst in de hervormde kerk, als besluit van de diensten, die we iedere Zondag in de Bathpolder gehouden hadden en waar nu ook de Hervormde predikant Ds den Engelse en de Gereformeerde predikant Ds Baayen voorgingen.

En terwijl we dit schrijven is er al heel wat werk verzet om het dorpsleven op gang te brengen. Sociale werksters en gezinsverzorgsters helpen een handje mee. Een studentenploeg is in Bath bezig de huizen moddervrij te maken.

Op de percelen grond, die nog konden worden ingezaaid, komen de gerstsprietten bleekgroen boven de aarde uit. Een lapje koolzaad, dat blijkbaar niet geleden heeft, steekt daar fel-geel tegen af. Hier en daar begint de karwij te bloeien. We kunnen ons nauwelijks voorstellen, dat hier twee maanden geleden alles nog één zilte watervlakte was.

Het zal nog wel enkele weken duren, voor de bewoners van Bath naar hun woonplaats, waaraan ze zo gehecht zijn, kunnen terugkeren. Maar ook voor hen is thuiskomst in zicht, want de dijk is dicht.

Rilland-Bath, begin Mei 1953.

De Molendreef te Rilland. — Foto Kakebecke.

Strenge con'trôle op het wegverkeer was nodig om stagnatie van het werk aan de dijken te beperken.

Foto Rutgers.

Op de dijk bij Bath. — Foto Weststrate.

Werkzaamheden aan het gat in de dijk bij Bath. — Foto van Weele.

Met zandzakken versterkte Hoofdweg te Rilland. — Foto Weststrate.

Het stroomgat door de (korte) Vierde Weg. — Foto Kakebeeke.

Schade aan woningen te Rilland. — Foto Kakebeeke.

Militairen, werkzaam aan de nooddijk. — Foto Verschoore.

Ontvangst der Franse delegatie, die Rilland hielp. — Foto van Weele.

Hulp uit Rouaan (Frankrijk) te Rilland-Bath. — Foto Kakebeeke.

Vervoer van verdronken vee bij Wachtpost 20. — Foto Kakebeeke.

Het dichtten der dijkgaten te Rilland. Geheel rechts Dijkgraaf Krijger, daarnaast wnd. Burgemeester Bu'ijn. — Foto Kakebeeke.

Belgische schoonmaakploeg te Rilland-Bath. — Foto Letty Claus, Epe.

Landbouwbedrijf Boot te Rilland. — Foto Kakebeeke.

Het inrukken der hulptroepen te Bath. — Foto Kakebeeke.

Helicoptères bieden hulp te Rilland. — Foto Kakebeeke.

Hulp per helicoptère te Rilland. — Foto Kakebeeke.

Daar komt de helicoptère weer! (Bathpolder). — Foto Kakebeeke.

Gezicht op Bath; op voorgrond dijkdoorbraak. — Foto Kakebeeke.

Militaire hulp aanleg nooddijk te Rilland. — Foto Kakebeeke.

Gezicht op Rilland. — Foto Kakebeeke.

Burgemeester J. C. de Goffau
van Rilland-Bath.
Gevallen als slachtoffer van zijn plicht.

Transport van evacués via hoeve „Westhof“ te Rilland

Foto Kakebeeke.

Krabbendijke en de ramp

door H. Bos, Gemeentesecretaris van Krabbendijke

Hoewel de bedoeling van dit gedenkboek in de eerste plaats is een met foto's verluchte beschrijving te geven van de watersnood in de direct getroffen woonplaatsen van Oost-Zuid-Beveland, zo zou het toch niet op volledigheid aanspraak kunnen maken, als daarin met geen woord werd gerept over het temidden van dit rampgebied gelegen en gespaard gebleven dorp Krabbendijke. Met opzet schrijven we het „dorp” Krabbendijke, dit nl. ter onderscheiding van de „gemeente” Krabbendijke, die wel direct door de watersnood is getroffen in de tot deze gemeente behorende gedeelten van de buurtschappen Oostdijk en Gawewe.

De Nieuwlandse-binnendijk wordt tot zeedijk versterkt. — Anp-foto

Hofstede van fam. Mesu te Oostdijk. Op de voorgrond met zandzakken versterkte Nieuwlandse-binnendijk. Midden: de spoorbaan. Op Tweede Paasdag stortte ook de rest van de schuur in
Foto mej. Pijl. Den Haag.

Juist door zijn behoud heeft Krabbendijke een zeer belangrijke rol gespeeld in alles, wat met de watersnood in Oost-Zuid-Beveland verband hield. Om deze reden is het alleszins gerechtvaardigd, dat ook voor Krabbendijke een plaats in dit gedenkboek wordt ingeruimd.

Bij het geven van een beschrijving van de met de watersnood verband houdende gebeurtenissen in Krabbendijke is het, gezien de verscheidenheid daarvan, niet mogelijk deze weer te geven in één aaneengesloten geheel. Vandaar, dat deze bijdrage in een aantal onderdelen moet uiteenvallen, die als volgt kunnen worden aangeduid:

- I. Iets over de waterstaatkundige toestand van Krabbendijke in verband met de ramp.
- II. Krabbendijke op de dag van de ramp.
- III. Krabbendijke als centrum van de verdedigings- en herstelwerkzaamheden.
- IV. Overige wetenswaardigheden (overheidsmaatregelen, evacuatie, hoog bezoek).

De Lavendeldijk te Oostdijk. Dwars over de dijk een stuk van de aanlegsteiger van de Veerhaven. — Anp-foto.

Hoe lang zullen deze woningen nog blijven staan? — Foto mej. Pijl, Den Haag.

Gezicht vanaf de Lavendeldijk. Daar, waar de bomen staan, is de Rijksweg naar Kruijningen. Op de achtergrond resten van de Kadijk. — Foto mej. Pijl, Den Haag.

I. *Iets over de waterstaatkundige toestand van Krabbendijke in verband met de ramp.*

Aangezien dit gedenkboek niet uitsluitend uitgegeven wordt voor de bewoners van het rampgebied O.Z.-Beveland, die geacht kunnen worden met de onderhavige toestand op de hoogte te zijn, is het voor de bredere kring van lezers noodzakelijk enigszins bekend te worden gemaakt met de waterstaatkundige situatie van Krabbendijke en omgeving.

Als we in dit verband spreken over Krabbendijke, dan bedoelen we daarmede meer in het bijzonder het waterschap Krabbendijke. Dit — oorspronkelijk waterkerende — waterschap is, door in de loop der laatste eeuwen plaats gehad hebbende bedijkingen, een verzameling van binnenpolders geworden. Op de bij deze uitgave behorende kaart is zulks goed te zien, terwijl in een elders in dit boekwerk opgenomen bijdrage de meer belangstellende lezer historische gegevens kan vinden omtrent de ontwikkeling van dit polderwezen. Het waterschap Krabbendijke, met daarin het dorp

van die naam, ligt dus geheel ingesloten tussen de onmiddellijk aangrenzende polders, welke zijn ten Noorden de Karelpolder, ten Noordwesten de Nieuwlande- en de Maagspolder, ten Westen en Zuidwesten het waterschap Waarde, ten Zuiden de Valkenispolder en ten Oosten de Oostpolder. De niet onmiddellijk aangrenzende polders, die voor het behoud van Krabbendijke zulk een belangrijke rol hebben gespeeld en daarom recht hebben hier te worden genoemd, zijn de respectievelijk ten Zuiden en Oosten van de Oostpolder gelegen Mairepolder en de Stordorpolder met de weer ten Zuiden daarvan gelegen Frederikapolder.

Uit het feit, dat van al deze polders slechts de Waardse polder geheel en de Nieuwlandepolder gedeeltelijk zijn ingelopen, kan worden afgeleid, dat Krabbendijke een vrij gunstige positie innam met betrekking tot het rampgebeuren.

Toch mag uit dit feit niet de gevolgtrekking worden gemaakt, dat de toestand van Krabbendijke zonder gevaar was. Dit was allerminst het geval. In deze

keten van omringende en beschermende polders bevonden zich enige zwakke schakels. De zwakste was wel de Nieuwlandepolder, waarvan de betrekkelijk lage en onbeschermd binnendijk, na het inlopen van de Kruijninger polder, dienst moest gaan doen als waterkering. Hoewel deze omstandigheid op zichzelf geen bijzonderheid was, omdat alle binnendijken van het merendeel der omliggende polders voor deze taak gesteld werden, zo onderscheidde de positie van de (officieel geheten) Nieuwlandse-binnendijk zich toch wel in zoverre van de andere, dat deze de meeste stoten had op te vangen van de uit de Kruijninger polder aanstormende watermassa's. Hierin school een direct gevaar voor Krabbendijke, omdat het dan nog overblijvende Lapdijkje niet voor beveiliging in aanmerking kwam. Zou dan ook de Nieuwlandse-binnendijk op 1 Februari 1953 bezweken zijn, dan was Krabbendijke onherroepelijk een prooi van het water geworden. Gelukkig is deze dijk niet bezweken, maar wel in de avond van 4 Februari bij een stormachtige N.W. wind over een lengte van ruim honderd meter

overgelopen. Dit had tot gevolg, dat de Nieuwlandepolder tot even boven het maaiveld blank kwam te staan.

De tweede zwakke schakel was de Valkenissepolder met de aan de Westzijde gelegen Gawegesedijk. Ook deze dijk is betrekkelijk laag en was eveneens blootgesteld aan het, door de Westelijke stormen aangevoerde, hoog oplopende water uit de Waardse polder. Hoewel de toestand van deze dijk niet zo gevaarvol was als die van de hiervoor genoemde polder, mede als gevolg van de bescherming biedende boogaarden en woningen, zo kon toch het water ook tegen deze dijk angstwekkend hoog stijgen. Een doorbraak zou voor Krabbendijke fatale gevolgen hebben gehad, omdat van de tussen de Nieuw-Krabbendijke en Valkenissepolder gelegen — aanmerkelijk lagere — Zuidelijk evenmin veel beveiliging was te verwachten. Het derde zwakke punt in de verdediging van Krabbendijke waren de enige als waterkering fungerende binnendijken van het waterschap Krabbendijke, nl. de Grote Dijk, gelegen tussen de Nieuw-Krabbendijke en de Waardse polder en de Gentmansdijk, gelegen tussen de — tot het waterschap Krabbendijke behorende — Monnikenpolder en de Waardse polder. Aanvankelijk bestond voor deze, in elkaars verlengde gelegen, dijken geen reden tot ongerustheid. Beide dijken bestaan geheel uit klei en hebben een behoorlijke hoogte, nl. respectievelijk 5.10 m en 4.70 m. Het ver-

Waar eens een huis stond, vaart thans een boot... — Foto Koster.

Gezicht op de Kruijningerpolder met (door pijl aangegeven) de drijvende veerboot „Willemsdorp”. — Foto Koster.

trouwen in deze dijken werd echter in niet geringe mate geschokt, toen begin April een lang aanhoudende stormwind uit Zuidelijke richting grote hoeveelheden wrakhout uit de Waardse polder naar deze dijken dreef. Vooral de Grote Dijk kreeg het daarbij zwaar te verduren. Grote stukken werden, over tientallen meters lengte, uit de voet van deze dijk geslagen en menig een sloeg de schrik om het hart bij het aanschouwen van de vernielingen aan deze enige verdedigingsschans van Krabbendijke. Het gevaar was nl. geheel niet denkbeeldig, dat door het afkalven van de dijkvoet de dijk ter plaatse zou instorten, met alle rampzalige gevolgen voor Krabbendijke van dien. Ook dit onheil werd echter afgewend.

Wij menen met te wijzen op deze drie ongunstige factoren voor de veiligheid van Krabbendijke voldoende te hebben aangetoond, dat de toestand van Krabbendijke allesbehalve zonder gevaar was.

In het verband van deze beschouwing dient ook aandacht te worden besteed aan de ligging van de (waterkerende) binnendijken van de Nieuwlandepolder, de Maagpolder en het waterschap Krabbendijke. Als gevolg van hun voormalige taak als buitendijk tegen het water van de Oosterschelde waren deze dijken — althans wat hun bouw betreft — wel berekend om het water uit deze zeearm te keren. Bij deze ramp echter

werden ze, tengevolge van het inlopen van de Kruijningerpolder en de Waardse polder, in de rug aangevallen door het water uit de Westerschelde. Deze situatie, waarbij dus het water tegen het korte beloop der dijken stond, maakte deze dijken minder weerbaar dan bij een aanval van het water uit de Oosterschelde. Ook de noodverdediging van deze dijken met zandzakken ondervond hierdoor moeilijkheden, omdat nu bovendien nog een lang talud moest worden opgebouwd.

Hoewel er uiteraard veel meer te zeggen is over de waterstaatkundige toestand van Krabbendijke en omgeving, wordt het voorgaande voldoende geacht voor het verkrijgen van enig begrip omtrent deze toestand met betrekking tot het rampgebeuren.

II. Krabbendijke op de dag van de ramp.

Zoals nagenoeg elke daarbij betrokken woonplaats, werd ook Krabbendijke door het gebeurde in de nacht van 31 Januari op 1 Februari 1953 volkomen verrast. De op eerstgenoemde dag via de radio gedane mededelingen omtrent een te verwachten gevaarlijk hoge waterstand, ook bij Bergen op Zoom, vermochten niet de gemoederen in ernstige ongerustheid te brengen. Dergelijke mededelingen waren wel eens meer gedaan, zonder dat deze gevolgd waren door noemenswaardige

Stroomversnelling door gat in Lavendeldijk met woonhuizen. — Foto P. Philipse.

Aan de Tweede Vlietweg te Oostdijk. — Foto mej. Pijl, Den Haag.

calamiteiten. Trouwens, wie waande zich, ook in Krabbendijke, niet absoluut veilig achter de hoog oprijzende, machtige zeedijken, die al zoveel stormen hadden weerstaan?

Daarbij dient in aanmerking te worden genomen, dat de storm op 31 Januari niet bepaald een angstaanjagend karakter had. Weliswaar woei het op die dag zeer hard, maar de veelal met harde stormen gepaard gaande gevolgen, als afwaaiende dakpannen en losgerukte boomtakken, werden op 31 Januari practisch niet waargenomen.

Zo ging dan ook in Krabbendijke vrijwel ieder, die niet direct met waterwerken te maken had, naar bed zonder ernstig verontrust te zijn en men kan veilig aannemen, dat er omstreeks het middernachtelijk uur niet velen waren, die nog iets van de storm bemerkten. Zij, die meer met de wind en het water vertrouwd zijn, begonnen bij het verstrijken van de dag zich

minder gerust te gevoelen. Ook havenmeester Wagenaar zag de toestand, naarmate de dag ten einde liep, niet gunstig in. Was de waterstand, vooral in de namiddag, reeds abnormaal hoog, bepaald zorgwekkend kon deze worden genoemd, toen bleek, dat een uur na het eb-getij van omstreeks middernacht het water reeds een hoogte had bereikt van 3.50 meter boven N.A.P., terwijl het eerst om circa 5 uur in de morgen van de eerste Februari vloed-getij zou zijn.

Deze onheilspellende toestand deed de havenmeester terstond besluiten alle veiligheidsmaatregelen ten opzichte van de haven te nemen. Daarna ging hij de burgemeester, de dijkgraven van het waterschap Krabbendijke en de Oostpolder en de politie van de stand van zaken op de hoogte stellen. Ook werd het personeel van de spoorwegen, dat belast is met de bediening van de spoorwegcoupures gealarmeerd. Enige

tijd daarna werd het noodzakelijk geacht de bewoners van de Oostpolder te wekken.

Het water kwam onderwijl steeds meer op en stond weldra zo hoog tegen de havendijk, dat de golven er regelmatig overheen sloegen. Dit had tot gevolg, dat op een drietal plaatsen de dijktop werd weggespoeld, waardoor een zeer gevaarlijke situatie voor de Oostpolder ontstond. Het is, menselijkerwijs gesproken, voor een belangrijk deel aan het moedig en vastberaden optreden van de bewoners van Roelshoek, onder leiding van de havenmeester, te danken, dat de Oostpolder en daardoor Krabbendijke behouden is gebleven. Onder zeer ongunstige weersomstandigheden, met steeds over hen heen stortend zeewater, hebben deze mensen, waaronder een aantal leerlingen

Met grote hoeveelheden zandzakken wordt de Nieuwlandse-binnendijk versterkt. — Foto mej. Pijl, Den Haag.

van het aldaar aanwezige kweekschoolinternaat, de ongelijke strijd met het zeewater aangebonden. Inderhaast met grond gevulde zakken werden boven naar de dijk gezeuld en in de gaten gestopt. Een nietig middel in vergelijking met het geweld der elementen. Het middel werd echter gezegend en de Oostpolder bleef behouden.

Het behoud van deze en meer polders ging echter ten koste van de ondergang van vele andere. Tegen 4.30 uur begon het water nl. abnormaal snel te vallen. Omstreeks diezelfde tijd bezweken de dijken van een groot aantal aan de Zeeuwse wateren gelegen polders. De door het inlopen van deze polders ontstane vergroting van het wateroppervlak maakt deze snelle val verklaarbaar.

Zo was dan het dreigende gevaar aan de haven voorlopig afgewend en allen, die de daar gevoerde strijd hadden medegemaakt, meenden, dat hiermede het pleit voor Krabbendijke gewonnen was.

Van welk een bijzonder verrassend karakter deze ramp ook voor onze omgeving was, blijkt wel uit de omstandigheid, dat, terwijl men dus aan de ene zijde van onze toch niet uitgestrekte gemeente geloofde, dat

Zo zag de Lavendeldijk er uit op 9 Maart 1953
Foto mej. Pijl, Den Haag.

het gevaar geweken was, er aan de andere zijde, nl. Oostdijk, een minstens even ernstige bedreiging voor onze woonplaats was ontstaan. Groot was dan ook de ontsteltenis, toen de ramptijding werd vernomen, dat de Kruiningerpolder was ingelopen en dat ook reeds de buurtschap Oostdijk, gedeeltelijk in deze en gedeeltelijk in de Waardse polder gelegen, door het water werd overstroomd.

Hoe was het daar toegegaan?

Op het moment, dat de dijk van de Kruiningerpolder bezweek, was vrijwel de gehele bevolking van Oostdijk in diepe nachtrust. Omstreeks 5 uur, toen dus het zeewater deze polder binnenstroomde, reed de chauffeur van de A.M.Z., P. van den Berge, die bij de Veerhaven voor het water was gevlucht, met grote snelheid de Lavendeldijk op. Door aanhoudend te

Nog een opname van het stroomgat in de Lavendeldijk. — Anp foto.

Per boot over de Rijksweg tussen Bolwerk en Luchtenburg. —
Foto van Fraassen.

Rijksweg naar Kruiningen: aan de horizon het dofp. — Foto van Velzen.

Huis met landbouwschuur van J. Nieuwenhuyse met op achtergrond Oostdijk. — Foto van Velzen.

De stroomversnelling door het gat in de Lavendeldijk

Foto mej. Pijl, Den Haag.

claxonneren gelukte het hem enige verspreid aan deze dijk wonende mensen te wekken en hen te waarschuwen voor het naderend gevaar. Deze konden op hun beurt weer enkele burens alarmeren.

Vervolgens ging deze chauffeur de bewoners aan de Tweede Vlietweg waarschuwen, waardoor ook daar nog velen zich enigszins konden voorbereiden op de vlucht voor het water. Enigszins, want veel tijd liet het water hun niet. Geen half uur daarna begon het reeds de woningen binnen te lopen. En nog meenden sommigen — misleid door ervaringen met vroegere inundaties —, dat het met de hoogte van het water niet zo'n vaart zou lopen, zodat zij er de voorkeur aan gaven zich op de bovenverdiepingen van hun woningen in veiligheid te brengen, in plaats van zich naar de dichtbijzijnde Nieuwlandse-binnendijk en Lavendeldijk te begeven.

Wie had ook kunnen denken, dat even later een bijna twee meter hoge vloedgolf Oostdijk zou verzwelgen? Een vloedgolf, die alles op zijn weg meesleurde en waaraan ook reeds terstond een groot aantal woningen op Oostdijk ten prooi viel. Een vreselijk lot voor de-

genen, die daarin waren achtergebleven en die een afschuwelijke verdrinkingsdood moesten sterven. We denken hierbij aan het echtpaar Komejan-Hoogerheide, aan de weduwe Minnaar-Pouwer, aan Bartel Verschuure en zijn zuster Jacoba. En wie beschrijft de gevoelens van hen, die — ook achtergebleven — de woningen rondom de hunne in elkaar hoorden storten en, in enkele gevallen, de doodstrijd moesten aanhoren van de rampzalige bewoners, welk lot hen ook elk ogenblik kon treffen?

Dit was de zwarte rampnacht voor Oostdijk. Zwart in de natuur en zwart van de ellende. Hier ging een buurtschap ten onder in de golven van een niets en niemand ontziende stormvloed...

Op het punt, waar de Lavendeldijk aansluit aan de Nieuwlandse-binnendijk, liep eerstgenoemde dijk al spoedig over. Het water stortte hier met grote kracht over deze dijklaagte in de nog niet ingelopen Waardse polder, alles op zijn weg meesleurend. Voor degenen, die dit van nabij aanzagen, was het een vreselijk schouwspel. Wrakhout, vee en ... ook mensen

De dichting van het grote gat in de Lavendeldijk. Tussen een dubbele rij palen worden zandzakken gestort. — Foto mej. Pijl, Den Haag.

schoten als in een flits voorbij. Van enige reddingspoging was aanvankelijk geen sprake, want het water verdroeg daar geen enkele weerstand. Hier was het, dat de 74 jaar oude Forra Harthoorn, geboren Schrier, haar einde vond. Haar zoon, de later dienstdoende Rijkspolitie-reservist, wilde trachten haar naar de

De afdamming van het gat in de Lavendeldijk. —

Foto mej. Pijl, Den Haag.

Nieuwlandse-binnendijk te dragen. Struikelend over het afbrokkelend wegdek, kon hij zijn moeder niet langer houden. Zij werd door de snelle stroom meegevoerd en kwam jammerlijk om het leven.

Toch heeft later een aantal mannen het aangedurfd om, een eind van de overloopplaats verwijderd, als een menselijke keten het water in te gaan en te trachten drenkelingen op te vangen. Hun moedig optreden heeft nog enkele reeds verloren gewaande slachtoffers van de verdrinkingsdood gered.

De redding van de achtergebleven bewoners van Oostdijk, wier woningen het lot van de verwoesting bespaard bleef, kon eerst bij het aanbreken van de morgen worden aangevangen. Eerst moesten daarvoor de weinige boten, die Krabbendijke rijk is, naar Oostdijk worden vervoerd. De eerste ter plaatse aanwezige boot was die van visser L. van Iwaarden, die met een ware zelfopoffering de reddingspogingen inzette. Ondanks grote bergen wrakhout, die op vele plaatsen het

varen belemmerden, slaagde hij en later anderen er in de nog in doodsangst verkerende achtergeblevenen uit hun woningen te redden.

Ook bij andere reddingspogingen op Oostdijk zijn treffende bewijzen van persoonlijke moed geleverd. Zo bv. bij het waarschuwen en redden van de bewoners van boerenhoeven, gelegen aan de Nieuwlandse-binnendijk, wat voornamelijk het werk is geweest van spoorwegwachter Witte met zijn zoons.

Later op de eerste rampdag bezweek de Lavendeldijk tegenover de Christelijke school, waar een groot stroomgat van ongeveer 50 meter lengte ontstond. Was reeds aanvankelijk een groot aantal woningen en andere gebouwen door de vloedgolf deels verwoest, deels zwaar beschadigd, deze doorbraak voltooide de vagenoeg totale ondergang van de buurtschap Oostdijk. De aangerichte ravage laat zich met geen pen beschrijven.

Van de in totaal circa honderd woningen is ongeveer

een derde gedeelte geheel verwoest en een even groot gedeelte practisch onherstelbaar beschadigd. Ook de boerenhoeve van de wed. Mesu onderging het lot van de verwoesting, terwijl die van de landbouwers Visser en Boone zwaar beschadigd werden. Het gebouw van de enige school op Oostdijk werd evenmin gespaard. De schamele resten ervan kunnen elk ogenblik in elkaar storten. Vijf en negentig stuks rundvee kwamen in het water om en nagenoeg al het kleinvee. Welk een tragisch lot voor deze zo sterk op zichzelf ingestelde buurtschap, waarvan de thans van huis en

Militairen in gesprek met spoorwegaarbeiders aan de Nieuwlandse-binnendijk. — Anp foto.

Een zandzakdropping op het sportveld te Krabbendijke. — Foto Koster.

De verdediging van de Nieuwlandse-binnendijk, waarvan de toestand voor Krabbendijke dikwijls zeer kritiek was. — Anp-foto.

haard verdreven bevolking zo'n nauw aaneengesloten gemeenschap vormde.

Moge de sterk in haar levende wens om te komen tot wederopbouw van deze buurtschap, voor verwezenlijking vatbaar blijken.

Door het overlopen van de Lavendeldijk, die met de Kadijk de scheiding vormt tussen de Kruiningerpolder en de Waardse polder, was al een begin gemaakt met het inlopen van laatstgenoemde, 800 hectare grote polder. Dit gebeuren werd echter versneld door het bezwijken van de Kadijk in de loop van de eerste rampdag. Deze zwakke dijk brak op verscheidene plaatsen door, ten gevolge waarvan de Waardse polder langzaam begon vol te lopen. Niet alleen betekende dit de onderwaterzetting van het dorp Waarde, maar ook van de buurtschap Gawege, die gedeeltelijk

tot de gemeente Krabbendijke en gedeeltelijk tot de gemeente Waarde behoort.

Weliswaar had de overstroming van deze buurtschap — door het meer geleidelijk verloop — niet zo'n tragisch karakter als die van Oostdijk, maar dit neemt niet weg, dat ook de gevolgen van de watersnood voor Gawege zeer ernstig waren. Doordat de bewoners zich uiteraard tijdig in veiligheid hadden kunnen brengen, waren in Gawege gelukkig geen slachtoffers te betreuren. Wel is ook daar de materiële schade zeer aanzienlijk.

Enkele dagen voor we dit schreven zijn de gaten in de Lavendeldijk en de Kadijk weer gedicht en is een begin gemaakt met het droogmaken van de Waardse polder. Door dit achteraf nog vrij snelle verloop van deze droogmaking bestaat de hoop, dat de buurtschap Ga-

wege een niet zo'n radicale ondergang is beschoren als Oostdijk.

Alsof de hiervoor beschreven rampgebeurtenissen in de onmiddellijke omgeving van Krabbendijke nog niet voldoende waren, bewees de komst van een aantal vluchtelingen uit Rilland-Bath, dat de uitgestrekte Reigersbergse polder was ingelopen, waardoor dus, behalve aan de Noordwestelijke en Zuidelijke, ook aan de Oostelijke grens van de gemeente een waterfront was ontstaan. Het water stond hier tegen de oostelijke dijk van de Strodorpe polder en de zuidelijke dijk (de Langendijk genaamd) van de gedeeltelijk tot het grondgebied dezer gemeente behorende Tweede Bathpolder.

Om het behoud van de Strodorpe polder is nog een harde strijd gestreden. De coupure in de dijk tussen deze en de Reigersbergse polder wilde nl. niet sluiten. Er bleef een opening van ca. 60 cm, waardoor het water tot ongeveer een gelijke hoogte binnenspoot. Gezien deze hopeloos lijkende situatie werd deze coupure en dus ook de Strodorpe polder door de plaatselijke directie van de spoorwegen opgegeven. En toch is de coupure gesloten en de Strodorpe polder behouden. Dit is te danken aan het personeel van de Cultuuronderneming „Vredehof”, dat samen met enige spoorwegmannen met bijna bovenmenselijke krachtsinspanning de vier coupuredeuren met kettingen heeft dichtgesnoerd en daarna met zandzakken afgesloten. Een vrijwel — ook in onze omgeving — onbekend gebleven gebeurtenis, die echter niet aan de vergetelheid mag worden prijsgegeven. Zij is een treffend getuigenis van de taaie volharding van het Zeeuwse volk in de strijd tegen het water.

Neemt men in het geheel dezer gebeurtenissen verder in aanmerking, dat ook de meer Zuidelijk gelegen Zimmerman- en Emmanuelpolder een prooi van het water bleken te zijn geworden, dan is het te begrijpen, dat de totale indruk, die Krabbendijke in de loop van de eerste Februari van de toestand kreeg, een zeer sombere was.

Weliswaar bestond er reden tot grote dankbaarheid, dat ons dorp nog gespaard gebleven was, maar niet

Nog een beeld van de ravage te Oostdijk. — Foto mej. Pijl, Den Haag.

minder grond was er voor de vrees, dat het ook met Krabbendijke nog noodlottig zou aflopen. Practisch aan alle kanten besprongen en ingesloten door het water, waarbij de normale verbindingswegen geheel waren uitgeschakeld, vertoonde Krabbendijke het beeld van een eenzaam en ten ondergang gedoemd eiland, te midden van het geweld der wateren . . .

Het mag voor een buitenstaander welhaast ongelofelijk klinken, maar toch is het een feit, dat er nog vrij veel inwoners van Krabbendijke waren, die op de morgen van deze rampzalige Zondag op de gewone tijd ontwaakten, zonder zich iets bewust te zijn van de vreselijke gebeurtenissen, die zich op zo'n korte afstand afspeelden. Hiervan mag geen verwijt worden gemaakt aan de plaatselijke autoriteiten, die tijdig opdracht hadden gegeven voor het alarmeren van de bevolking. Ten gevolge van het uitvallen van de elektrische stroom kon echter geen gebruik gemaakt

worden van de grote sirene op het gemeentehuis. Door het inschakelen van de brandweerauto, die met loeiende sirene door het dorp reed, werden wel veel, maar toch niet alle mensen gewekt. De razende stormwind, die het geluid van de brandweersirene overstemde, kan als voornaamste oorzaak hiervan worden genoemd.

Toen in de loop van de morgen de noodtoestand algemene bekendheid had gekregen, werd een begin gemaakt met het treffen van de meest spoedeisende maatregelen. Allereerst was dat het verzorgen van de geëvacueerde zieken uit Oostdijk en later ook uit Waarde. Dit was het werk van de plaatselijke E.H. B.O.-afdeling. In zeer korte tijd had deze afdeling, onder leiding van de heren Noome (arts) en Don, een gedeelte van de openbare lagere school aan de Noordweg ingericht als noodziekenhuis, waar de zieken werden opgenomen. Het voor de inrichting benodigde beddegoed werd spontaan door de burgers afgestaan.

Oostdijk. Wat er overbleef. — Foto van Velzen.

Chr. School Oostdijk bij laag water. De schoolwoning is geheel verwoest. — Foto van Velzen.

Verwoesting te Oostdijk. — Foto van Velzen.

Later heeft dit noodziekenhuis ook uitstekende diensten bewezen bij de verpleging van de vele zieke militaire en burger-dijkwerkers. Als bijzonderheid wordt nog vermeld, dat op 2 Februari in het noodziekenhuis een kind is geboren van een uit Waarde geëvacueerd echtpaar.

De volgende noodzakelijke maatregel was het inzamelen van kleding voor vluchtelingen. Velen van hen, vooral uit Oostdijk, hadden zich niet anders dan diep door het water wadend kunnen redden. Zij moesten aan droge kleding worden geholpen.

Een gelukkige omstandigheid bij deze kleding-inzameling was, dat even voor de ramp een propaganda-actie was gevoerd voor het afstaan van kleding voor de in nood verkerende Hongaarse kampen. Niet alleen was thans een werkcomité voorhanden, dat direct op zijn nieuwe taak kon worden overgeschakeld, maar ook waren reeds door de bevolking vele kledingstukken gereed gelegd voor de op Maandag (2 Februari) te houden inzameling. Het spreekt vanzelf, dat deze goederen thans werden bestemd voor de eigen in nood verkerende bevolking. Hierdoor kon in de eerste behoefte aan kleding zo goed mogelijk worden voorzien. Daar de meeste rampslachtoffers geen andere kleding hadden kunnen redden dan wat zij droegen, werd de behoefte aan meer kleding en dekking al spoedig zeer groot. Voor de voorziening hierin heeft het Roode Kruis gezorgd, en dat op een wijze, die nooit genoeg kan worden gewaardeerd. Wie de enorme geschenkingen heeft gezien, die vooral door de bemoeienis van de Roode Kruis-afdeling te Breda reeds in de eerste week werden afgeleverd, zal dit volmondig beamen.

Aanvankelijk werd in een der gebouwen van de Groentenconservenfabriek „Zuid-Beveland” aan de Stationsweg een kledingmagazijn ingericht, dat later werd overgebracht naar het schoolgebouw aan de Noordweg. Een door het gemeentebestuur benoemde commissie van vier leden werd met het beheer belast, daarin bijgestaan door enige helpers. Deze commissie zag zich voor de zware taak gesteld om alles zo goed en eerlijk mogelijk te verdelen.

In de loop van de morgen en de voormiddag arriveerde de gevluchte bevolking van Waarde. Voor het vervoer

Nog steeds Oostdijk. — Foto J. L. Overbeek.

Het grote gat in de Lavendeldijk. — Foto Lies Bel.

De resten van een mooie Zeeuwse boerderij. — Foto Schwartz.

van deze ongeveer 1100 evacu es waren enige bussen beschikbaar. Deze bussen, die 's morgens van de Veerhaven in Krainingen naar hier de wijk hadden moeten nemen, waren al spoedig onbruikbaar voor dit doel. Het was nl. niet verantwoord om op de reeds drassig wordende, smalle wegen in de Waardse polder met deze logge voertuigen mensen te evacueren.

Nagenoeg iedere autobezitter in Krabbendijke stelde hierna zijn vervoermiddel beschikbaar om de taak van de bussen over te nemen. Met de uit Waarde zelf afkomstige auto's werd het grootste gedeelte van de Waardse bevolking naar Krabbendijke vervoerd. Vooral de laatste transporten, die vrijwel geheel door het water moesten plaats hebben, waren niet zonder gevaar. Toch is alles zonder ongelukken afgelopen en was tegen de avond de gehele bevolking van Waarde in Krabbendijke ondergebracht.

Zowel de onderbrenging van deze vluchtelingen als van die uit Oostdijk, Gaweg en Rilland-Bath onderzond geen noemenswaardige moeilijkheden. Zonder enige inmenging of aanwijzing van overheidswege werden deze rampslachtoffers door de bevolking van Krabbendijke opgenomen. Een ieder rekende het zonder meer als zijn plicht om deze ernstig gedupeerde medeburgers onderdak te verlenen.

Zo waren dan in het midden van het rampgebied gelegen dorp Krabbendijke, naast de eigen bevolking

De afdamming van het gat in de Lavendeldijk. —
Foto mej. Pijl, Den Haag.

van 3000 zielen, nog ongeveer 1500 evacu es ondergebracht. Neemt men hierbij in aanmerking, dat Krabbendijke over land praktisch geheel van de buitenwereld was afgesloten, dat voorts de storm de gehele dag met schier onverminderde kracht had gewoed en daardoor de zwakke binnendijken onder voortdurende bedreiging hield, dan kan de toestand, waarin Krabbendijke zich op de avond van de eerste rampdag bevond, uiterst zorgwekkend worden genoemd. Het is dan ook begrijpelijk, dat er die nacht niet veel geslapen is. Ieder hield rekening met de mogelijkheid, dat ook Krabbendijke nog aan het water ten prooi zou vallen.

III. *Krabbendijke als centrum van de verdedigings- en herstelwerkzaamheden.*

Het eerste optreden in de strijd tegen het water op 1 Februari had, zoals te begrijpen is, nagenoeg geheel plaats in ongeorganiseerd verband. Dit kon eenvoudig niet anders. Aanvankelijk deden de wildste geruchten de ronde, zodat niemand met de werkelijke stand van zaken geheel op de hoogte was. Zo ging dus ieder min of meer op eigen gelegenheid naar de meest bedreigde plaatsen, om daar te doen wat zijn hand vond om te doen. En het mag gezegd worden, dat er in Krabbendijke veel en goed werk is gedaan op deze historische Zondag. In het voorgaande is getracht

Gezicht op het gat in de Lavendeldijk. — Foto J. Blok.

Oostdijk. Wat de stroom meenam. — Foto Lies Bel.

Overblijfsel woning met garage Minnaard. Oostdijk. —
Foto van Velzen.

daarvan het een en ander weer te geven. Zo zagen we reeds, dat bij de Havendijk het eerste offensief, of beter defensief, werd ingezet. Bestond dit aanvankelijk slechts in het dichten van de ernstigste gaten in de dijkkruin, later op de dag werd dit werk met de inmiddels toegestroomde arbeidskrachten uit Krabbendijke voortgezet en reeds op dezelfde dag voor een belangrijk gedeelte — zij het provisorisch — voltooid. Een ander object, dat terstond massaal werd aangepakt, was het stoppen van de duiker in de Nieuwlandse-binnendijk. Deze duiker was normaal niet dicht te krijgen, waardoor er veel water in de Nieuwlandepolder liep. Met man en macht werd de duiker-ingang met zandzakken dichtgegooid. Ofschoon dit wel enig resultaat opleverde, gelukte het toch niet deze duiker geheel waterdicht te krijgen. Het is steeds een zorgkind gebleven.

Verdronken vee wordt uit het water gehaald. — Foto van Fraassen.

Oostdijk: Op de voorgrond links de eindgevel van het huis van de omgekomen wed. Minnaar-Pouwer. — Foto J. L. Overbeeke.

Droef gezicht op Oostdijk. — Foto mej. Pijl, Den Haag.

Intussen hadden echter de voor het leiding geven aangewezen personen, nl. de bestuurders van waterschappen en polders, ook niet stilgezeten. Nadat eerst de meest noodzakelijke maatregelen voor het aanvankelijk behoud van het eigen poldergebied waren getroffen, werd reeds tegen de middag in het gemeentehuis de eerste bijeenkomst gehouden van de dijkgraven der in en in de omgeving van de gemeente Krabbendijke gelegen polders. De meeste van hen bevonden zich in Krabbendijke. Welke de hierbij betrokken polders zijn, werd al eerder vermeld. Op deze bijeenkomst, die het begin was van een voortreffelijke samenwerking tussen de gecombineerde polderbesturen, werd de gehele situatie rond Krabbendijke aan de hand van de van ieder verkregen inlichtingen opgenomen en op een uitvoerige kaart aangegeven. Hierdoor werd een overzichtelijk beeld van het waterfront verkregen. Vervolgens werd besloten om als eerste maatregel voor de verdediging van dit front, alle daarin voorkomende

duikers en sluizen definitief te stoppen. Het was nl. gebleken, dat de doorlatende duiker van de Nieuwlandepolder niet de enige was. Nagenoeg alle duikers en sluizen in de waterkerende binnendijken vertoonden dit euvel.

Met de uitvoering van deze maatregel werd terstond een aanvang gemaakt. Hiervoor waren uiteraard manschappen en materialen nodig. De eerste waren voor dit werk genoeg voorhanden, omdat vrijwel ieder het als zijn plicht zag, mede te werken aan het behoud van de grond, waarop hij woonde. Ook de materialen waren aanvankelijk voldoende aanwezig, zoals motorvoertuigen, zakken en zand. De beschikbaarstelling hiervan door de eigenaars leverde ook geen moeilijkheden op. Er behoefde dan ook in de eerste tijd geen gebruik te worden gemaakt van wettelijke bevoegdheden.

Werd dus reeds op de eerste rampdag het fundament gelegd voor de organisatie van het verdedigings- en

Dijkwerkers.

Wrakhout bij Oostdijk. — Foto Verschoore.

Gezicht op de Rijksweg naar Kruiningen.
— Foto van Velzen.

herstelwerk en daarbij de meest spoedeisende zaken behandeld, tevens werd een voorlopig urgentie-program opgesteld voor de verder te verrichten werkzaamheden. Deze waren uiteraard vele en velerlei. Het ging niet aan om aan alles tegelijk te beginnen. Daarvoor zou men over een tienmaal groter potentieel de beschikking moeten hebben. Zo werd dan overeen gekomen om voorrang te geven aan het versterken van de Nieuwlandse-binnendijk, vervolgens hetzelfde te doen met de Gawegesedijk, om dan het zwaarste karwei onderhanden te nemen, nl. het voorlopig dichtten van het 40 m lange gat in de zeedijk van de Emmanuelpolder. Dit laatste object, hoewel zeker niet het minst belangrijke, kon niet eerder worden aangepakt, omdat hiervoor te veel mankracht en materiaal zou moeten worden ingezet, wat ten koste zou gaan van de andere noodzakelijke werken.

Geheel ongedacht kwam hiervoor toch een spoediger oplossing, nl. in de vorm van militaire bijstand. In de avond van 1 Februari meldde zich nl. een ca. tweehonderd man sterke afdeling van het Regiment Mortieren „Menno van Coehoorn” uit Maastricht. Deze

wilde niets liever dan direct maar beginnen, hetgeen echter in verband met de duisternis niet ging. Besloten werd, dat deze soldaten in de Emmanuelpolder te werk gesteld zouden worden. Zeer tegen hun zin moesten zij reeds na twee dagen hun werkzaamheden in genoemde polder beëindigen, daar hun afdeling naar een ander onderdeel van het waterfront werd gedirigeerd. Hun taak werd overgenomen door de H-Compagnie van het 332e Bataljon „Johan Willem Friso” (33e R.I.) uit Oirschot, bestaande uit 250 manschappen. Op de activiteit van deze militairen komen we nader terug.

Het onderbrengen van dit legeronderdeel verliep heel vlot door de beschikbaarstelling van de gebouwen der N.V. Groentenconservenfabriek „Zuid-Beveland”. De aanwezigheid van deze fabriek onder de gegeven omstandigheden was van onschatbare betekenis. Niet alleen bood zij ruimschoots gelegenheid voor de huisvesting van grote aantallen mensen, maar ook kon geprofiteerd worden van haar kook-apparatuur. Vooral deze laatste bleek een uitkomst te zijn voor de mannelijke bevolking in de evacuatie-periode. Tot 28

Het woelige water bij „Luchtenburg”.
— Foto van Velzen.

Maart werd hiervan gebruik gemaakt als centrale keuken.

Het middelpunt in het actie-centrum Krabbendijke was ongetwijfeld het gemeentehuis. Als ooit het verbouwde en daardoor uitgebreide gemeentehuis zijn nut heeft bewezen, dan is het wel in de rampperiode geweest. Nagenoeg alle centrale organen moesten daarin worden ondergebracht. Dit waren, om de voornaamste te noemen, naast het gemeentebestuur van Krabbendijke en dat van Waarde, de staf van de gecombineerde polderbesturen, de politiepost, een militaire radiopost, de administratie van het dijkwerk en een evacuatiebureau. Later bleek de noodzaak, om enige van deze diensten elders onder te brengen.

Een groot voordeel was, dat de telefoonverbinding steeds intact is gebleven. Hierdoor kon het contact met de buitenwereld worden onderhouden, wat voor de dijkwerkzaamheden van vitaal belang was. Aanvankelijk waren alle particuliere telefoonaansluitingen geblokkeerd ten behoeve van het telefoonverkeer op het gemeentehuis.

De taak van de gecombineerde polderbesturen was uiteraard niet gemakkelijk. De aan de orde zijnde problemen waren ook voor hen veelal geheel vreemd. Al spoedig werden zij daarin bijgestaan door technici van de Provinciale Waterstaat en de Nederlandse Heide Maatschappij, die in de — weken achtereen — elke avond gehouden vergaderingen als adviseurs optraden en tevens de leiding kregen bij de uitvoering van de dijkwerkzaamheden. Later namen de Rijks- en Provinciale Waterstaat de taak van de polderbesturen over en werd de Ned. Heide Mij. in hoofdzaak met de uitvoering belast.

Toch mag nimmer vergeten worden, dat het de polderbesturen zijn geweest, die de eerste lijnen hebben uitgestippeld van het verdedigings- en herstelwerk en daardoor een verantwoordelijkheid kregen te dragen, die eigenlijk te zwaar voor hen was. Dat zij zich op zo'n uitnemende wijze van hun taak hebben gekweten, verdient zeker ieders waardering. Ook zij, die hen daarbij behulpzaam waren, hebben daarop aanspraak.

Met de verdediging van de Nieuwlands-binnendijk werd terstond een aanvang gemaakt. Over de gehele lengte vanaf Oostdijk tot de St. Pieterspolder werd een zandzakken-talud opgebouwd. Om te voorkomen, dat deze zandzakken zouden gaan schuiven, werden in de onderkant van de dijk perkoenpalen geslagen, die tevens dienden ter bescherming tegen aandrijvend wrakhout.

Als men rekent, dat reeds aan deze dijk ruim 400.000

Gemeentehuis te Krabbendijke. — Foto Henning.

zandzakken zijn verwerkt, dan is het duidelijk, dat de in Krabbendijke aanwezige zandzakkenvoorraad al heel spoedig een druppel op een gloeiende plaat bleek te zijn. Weliswaar konden zandzakken over land worden aangevoerd, maar door de gebrekkige verbindingswegen (alleen de weg naar Yerseke kwam hiervoor in aanmerking) waren deze transporten te lang onderweg en waren ze bovendien te klein om in de grote behoefte te kunnen voorzien.

Een snellere oplossing hiervoor was het door de lucht laten aanvoeren van dit onontbeerlijke materiaal. Een oproep van de militaire radiopost was voldoende om reeds binnen enkele uren de eerste balen met zandzakken naar beneden (op het sportveld) te zien komen. De eerste vliegtuig-afwerpen op Dinsdag waren nog maar kinderspel vergeleken bij wat men Zaterdagmiddag te aanschouwen kreeg. Er moesten toen nl. 100.000 zandzakken door de lucht worden aangevoerd, welk transport werd verzorgd door vier vliegtuigen, waaronder twee Amerikaanse toestellen. Om hiermede tijdig voor het invallen van de duisternis gereed te zijn, werd deze enorme hoeveelheid met 25 en meer balen tegelijk afgeworpen. Hierbij kwamen, vooral door het nonchalante afwerpen van laatstgenoemde vliegtuigen, meer balen naast dan op het sportveld terecht, met het gevolg, dat vooral aan de gebouwen van de veiling aanzienlijke schade werd toegebracht. Later waren deze luchttransporten niet meer nodig. Toen werden de zandzakken in voldoende hoeveelheden per schip aangevoerd.

Met de zandzakken alleen was men echter niet klaar. Deze moesten ook gevuld worden en daarvoor was zand nodig. De kleine in Krabbendijke aanwezige voorraad was al even spoedig uitgeput, zodat noodgedwongen moest worden overgegaan tot vulling met veel minder geschikte teelaarde. Overal langs de wegen werd de grond afgegraven, waardoor grote gaten ontstonden.

Op Woensdag 4 Februari woei er een harde wind uit N.W. richting, die het water in de Kruiningerpolder hoog opstuwde. Zó hoog was deze opstuwung, dat in de avond van deze dag de Nieuwlandse-binnendijk over een lengte van ruim 100 meter overliep, en dat gedurende enige uren achtereen. Zoals we reeds zagen, kwam hierdoor de Nieuwlandepolder onder water te staan. Deze hoogst ernstige gebeurtenis was het alarm-signaal voor Krabbendijke. Zelfs de grootste optimist, die tot nu toe gedacht had, dat Krabbendijke geen gevaar liep, sloeg thans de schrik om het hart. Want, hoewel de Nieuwlandse-binnendijk nog niet doorbroken was, kon dit, na de verzwakking tengevolge van de overloop, bij elke volgende storm verwacht

Arbeiders vullen zandzakken voor verdediging van de Lavendeldijk.
— Foto van Velzen.

worden. De Lavendeldijk was hiervan het afschrikwekkend voorbeeld. In dat geval was het met Krabbendijke gedaan, want de nu nog overgebleven 2,70 meter hoge Lapdijk, waartegen het water op sommige plaatsen 1 à 1,50 meter hoog stond, kwam als waterkering niet in aanmerking.

Die avond en nacht werd er over de thans ontstane gevaarlijke toestand onafgebroken beraadslaagd in het gemeentehuis. Het resultaat hiervan was, dat er twee belangrijke besluiten genomen werden. Het gemeentebestuur, dat niet langer de verantwoordelijkheid voor de veiligheid van de bevolking kon dragen, besloot tot evacuatie van het niet-weerbare deel van de bevolking der gemeente. De leiding van de gecombineerde polderbesturen besloot de Lapdijk te verhogen, door daarop een kistdam te doen bouwen.

De uitvoering van deze voor het behoud van Krabben-

Een boomgaard aan de Lavendeldijk.
— Foto Philipse.

dijke noodzakelijke maatregel heeft in een ongelofelijk snel tempo plaats gehad en alleen insiders weten, wat voor moeite het heeft gekost om het zover te krijgen. Binnen drie dagen was de 100 meter lange en 1,25 meter hoge bekisting op de Lapdijk aangebracht en binnen veertien dagen daarna was deze met klei opgevuld. Later werd tegen deze kistdam aan de binnenzijde van de dijk een kleibedekking opgeworpen, terwijl de buitenzijde van een zandzakkenbekleding werd voorzien. Hierdoor werd een enigszins zeevaardige binnendijk verkregen. Het grondwerk van dit kolossale object werd verricht door graafmachines. Om deze hier te krijgen is heel wat te doen geweest. Er waren geen aannemers te vinden, die dit kostbare materiaal naar het reeds opgegeven Krabbendijke wilden zenden. Met behulp van hoge burger- en militaire autoriteiten gelukte het eindelijk een tweetal van deze machines hier te krijgen.

Het versterken van de Lapdijk had ten doel om Krabbendijke te beveiligen tegen het water uit de Nieuwlandepolder, die reeds gedeeltelijk was ingelopen. Deze maatregel verhinderde echter niet, dat daarnaast ook al het mogelijke werd gedaan om deze

Chr. School te Oostdijk. (achtergevel geheel weg). — Foto van Boven.

polder voor verdere calamiteiten te vrijwaren. Hadden de werkzaamheden aan de Nieuwlandse-binnendijk zich tot nu toe in hoofdzaak beperkt tot het verdedigen van het dijktaflood, na de overloop werd terstond overgegaan tot het over de gehele lengte verhogen van deze dijk. Daartoe werd een zandzakkendam van circa een meter hoog en breed opgeworpen. Ook hierbij hebben de militairen van het bataljon „Johan Willem Friso”, die hiervoor tijdelijk hun werkzaamheden in de Emmanuelpolder moesten onderbreken, zich zeer verdienstelijk gemaakt.

Daar een doorbraak van de Nieuwlandse-binnendijk niet alleen fataal zou zijn voor de Nieuwlandepolder en gevaar zou opleveren voor Krabbendijke, maar ook de nu wel heel dunne „staart” van Zuid-Beveland met volledige doorsnijding zou bedreigen, was het

Deze nieuwe woning te Oostdijk doorstond het geweld van het water. — Anp-foto.

De Tweede Vlietweg te Oostdijk. — Anp-foto.

Woonhu's met schuur van P. Philipse, Oostdijk. — Foto Philipse.

Oostdijk. Geheel links in dit straatje stond het huis van de omgekomen slachtoffers, B. Verschuure en z'n zuster Jacoba. — Foto mej. Pijl, Den Haag

Gezicht op Oostdijk. — Foto J. L. Overbeeke.

voorkomen daarvan niet slechts een polder- maar een algemeen waterstaatsbelang. De Rijkswaterstaat, dit belang ziende, besloot de verhoging van deze dijk een definitief karakter te geven.

Hiertoe werd tegen het binnenbeloop van de dijk een zandlichaam aangebracht, dat later met een kleilaag tot ca. 1,25 meter boven de dijk kruin werd afgedekt. De hiervoor benodigde klei werd met graafmachines uit de Nieuwlandepolder gegraven, waardoor een zes meter brede geul onderlangs de dijk ontstond. Deze geul werd opgevuld met zand, waardoor de fundering gereed kwam voor een nieuwe asphalt-betonweg. Na het asphalteren van het wegdek op het overige gedeelte van de Nieuwlandse-binnendijk aan de ene zijde en van de Tholsendesedijk aan de andere zijde van dit weggedeelte, kwam de nieuwe verbindingsweg tot stand tussen oostelijk en westelijk Zuid-Beveland.

Door deze werkzaamheden, die op 6 Mei werden beëindigd, werden dus twee belangen gediend, nl. een behoorlijke versterking van de Nieuwlandse-binnendijk en de oplossing van een ernstig verkeersprobleem. Het was vooral de N.V. Nederlandsche Spoorwegen, die van deze nieuwe verkeersweg een dankbaar gebruik maakte. Moest tevoren het reizigersvervoer naar de rest van midden-Zeeland en Zeeuws-Vlaanderen over België plaats hebben, op 21 April 1953 behoorde deze kostbare en tijdrovende omweg tot het verleden. Toen reed voor het eerst na de ramp de personentrein weer naar en van Krabbendijke en — welk een ongekende weelde — nog wel om het uur. Voor het doorgaand verkeer is een autobuspendeldienst ingelegd tussen Krabbendijke en Goes.

We willen nu gaan zien, wat er zich op andere

terreinen in de omgeving van Krabbendijke heeft afgespeeld. Zoals reeds terloops is opgemerkt, kregen de soldaten van het Bataljon „Johan Willem Friso” tot arbeidsterrein de Emmanuelpolder toegewezen. Deze polder, grotendeels behorende tot de gemeente Waarde, viel op 1 Februari ten prooi aan het water door een doorbraak van de zeedijk over een lengte van 40 meter. Door de gecombineerde polderbesturen werd besloten dit gat af te dammen door het leggen van een 100 meter lange en 2 meter hoge ringdijk op de schorren. Dit karwei heeft de H-compagnie onder commando van kapitein Büchner in minder dan drie weken voltooid. Hoezeer deze prestatie werd gewaardeerd, blijkt wel uit het besluit van de gemeenteraad van Krabbendijke van 12 Februari 1953, waarvan de considerans als volgt luidt:

De Raad der gemeente Krabbendijke,

Verwoest en verlaten Oostdijk. — Foto van Velzen.

Huizen te Oostdijk. — Anp-foto.

Het huis van N. Minnaard te Oostdijk: is thans geheel weg. Foto J. L. Overbeeke.

overwegende, dat bij het herstel van de door de watersnood aangerichte schade aan de dijken op zeer loffelijke wijze is bijgedragen door militaire legeronderdelen;

dat, voor wat deze gemeente en haar omgeving betreft, met name het 33e Regiment Infanterie, H-Compagnie van het 332e Bataljon (Johan Willem Friso) zich bijzonder verdienstelijk heeft gemaakt en nog maakt; dat het de Raad gewenst voorkomt, dat dit feit bij de bevolking dezer gemeente in herinnering zal voortleven, hetgeen verwezenlijkt kan worden door het verbinden van de naam van dit bataljon aan een der straten in deze gemeente;

gelet op het voorstel van Burgemeester en Wethouders dezer gemeente en op artikel 174 der gemeentewet; besluit:

waarna volgen de administratieve bepalingen tot om-

doping van de „Zuidweg” (het gedeelte tussen de Dorpsstraat en de Rijksweg) in „Johan Willem Frisostraat”.

De reden, waarom hiervoor juist de Zuidweg is uitgekozen is, dat langs deze weg de soldaten zich dagelijks naar en van hun werk in de Emmanuelpolder begaven.

Op 14 Februari had aan het beginpunt van de Zuidweg een korte maar treffende plechtigheid plaats, waarbij door de Burgemeester voor het front van de troep mededeling werd gedaan van genoemd raadsbesluit, dat in de vorm van een gecalligrafeerde oorkonde aan de bataljonscommandant werd aangeboden. Daarna werd door enige soldaten het nieuwe straatnaambord aan de gevel van een woning bevestigd.

Op initiatief van Ds Besselaar werd in het school-

gebouw aan de Wilhelminastraat een militair tehuis ingericht, waar de soldaten na hun zware dagtaak een prettige ontspanning werd bereid. Het drukke bezoek bewees wel, hoezeer dit tehuis op prijs werd gesteld.

De militaire bijstand werd op 27 Februari beëindigd. Enige dagen daarvoor had in het militair tehuis een afscheidsavond plaats. Bij die gelegenheid werd door de Burgemeester van Krabbendijke, de Voorzitter van het waterschap Krabbendijke en de wnd. Dijkgraaf van de Emmanuelpolder de militairen dank betuigd voor alles, wat zij in het belang van het behoud van Krabbendijke en omgeving hebben verricht.

Reeds in de eerste week van de ramp werd begonnen met de verdediging van de Gawegesedijk. Naast de bekleding van de buitenzijde van deze dijk met zand-

Ter herinnering aan de militaire hulp werd de Zuidweg te Krabbendijke herdoopt in: Johan Willem Frisostraat.

Een andere opname van de plechtigheid op de „herdoopte” Zuidweg. — Anp-foto.

Wat eens een woonkamer was te Gawege... —
Foto mej. Pijl, Den Haag.

Het dijkgat in de Emmanuelpolder te Waarde. — Foto Woutersen.

Golfeklots in de dijkhoek bij Gawege. — Foto Lies Bel.

De kranige jongens van het Bataljon Johan Willem Friso. — Anp foto.

zakken moest tevens op het onverharde gedeelte van de dijkruin een wegdek worden aangelegd. De onderlangs de dijk — door de buurtschap Gawege — lopende weg stond onder water. Daar al het verkeer naar de Valkenispolder, de Frederikapolder, de Emmanuelpolder en de Zimmermanpolder deze dijk moest passeren, was de aanleg van dit wegdek zeer noodzakelijk. Herhaaldelijk kwam het voor, dat auto's hier bleven steken en daardoor groot oponthoud in de dijkwerkzaamheden veroorzaakten. Bij deze wegaanleg hebben zich o.m. Franse militaire hulptroepen verdienstelijk gemaakt. Deze hadden de beschikking over kipwagens, die voor dit doel zeer geschikt waren. Het voor de verharding benodigde puin en grint werd grotendeels door hen vanaf de opslagplaats aan de haven vervoerd. Deze Franse militairen vonden onderdak in een der gebouwen van de Veilingsvereniging „Krabbendijke en Omstreken”.

Na de Nieuwlandse-binnendijk is de Gawegese-dijk het grootste zorgenkind geweest. Verscheidene malen kwam het water tot bijna op het wegdek en moesten

op de bedreigde punten in allerijl noodverdedigingen worden aangelegd. Gelukkig heeft deze dijk het gehouden en op 23 April, toen de Waardsepolder van het buitenwater werd afgesloten, was het gevaar definitief geweken.

Ook de wegaanleg op de Langendijk heeft heel wat voeten in de aarde gehad. Door de onderwaterzetting van de Reigersbergsepolder werd het daarin gelegen gedeelte van de Rijksweg voor het verkeer onbruikbaar. Weliswaar was er nog de binnenweg door de drooggebleven Tweede Bathpolder, maar deze was vanuit Krabbendijke alleen bereikbaar via de Langendijk, die echter niet van een wegdek was voorzien. Doordat er reeds op de eerste dag auto's en tractoren op de door de regen zacht geworden dijkruin gereden hadden, was deze spoedig herschapen in een modderpoel, waarover elk verkeer onmogelijk was.

Het belang van deze enige aan- en afvoermogelijkheid naar Noord-Brabant vorderde, dat alles in het werk werd gesteld om deze dijk van een provisarisch wegdek te voorzien. Dank zij de grote medewerking van de

Gezicht op Gawege. — Foto mej. Pijl, Den Haag.

In de hoek Zuiddijk—Grote Dijk te Gawege. — Foto van Boven.

Daar ligt Gawege. — Foto Moerdijk.

garnizoenscommandant in Bergen op Zoom, majoor Engel (die dag en nacht voor Krabbendijke klaar stond om hulp te verlenen en daarom in de eerste rampdagen als een reddende engel werd beschouwd) werd reeds Dinsdagmorgen een aanvang gemaakt met het berijdbaar maken van de dijkkrui door Hollandse Genietroepen. Deze begonnen met het inwalsen van een puinfundering. Het puin daarvoor werd uit Brabant aangevoerd. Later werd dit werk overgenomen door Amerikaanse hulptroepen, die op het met een zandlaag afgedekte puin stalen rijplaten aanlegden. Binnen twee weken was hier een goed berijdbare weg gemaakt. Weliswaar moest éénrichtingsverkeer worden ingesteld en mocht deze weg niet bereden worden door meer dan drie ton wegende auto's, maar dit neemt niet weg, dat deze aanleg van

zeer groot belang is geweest voor de verbinding van en naar Noord-Brabant. Op 23 Maart kwam de Rijksweg in de Reigersbergsepolder weer droog te liggen, zodat de noodweg op die dag buiten gebruik kon worden gesteld.

Zo is dan — zij het in vogelvlucht — getracht een beschrijving te geven van de voornaamste verdedigings- en herstelactiviteiten, die vanuit Krabbendijke werden gedirigeerd of waartoe van daar uit de stoot werd gegeven. We zouden echter schromelijk in gebreke blijven, als we daarbij een activiteit onvermeld lieten, die — hoewel geheel verschillend van de hiervoor besprokene — toch van minstens even grote betekenis was. Gedoeld wordt op de werkzaamheden van het Leger des Heils.

Reeds spoedig presenteerde zich een Leger des Heilsafdeling uit Hilversum aan het waterfront en bood belangeloos haar diensten aan. Deze bestonden voor de mannelijke leden in het tweemaal per dag uitdelen van warme koffie aan de dijkwerkers en voor de vrouwelijke leden in het verrichten van naai- en stopwerk en het behandelen van de was tijdens de evacuatie-periode. Voortreffelijk werk is daarmee gedaan. Door het fit houden van de dijkwerkers met het opwekkend vocht en door het hen ontlasten van huishoudelijke besommeringen heeft het Leger des Heils daadwerkelijk deelgenomen aan de strijd tegen het water en maakt het evenveel aanspraak op onze waardering als elke andere vorm van hulpverlening. Ook hebben deze heilssoldaten — die gehuisvest werden in het kweekschoolinternaat aan de Noordweg —

Gezicht op Gawege. — Foto Moerdijk.

een actief aandeel gehad in de totstandkoming en leiding van het militaire tehuis.

IV. Overige wetenswaardigheden.

Overheidsmaatregelen.

Wanneer wij in dit laatste onderdeel van deze bijdrage allereerst iets willen gaan mededelen over de taak van het gemeentebestuur, dan mag hieruit niet worden afgeleid, dat deze taak, omdat daarover pas in het slot gesproken wordt, niet zo erg belangrijk is geweest. Als ooit het gezegde „Last but not least”

Een verwoest huis te Gawege. — Foto mej. Pijl, Den Haag.

van toepassing is, dan is het wel in dit geval. Ditzelfde geldt trouwens evenzeer voor alle andere nog te vermelden wetenswaardigheden.

Als er in de rampperiode van onze gemeente — die geacht kan worden te hebben geduurd van 1 Februari tot 15 April — gesproken wordt over het gemeentebestuur, dan kan daaronder gevoelig worden verstaan het ene van de drie gemeentelijke bestuursorganen, n.l. de Burgemeester. Aan dit bestuursorgaan toch is wettelijk opgedragen de handhaving van de openbare orde in het algemeen en in het bijzonder bij vrees voor stoornis daarvan.

Zo zag dan ook burgemeester Vader zich op 1 Februari 1953 geplaatst voor een taak, waarbij elke andere — onder normale omstandigheden — in het niet zinkt. Want niet alleen beperkte zich deze taak tot handhaving van de openbare orde. Geen zaak was er, waarin de Burgemeester niet werd betrokken of waarin zijn mening niet werd gevraagd. En welke zaken zich zo al voordeden en waarbij organisatorisch moest worden opgetreden, daarvan hebben we getracht in het voorgaande iets weer te geven.

In verband met de bijzondere omstandigheden, waarin

de gemeente door de ramp kwam te verkeren, moest een aantal zgn. algemene voorschriften van politie door de Burgemeester worden uitgevaardigd. Zo was het noodzakelijk, dat, ter bewaking van onbewoonde woningen en van aangespoelde goederen, op 7 Februari een verbod werd uitgevaardigd tot het betreden van de noodgebieden en de waterkerende dijken. Om

Gawege. — Foto Koster.

Verwoesting op Gawege. — Foto Moerdijk.

Weggeslagen spoorlijn bij hoeve van Mescu, Oostdijk. — Foto J. Blok.

Gawege. Aanlegplaats „veerboot“ Gawege—Waarde. — Foto van Velzen.

dezelfde reden werd een uitgaansverbod — van nul tot vier uur — ingesteld.

Door de aanwezigheid van talrijke kadavers bestond groot gevaar voor de verspreiding van besmettelijke ziekten door honden en katten, zodat op 10 Februari een verbod werd uitgevaardigd tot het los laten rondlopen van deze huisdieren op straffe van onmiddellijke afmaking.

In slechts enkele gevallen werden moeilijkheden ondervonden bij de beschikbaarstelling van voertuigen voor de dijkwerkzaamheden. Dit maakte het evenwel noodzakelijk, om op 11 Februari een verordening uit te vaardigen, waarin deze materie geregeld werd en die het mogelijk maakte in voorkomende gevallen te kunnen optreden.

Een zeer ingrijpende maatregel was die van 16 Februari tot regeling van de verkeersbeperking naar en vanuit deze gemeente. Zoals we reeds in het voorgaande zagen, was de Rijksweg door de overstroming zowel in oostelijke als in westelijke richting voor het verkeer uitgeschakeld. Dit betekende, naast het isolement van Krabbendijke, tevens dat van de rest van Zuid-Beveland en verderop, welke gebieden alleen nog te bereiken waren over het water. Door de provisorische aanleg van een wegdek op de Langendijk en het berijdbaar maken van de weg over de Nieuwlandse-binnendijk kon dit isolement enigszins worden opgeheven, waardoor een zeer beperkt autoverkeer naar Krabbendijke en verder mogelijk werd.

„In eerste aanleg“ aan de plaatselijke politie (gehuis-

vest in café „De Koophandel“) en „in hoger beroep“ aan de Burgemeester was de taak om te beslissen, wie wel en wie niet voor een doorlaatvergunning in aanmerking kwam. Gemakkelijk om dit zo even neer te schrijven, maar oneindig moeilijk om uit te voeren, vooral als men weet, dat het bijna allemaal „beroepszaken“ waren. Tientallen verzoeken uit het gehele land om een vergunning kwamen dagelijks binnen en even zovele telefoontjes en bezoeken voor hetzelfde doel. Een zeer ondankbare taak, die op 1 April door de Rijkswaterstaat, namens Gedeputeerde Staten van Zeeland, werd overgenomen en op 16 Mei daaraanvolgend, met het gereedkomen van de nieuwe verkeersweg over Oostdijk, werd beëindigd.

Het spreekt vanzelf, dat voor de naleving van al deze

Oostdijk. — Foto Philipse.

Wrakhout enz. te Oostdijk. — Foto van Boven.

Oostdijk in het water. — Foto J. L. Overbeeke.

Evacués uit Krabbendijke bij de Langendijk in afwachting van de komst van vervoermiddelen voor verder transport. — Foto van Wijk.

Evacuerende Zeeuwse vrouwen. — Foto van Wijk.

buitengewone maatregelen de hulp moest worden ingeroepen van extra politiepersoneel. In de eerste dagen na 1 Februari werden door de alhier woonachtige leden van de Luchtvaartdienst en door met verlof zijnde militairen politiediensten verricht. Tegen het einde der eerste week werd deze taak overgenomen door een detachement van de Koninklijke Marechaussee en een detachement Rijkspolitie uit Limburg, respectievelijk gehuisvest in de (juist leeggekomen) schoolwoning aan de Noordweg en in de cantine van de Veiling. Enige weken later werd het

detachement Marechaussee vervangen door Rijkspolitie. De totale sterkte aan politiepersoneel bedroeg ruim veertig man. Hoewel er in gemeentelijke kringen nog al eens iets te doen is over de verhouding Burgemeester-Rijkspolitie, zo mag van deze plaats getuigd worden, dat deze verhouding, onder de zeer abnormale omstandigheden, waaronder gewerkt moest worden, niets te wensen overliet. Ze was in één woord voortreffelijk.

De evacuatie.

De meest ingrijpende maatregel is ongetwijfeld geweest de evacuatie van de vrouwen, kinderen en ouden van dagen. Hiertoe werd besloten, zoals reeds eerder vermeld is, in de nacht van 4 op 5 Februari na het overlopen van de Nieuwlandse-binnendijk. Tevoren was het advies ingewonnen van de autoriteiten van de Rijkswaterstaat, die de toestand voor Krabben-

dijke zeer kritiek achtten, terwijl ook de Commissaris der Koningin, die terzake geraadpleegd was, evacuatie van genoemde bevolkingsgroepen raadzaam vond. Hoewel de desbetreffende publicatie eerst bij het aanbreeken van de dag in de gemeente werd verspreid, was reeds een groot gedeelte van de bevolking op de evacuatie voorbereid. De zorgwekkende toestand, waarin Krabbendijke reeds vanaf het begin van de ramp had verkeerd, was oorzaak, dat velen met de mogelijkheid van overstroming en van de daarop volgende vlucht rekening hadden gehouden. Zo waren overal de benedenverdiepingen der woningen ont ruimd en had vrijwel ieder een vlucht koffer in gereedheid gebracht. Er kan dan ook niet worden gezegd, dat het bericht van de evacuatie afkwam als een donderslag bij heldere hemel. Veeleer betekende het voor velen, vooral de min of meer hulpbehoevenden, het einde van een martelende onzekerheid. Hadden niet verscheidene inwoners hun kinderen of hulpbe-

Evacuatie van inwoners van Krabbendijke. — Foto van Wijk.

Liefderijk was de ontvangst van de evacués. Foto van Wijk.

Oostdijk: In afwachting van de aankomst van H.M. de Koningin — Foto Blok

Ontvangst H.M. de Koningin — Foto Blok

Bezoek H.M. de Koningin — Foto Blok

hoevende familieleden al eerder in veiliger oorden gebracht?

Met het afvoeren van de bevolking werd tegen de middag een aanvang gemaakt. Voor degenen, die niet op eigen gelegenheid konden verplaatst worden — en dat waren uiteraard de meesten — waren dukws en bussen gecharterd. De eerste om de evacués over de ondergelopen Rijksweg naar een verzamelpunt in de Tweede Bathpolder te vervoeren en de bussen voor verder transport naar het opvangcentrum Ossendrecht. De ernstige zieken werden met ambulancewagens van het Rode Kruis vervoerd. Aanvankelijk moesten de mensen zich opstellen bij het begin van de Langendijk, waar zij soms geruime tijd in het gure weer moesten wachten tot zij aan de beurt waren om vervoerd te worden. Later werd hiervoor een betere regeling getroffen, toen nl. de beschikking werd verkregen over een aantal hoge militaire vrachtwagens, waarmee de evacués vanaf een verzamelpunt in het dorp werden afgehaald.

Het zien vertrekken van dit deel der bevolking was een triest schouwspel. Hartroerende tonelen speelden

Koninklijke belangstelling voor het zwaar getroffen Oostdijk.

zich daarbij af. Doordat de mannen moesten achterblijven kwamen de vrouwen voor de moeilijke taak te staan om alleen de gezinszorgen te dragen in een vreemde omgeving. Deze wetenschap, gevoegd bij de onzekerheid, hoe het met de mannen in het bedreigde gebied zou aflopen, maakte het afscheidnemen zwaar. Reeds op 5 Februari was het gros van het voor evacuatie in aanmerking komende deel der bevolking afgevoerd. Ook de volgende werd nog gelegenheid gegeven om met de beschikbaar gestelde voertuigen te worden geëvacueerd. Velen, die eerst nog een afwachtende houding hadden aangenomen, maakten van deze gelegenheid gebruik.

Zo kreeg men het — ook in het rampgebied — uitzonderlijke beeld te zien van een dorp met een mannenbevolking, want ook de vrouwen, die waren achtergebleven, hielden zich vooral in de eerste weken min of meer schuil in hun woningen. Wel een zeer typisch beeld. Geen luide kinderstemmen, geen fleurige vrouwenkledij op de straten, alleen maar mannelijke wezens, overdag met beslikte kleren en 's avonds zeulend met brood, melkflessen en etenspannen van de centrale keuken.

Al spoedig kwam de ontevredenheid met de evacuatiemaatregelen, die niet kon worden weggenomen door een ingevoerde verlofregeling voor bezoek aan de elders verblijvende familieleden. Deze ontevredenheid werd vooral in de hand gewerkt door de aanwezigheid van de vele achtergebleven vrouwen. Wat hield de evacuatie nu eigenlijk in? Was het een bevel? Zo ja — en dat moest men wel aannemen, omdat er in de publicatie sprake was van „moeten evacueren” —, waarom dan niet opgetreden tegen degenen, die zich niet aan dat bevel onderwierpen en anderen daardoor aanstoot gaven. Zo neen, waarom mochten dan de weggevoerde vrouwen en kinderen niet terugkomen?

Zo groot werd de ontevredenheid, dat aanvankelijk enkelen en later meerderen hun geëvacueerde gezinsleden clandestien gingen terughalen. De vindingrijkheid bij deze „vrouwen- en kinderensmokkel” was opmerkelijk. Verborgten achter stapels kisten, dekzeilen, of als mannen verkleed gelukte het velen de postende politiemannen te verschalken.

De Koningin op de Lavendeldijk — Foto Blok.

In de eerste week van Maart werd officieel toestemming verleend om honderd vrouwen te laten terugkomen. De „illegale” terugkeer had echter toen reeds zulke vormen aangenomen, dat men zich al heel weinig bekommerde over het al of niet verkrijgen van een vergunning. Het was al zo ver, dat men ook zonder vergunning zijn familieleden op open vrachtwagens het dorp binnenhaalde.

Op 14 Maart werd bekend gemaakt, dat de evacuatie officieel met ingang van 15 April zou worden opgeheven, maar dat terugkeer reeds mogelijk was vanaf 21 Maart in die gevallen, waarin langer wegblijven bezwaren zou opleveren. Ieder, die van deze mogelijkheid tot vervroegde terugkeer gebruik wenste te maken — en dat deden vrijwel allen — verkreeg daartoe vergunning, zodat vóór 1 April de bevolking van Krabbendijke nagenoeg geheel was gereëvacueerd.

Het terugkeren in Krabbendijke van de geëvacueerde bevolking uit de omliggende dorpen, voornamelijk uit Waarde, werd toegestaan met ingang van 15 April. Hiervan werd, zeer begrijpelijk, door velen, die kans zagen alhier onderdak te krijgen, gebruik ge-

maakt. Gelukkig voor de Waardse evacués zal hun gedwongen aanwezigheid in Krabbendijke van korte duur zijn. Verwacht wordt, dat Waarde omstreeks half Juni weer bewoonbaar is.

Hoog bezoek.

Krabbendijke heeft in de rampperiode niet over gebrek aan belangstelling te klagen gehad. Het zal, naar mag worden aangenomen, niet eerder in zijn geschiedenis zijn voorgekomen, dat een zo groot aantal autoriteiten in zo kort tijdsbestek Krabbendijke met een bezoek heeft vereerd. Aangezien het steeds werkbezoeken waren, hadden deze veelal een onopvallend karakter. Zo bv. omstreeks 10 Februari toen drie excellenties, t.w. twee Ministers en een Staatssecretaris, vergezeld van een staf van hoge rijksambtenaren, onverwachts het gemeentehuis binnenkwamen om zich met de stand van zaken op de hoogte te stellen. Een andere maal waren het generaals of andere hoofden van grote legereenheden, die, veelal per hefschroefvliegtuig, onze gemeente „aandeden”. Medio April bezochten

Het medeleven bij de begrafenis van een slachtoffer. — Foto Murre.

vijf Tweede Kamerleden Krabbendijke en meerdere malen was dat het geval met de Commissaris der Koningin in de provincie Zeeland, die steeds grote belangstelling voor het wel en wee van Krabbendijke aan de dag legde en die het gemeentebestuur met raad en daad terzijde stond.

Het hoogtepunt van deze bezoeken werd toch wel gevormd door dat van Hare Majesteit Koningin Juliana op 23 Maart 1953 aan de zwaar getroffen buurtschap Oostdijk. Dit bezoek heeft een onvergetelijke indruk achtergelaten op allen, die daarbij tegenwoordig waren.

Geheel in overeenstemming met het karakter van een werkbezoek aan het rampgebied had dit plaats zonder enig vertoon. Integendeel, onze Vorstin was zeer eenvoudig gekleed met een doek als hoofddekking en rubberlaarzen als schoeisel. Ontroerend was het diep-menselijk medegevoel, dat Haar zichtbaar vervulde en waaraan Zij uiting gaf in gesprekken met de buurtschapbewoners. Hier toonde Zij zich als een ware landsmoeder, die gekomen was om haar lijdende onderzaten te troosten en te bemoedigen in hun zware beproeving.

Hare Majesteit wenste deze gelegenheid tevens te benutten om kennis te maken met degenen, die leiding hebben gegeven bij de eerste maatregelen voor het behoud van Krabbendijke. Behalve de beide wethouders, W. P. Gebraad en G. van Velzen, werden door de Burgemeester aan Haar voorgesteld:

L. Th. Vogelaar, voorzitter van het waterschap Krabbendijke, tevens de centrale figuur van de samenwerkende polderbesturen, als zodanig ook deze besturen vertegenwoordigende;

J. Blok, dijkgraaf van de Nieuwlandepolder;

I. J. Smallegange, dijkgraaf van de Maagspolder.

Bij deze en een andere gelegenheid werd ook aan Hare Majesteit voorgesteld een tweetal mannen, die door hun moedig optreden geacht kunnen worden vertegenwoordigers te zijn van allen, die hebben deelgenomen aan de redding van de verdrinkingsdood van vele Oostdijkse inwoners. Het zijn L. van Iwaarden en C. Witte.

Daar de begraafplaatsen van Waarde, Rilland-Bath en Krainingen onder water stonden, moesten de omgekomen slachtoffers, die veelal eerst weken later gevonden werden, te Krabbendijke begraven worden. — Foto Murre.

Ten besluite.

Men zou geneigd zijn — bij kennisneming van het voorgaande — te veronderstellen, dat het behoud van Krabbendijke en omgeving uitsluitend is te danken geweest aan het voorbereiden en uitvoeren van de getroffen verdedigings- en herstelmaatregelen. Vanzelfsprekend hebben deze er veel toe bijgedragen, maar toch zou de waarheid tekort gedaan worden, als verzuimd werd melding te maken van de voornaamste factor, waaraan Krabbendijke zijn behoud te danken heeft.

Deze factor is het weer. Het jaar 1953 heeft — als

grote uitzondering op de regel — geen periode van voorjaarsstormen gekend. Behalve in de eerste week van Februari en April heeft het niet gestormd in deze gewesten. Had de natuur haar gewone regel gevolgd, dan hadden we in de maanden Februari, Maart en April zware aanhoudende stormen kunnen verwachten. Deze zijn, op een enkele na, uitgebleven. We hebben, integendeel, een van de mooiste lentes gehad. De weersstatistieken bevestigen dat.

Aan deze omstandigheid heeft Krabbendijke in de eerste plaats zijn behoud te danken. Waar zouden de opgelapte Nieuwlandse-binnendijk, de kersverse Lapidijk en de zwakke Gawegese-dijk gebleven zijn, als deze van begin Februari tot half April blootgesteld waren geweest aan regelmatig terugkerende westers stormen? Ze waren bezweken en Krabbendijke zou het lot hebben gedeeld van Krainingen, Waarde en Rilland-Bath.

Een toevallige omstandigheid, dit nagenoeg stormvrije voorjaar? Zij, die niet aan het toeval geloven, denken daar anders over. Zij zien daarin een hogere leiding. Een leiding van God zelf, Die de winden en de wateren gebiedt en zij zijn Hem gehoorzaam.

De Allerhoogste heeft Krabbendijke bewaard en dat op een zeer duidelijke wijze.

En daarom: *Soli Deo Gloria.*

Krabbendijke, Mei 1953.

De teraardebestelling van een slachtoffer op de begraafplaats te Krabbendijke. — Foto Murre.

Een triest beeld van Waarde. — Foto van Fraassen.

WAARDE GING ONDER

door M. A. Allewijn.

maar niet voorgoed!

Het is wel een bijzonder zware noordwesterstorm, die op Zaterdag 31 Januari 1953 is opgestoken. Het water wordt, ook in de Westerschelde, met ongekende kracht vanuit de Noordzee opgestuwd. Reeds des avonds is de vloed zeer hoog geweest, maar in de nacht, die zo rampzalig zou worden voor het Nederlandse kustgebied, wordt het nog erger. Het waterpeil stijgt onrustbarend, zodat reeds omstreeks half één een waterstand is bereikt, gelijk aan normaal hoog water bij springtij. Wat moet dit worden? Het zal pas omstreeks half vijf hoog water zijn!

Toch is het overgrote deel van de bevolking rustig naar bed gegaan. Het stormt immers meer en er is nu via de radio wel gewaarschuwd voor gevaarlijk hoog water, maar ja, ook dat is wel eerder voorgekomen. Slechts mensen, die bij ervaring weten, hoe grillig het water kan zijn, zijn er niet zo gerust op. Een bewoner van de Havendijk gaat zijn zoon van de toestand op de hoogte stellen, waarna deze enkele leidinggevende personen opbelt. Zo komt het dan ook, dat omstreeks half één Burgemeester van Burg en Dijkgraaf van Fraassen van het Waterschap

Waarde worden gewaarschuwd. Zij begeven zich onmiddellijk naar de dijk om de situatie in oogen-schouw te nemen. Besloten wordt meerdere personen te wekken, daar hulp nodig zal zijn, want reeds kan worden vastgesteld, dat er groot gevaar dreigt. Om half drie is de toestand al zeer kritiek. Reeds zijn de bewoners van de woningen aan of bij de dijk naar veiliger plaatsen vertrokken. Het wordt niet langer verantwoord geacht, dat de bewoners van de Westveerpolder in hun huizen blijven en om ongeveer 3 uur worden zij dan ook gewaarschuwd de polder onmiddellijk te verlaten. De ontruiming heeft zeer snel plaats en ongeveer een kwartier later is de coupure in de Westveerdijk gesloten.

De hele nacht zijn de mannen al met levensgevaar bezig de dijken te controleren. Het is eigenlijk een onmogelijk werk, want huizenhoge golven slaan over de dijk en op de Havendijk spoelen zelfs de straatkeien weg. Toch wordt dit zware karwei gedaan, zo goed en zo kwaad als het gaat.

Intussen stijgt het water. Door de stortzeeën loopt het het lager gelegen achterland in. Besloten wordt alle inwoners te waarschuwen door middel van de sirene. Omstreeks kwart voor vier kondigt een onderbroken loeitoon het onheil aan, dat Waarde bedreigt. Practisch allen worden uit hun slaap gewekt. Steeds meer mensen verzamelen zich aan de dijk. En nog hoger wordt het water. Hoe hoog het maximaal komt, is niet na te gaan, maar naar schatting zal het ruim 4.50 m plus N.A.P. zijn. Er kan echter niets gedaan worden; men staat volkomen machteloos. Het is op de meeste punten ondoenlijk te onderzoeken, of de dijken reeds schade hebben opgelopen.

Eindelijk lijkt het gevaar iets af te nemen en velen gaan dan ook weer naar huis terug. Maar plotseling, om ongeveer 5 uur, breekt met razend geweld de dijk, die de 38 ha grote Westveerpolder moet beschermen, door. Onstuimig, in een razend tempo, werpt de zee zich op haar prooi en in een minimum van tijd is de verovering een feit. Zo vlug gaat alles, dat twee mannen, die zich nog in de polder bevinden, zich moeten haasten om het water voor te blijven, waarin ze gelukkig slagen. Zo heeft thans de Westveerdijk, die omstreeks 1694 werd aangelegd, omdat

Waarde. Gat in zeedijk Westveerpolder. — Foto Pieper.

daar de buitendijk het meest te lijden heeft door stormen uit het zuidwesten, wel zeer goed dienst gedaan.

Er moet nu spoedig aangepakt worden om de afsluiting van de Westveerdijk te versterken met zakken zand. Hiertoe moeten de inwoners voor hulp worden opgeroepen. Via de sirene kan dit echter niet meer, want om 4.20 uur werd de electriciteitsvoorziening gestoord. Een auto rijdt daarom claxonnerend door het dorp en tegen half zes wordt de klok geluid. Spoedig zijn velen weer op de been. Vlug worden zakken met zand gevuld. Het zand ligt in de Dorpsstraat maar voor het opscheppen, want men was hier juist begonnen met werkzaamheden voor de aanleg van een nieuwe riolering en verbreding van de straat. Ondertussen staan de vrachtauto's reeds klaar om de zandzakken te vervoeren en spoedig is de dijkafsluiting zodanig verstevigd, dat van die zijde geen gevaar meer te duchten is. In de ondergelopen polder doet het water zijn verwoestend werk en 's middags zijn reeds drie van de vijf daarin staande woningen verzwolgen.

Spoedig na de overstroming heeft dijkgraaf Van Fraassen de Commissaris van de Koningin en de Hoofdingenieur-Directeur van de Rijkswaterstaat van het gebeurde in kennis gesteld. De Commissaris van de Koningin adviseert te evacueren.

Terwijl men nog bezig is de zandzakken te vullen,

komen alarmerende berichten binnen. Het blijkt, dat de Kruininger polder is overstroomd; het water staat tot aan de Kadijk, die de scheiding vormt tussen de Waterschappen Kruiningen en Waarde.

Bij het aanbreken van de dag kan de schade aan de dijken worden opgenomen. De Nolledijk blijkt over een breedte van ca. 50 m tot aan de glooiing te zijn weggeslagen. Op vele plaatsen zijn de dijken min of meer ernstig beschadigd; vooral aan de binnenzijde heeft het overslaande water een ware ravage aangericht.

Ook in de Emmanuelpolder is de toestand zeer zorgwekkend. Reeds te omstreeks 6 uur wordt op 1700 m van de sluis een dijkdoorbraak geconstateerd van ca. 30 m breed. De sluis tussen de Emmanuelpolder en de

Valkenissepolder wordt afgesloten en versterkt met zandzakken. Om 8 uur staat één van de twee in de polder gelegen boerderijen onder water; van de andere staan de laagste gedeelten blank. 's Middags ca. 3 uur stort het water door de dijkbreuk en verspreidt zich door geheel de polder. Deze dijk is hoogstwaarschijnlijk pas doorgebroken, nadat het water al enige tijd gevallen was.

Onderwijl is gebleken, dat het grootste gevaar voor het dorp Waarde niet van de zeezijde komt. Het blijkt al spoedig, dat het water zich door de Kadijk een weg heeft gebaand naar het Waterschap Waarde en in de Krabbendijkse Vliet stroomt. Hoewel het onbegonnen werk lijkt, besluit men toch te trachten

Het dijkgat in de Emmanuelpolder te Waarde. — Foto Woutersen.

Gezicht op Waarde. — Foto Allewijn.

Gezicht op de Westveerpolder te Waarde; op de achtergrond gat in de zeedijk. — Foto Allewijn.

De doorbraak van de Kadijk. — Foto Schwartz.

Kadijk te Waarde. — Foto van Velzen.

Overloop Kadijk te Waarde. — Foto van Maldegem.

De Weel bij Waarde. — Foto Wolfert.

het gat in deze dijk te dichten. Een aantal mannen begeeft zich naar de plaats des onheils en om 10 uur wordt met het werk begonnen. Met man en macht wordt gezwoegd om de dijk te behouden. En het lukt! Om half twaalf is het gat dicht. Besloten wordt om half één weer naar de Kadijk te gaan, om deze verder te versterken, maar inmiddels is er iets anders gebeurd, waardoor practisch allen verstek laten gaan.

's Morgens wordt n.l. besloten, dat wethouder Dek zich naar Krabbendijke zal begeven om met burgemeester Vader een bespreking te voeren over het evacueren van de bevolking van Waarde naar Krab-

bendijke. Om pl.m. half negen vertrekt hij en reeds omstreeks half tien is hij weer teruggekeerd. In deze tussentijd telefoneert de burgemeester van Waarde met de Commissaris van de Koningin en deelt hem mede, dat de toestand onhoudbaar is. Hij verzoekt naar Krabbendijke te mogen evacueren, waaraan de Commissaris zijn toestemming geeft. Tijdens de zo juist genoemde reis heeft het al moeite gekost met een personenauto via de Plasseweg Krabbendijke te bereiken. Op de Plasseweg staat dan reeds 15—20 cm water; deze weg is toen afgebakend, waarvan veel gemak wordt ondervonden. Het resultaat van de be-

spreking is, dat om tien uur de evacuatie van de bevolking wordt gelast. Men gaat, als men er nog tijd voor kan vinden, vlug zoveel mogelijk huisraad enz. naar de bovenverdieping brengen. Het vertrek gaat zeer vlot, dank zij de spontane medewerking van de autobezitters, ook uit Krabbendijke. Om half 2 is bijna het gehele dorp geëvacueerd. Om 4 uur zijn nog slechts ongeveer 80 van de ruim 1100 inwoners in de gemeente aanwezig. Ook bijna al het vee is naar veiliger plaatsen vervoerd.

Inmiddels wordt om 11 uur de brandweerauto (met toebehoren), die een kapitaal heeft gekost, in veilig-

Hoeve „Annaput“ te Waarde. — Foto Verschoore.

Waarde in de golven. — Foto Schwartz.

De dorpskern Waarde, gezien vanuit de toren. — Foto Allewijn.

Gezicht over Waarde vanaf de toren. — Foto Allewijn.

Met sneeuw bedekte woonhuizen in het water te Waarde. — Foto van Fraassen.

heid gebracht. Op het gemeentehuis is op die tijd het belangrijkste reeds naar de zolder verplaatst.

Even na half vier is de telefoonverbinding verbroken. Het water stijgt weer en omstreeks half vijf is de Kadijk, die reeds weer was afgebrokkeld, geheel doorgebroken en stort het woedende water zich met ongekende kracht in de twee polders (Waarde en Oud Krabbendijke) van het Waterschap Waarde. Pl.m. vijftien personen besluiten nog te proberen met een vrachtauto Krabbendijke te bereiken. Dit gaat alleen nog maar via de Weelweg. Tegen half zes rijdt men weg. Op een paar plaatsen staat er al zoveel water, dat er geen verschil meer te zien is tussen sloot en weg. Met groot gevaar gelukt het nog net het dorp uit te komen, al staat er bij de Weel zo'n razende stroom, dat de chauffeur slechts met grote moeite het stuur kan houden. Achter deze vrachtwagen heeft de 31-jarige Jan Wisse nog getracht per fiets Waarde te verlaten. Hij is echter jammerlijk in de golven omgekomen. Hij is het enige slachtoffer van de overstroming in Waarde. Het stoffelijk overschot van Wisse wordt pas op 24 April gevonden, ongeveer op de plaats, waar hij met zijn fiets in de golven was verdwenen.

Intussen heeft het water, nu tevens via de ook doorgebroken Lavendeldijk, zich met een woeste vaart een weg gebaad over de zo vruchtbare grond, enorm veel vernielend van wat het op zijn weg tegenkomt. Twee woningen en een noodwoning kunnen de kracht van het tierende water niet weerstaan en gaan te

gronde. Omstreeks 7 uur zijn beide polders geheel overstromd en daarmee de gehele gemeente Waarde, met uitzondering van de Valkenissepolder en een gedeelte van de Havenstraat. In de gemeente zijn nog 65 personen gebleven. 's Maandags worden vijf mensen met de polderboot gehaald en de volgende dag nog een groot aantal. Het vervoer naar Gawegé geschiedt onder zeer moeilijke omstandigheden.

Donderdag 5 Februari vertrekken de laatste inwoners uit de kom van de gemeente. De gehele bevolking bestaat dan nog uit vier personen (in de droog gebleven Valkenissepolder) en twee man van de Rijks-politie. Hoewel een groot gedeelte van de veestapel is geëvacueerd, is toch ook nogal wat vee in Waarde achtergebleven. 63 koeien en paarden zijn naar de boerderij op Annaput overgebracht. Dit is, naar men wil beweren, het hoogste gedeelte van het dorp. Het water stijgt er echter tot 1.10 m! Zeventien stuks vee zijn er verdrongen. De rest wordt op 6 en 7 Februari met de hulp van Yerseksche schippers gered.

Zo is Waarde een dood dorp geworden. In de nu komende maanden zal de zee er haar scepter zwaaien. De stand van het water zal variëren van gemiddeld 1.5 tot 2 m, maar nooit zal het geheel wijken, behalve in de Dorpsstraat en onmiddellijke omgeving (d.i. een lengte van 100 m), die bij laag water droog komt te staan. Op Zondag 12 April wordt een waterstand geconstateerd, die nog hoger is dan de hoogste vloed in Februari. In gebouwen, waar het water nog niet op de zolder gestaan heeft, komt het nu wel.

van huisraad — Foto van Fraassen.

Met de politieboot door Waarde. — Foto van Fraassen.

Huizen in water en sneeuw in de eerste dagen van de ramp
— Foto van Fraassen.

Hier mag wel eens gewezen worden op een lichtpunt, dat er toch, ondanks alle ellende, nog is en dat is, dat Waarde pas Zondagnamiddag is overstroomd; anders zou het aantal slachtoffers veel groter zijn. Merkwaardig is, dat bij deze vloed de Kadijk het eerst is doorgebroken en een kreek wordt gevormd juist op de plaats, waar de Hinkelinge eeuwen geleden werd afgedamd. Het water heeft hier dus zijn oude loop hernomen.

Deze overstroming is de negende, die in de geschiedenis van Waarde staat opgetekend. De eerste die vermeld wordt, heeft in 1304 plaats gehad, de laatste vóór deze ramp op 18 Februari 1683. Vermeldenswaard is wel, dat bij laatstgenoemde ramp niemand om het leven is gekomen.

Reeds vanaf de eerste dagen na de ramp proberen de inwoners weer hun dorp te bereiken om te zien, wat er van hun bezittingen is overgebleven en om na te gaan, of er nog wat te redden valt. Het dorp ingaan is slechts mogelijk met vergunning van de burgemeester, want Waarde is verboden gebied geworden. Deze maatregel is genomen om zoveel mogelijk de eigendommen van de bevolking te beschermen. Vooral in het begin valt zo'n tocht naar het dorp niet mee. Men gaat over de dijken naar de Havenstraat en kan dan per roeiboot of ook wel per kano verder. Maar gelukkig komt hierin spoedig verbetering. Vanaf 6 Februari gaan nl. drie schippers uit Yerseke met hun boten varen. Eerst vanaf Gawege, later vanaf 't Bolwerk. Met één dezer boten worden in hoofd-

zaak passagiers en huishoudelijke goederen vervoerd, met de andere twee speciaal landbouwwerktuigen, machines enz. Deze schippers hebben bergen werk verzet en zullen dan ook bij de Waardenaren in dankbare gedachtenis blijven. Hierbij moet nog worden aangetekend, dat ook nog andere scheepjes in Waarde varen, o.a. voor het ruimen van cadavers. Donderdag 5 Februari wordt een bewakingspost op het gemeentehuis gevestigd, bestaande uit twee man van de Rijkspolitie, nl. de postcommandant, wachtmeester G. P. Vreeke, en wachtmeester J. F. Goud van de Reserve. Zij verrichten hun dienst onder zeer moeilijke omstandigheden, vooral ook, omdat men niet in het bezit is van motorboten. Tien dagen later komt hierin verbetering. Dan kan men nl. beschikken over een motorvlet met twee pontonniers. Later arriveren nog twee pontonniers met een motorvlet, terwijl ook nog Rijkspolitie de bezetting komt versterken. De pontonniers worden in Maart vervangen door Rijkspolitie te water. De vletten worden 15 Mei weer weggehaald, daar dan hun taak in Waarde afgelopen is. Gaan we nog even terug naar 17 Februari. Dit is een goede dag voor de geïsoleerde bezetting. De telefoonverbinding met het gemeentehuis is dan nl. hersteld door het aanleggen van een noodverbinding. Er doen zich nog wel eens storingen voor, maar meestal zijn deze spoedig verholpen. Zo moet de politie in Waarde werken. Zij is daar onmisbaar voor bescherming van de eigendommen en doet wat in haar vermogen ligt, om haar taak zo goed mogelijk

Bewakingsdetachement voor het Gemeentehuis te Waarde. —
Foto van Fraassen.

2 April 1953 te Waarde. — Foto Allewijn.

Verwoestingen in Waarde. — Foto van Fraassen.

Wat nog te redden viel, wordt van de zolders gehaald. — Foto Pieper.

Redden wat nog te redden valt bij laag water te Waarde. Vóór café Kloet. — Foto van Fraassen.

Het water in en om Waarde. — Foto Allewijn.

Huizen bij de Weel te Waarde met veel wrakhout aldaar. — Foto Schwartz.

te volbrengen. Dat het werk van deze mannen ook van hogerhand waardering ontmoet, blijkt wel uit het feit, dat ongeveer half Februari door Prins Bernhard een radiotoestel in bruikleen wordt afgestaan.

Als men door Waarde vaart, komt men wel diep onder de indruk van de chaos, die het woeste water hier heeft aangericht. Men komt de producten van Waardes welvaart tegen: uien en wijnpeen. Triest liggen daar de boomgaarden. Nog eenmaal bloeien zij in volle pracht, maar het zal voor het laatst zijn. Tegen de dijken ligt een enorme hoeveelheid wrakhout e.d.; overal drijft dit nog rond en vormt een gevaar voor de gebouwen. Daarom wordt begin Maart een aanvang gemaakt met het bergen van deze goederen. Men moet eerst dit alles *met eigen ogen* zien, eer men er een begrip van kan krijgen, hoe de naakte waarheid eigenlijk is, want zelfs een foto kan dit beeld niet duidelijk genoeg voor ogen stellen.

Maar ondanks alle ellende ontbreekt toch de humor niet. Ergens staat een varkenshok; het water heeft een tweede er bovenop gestapeld... Een hark hangt netjes in een telefoonpaal. Een petroleumkarretje heeft een hele reis gemaakt en is uiteindelijk in een boom terecht gekomen. In een woning broeden duiven op een kabinet. In een ander huis troont een rat op de in het water staande naaimachine. En zo zijn deze feiten met tientallen te vermeerderen.

Per boot door het dorp Waarde. — Foto van Fraassen.

Landbouwmachines, huisraad, alles wordt in sloepen, afkomstig uit Yerseke, geladen. — Foto van Fraassen.

Ondertussen is de Donderdag na de ramp niet bepaald prettig geweest voor de geëvacueerde Waardenaren in Krabbendijke. De toestand van de dijken rondom laatst genoemde gemeente is van dien aard, dat het eigenlijk niet verantwoord is, dat zoveel mensen in het dorp verblijven. Daarom wordt aangeraden de vrouwen, kinderen en ouden van dagen te evacüeren naar veiliger plaatsen. Het wordt een hele uittocht. Zo wordt de bevolking naar alle windstreken uiteengeslagen en is tenslotte over ruim tachtig plaatsen verspreid. En wat eigenlijk nog erger is: het gezinsleven is verstoord. Het zal tot April duren, eer de gezinnen voor het grootste deel herenigd zijn.

Toch blijft men niet bij de pakken neerzitten. Veel Waardenaren huren in andere gemeenten land, zodat ze toch zelfstandig kunnen werken. Anderen gaan naar de dijken, want ook daar is voorlopig genoeg te doen: men is al druk aan het beraadslagen over een zo spoedig mogelijk herstel.

Het eerst wordt aan de dijk van de Emmanuelpolder begonnen. Na de overstroming van 1 Februari des middags is het water ook de volgende twee getijden nog de polder ingestroomd. Het water heeft een hoogte van gemiddeld één meter bereikt. Nadien is geen water meer door de breuk naar binnen gekomen. Dinsdag begonnen tweehonderd Limburgse militairen

een ringdijk aan de buitenzijde om de doorbaak te leggen. Deze worden de andere dag door militairen van het regiment Johan Willem Friso vervangen. Deze mannen werken, samen met nog enige burgers, hard aan het herstel, zodat er reeds Vrijdagavond een ringdijk van ca. 100 m lengte is gelegd, aan de buitenzijde bekleed met zandzakken. De andere dag wordt de duiker tussen Emmanuel- en Valkenispolder open gemaakt en Maandag 9 Februari is het zeewater uit de Emmanuelpolder verdwenen. Vrijdags worden nog duizend zandzakken verwerkt, om de ringdijk rond de doorbraak wat te verhogen, aangezien de situatie nog niet veilig wordt geacht. De 16e

Waarde. — Foto van Fraassen.

Waarde. — Foto van Fraassen.

Ouddorp te Waarde. — Foto Allewijn.

Hoe hoog het water op de Kerkweg stond. — Foto Pieper.

De ravage in Waarde. — Foto Pieper.

Door de stra'ten van Waarde. — Foto van Fraassen.

Februari beginnen de aannemers Bos en van Doornik te Heinkenszand met het definitief herstel in overleg met Rijks- en Provinciale Waterstaat. Ruim zesduizend kubieke meter schorgrond wordt bij deze werkzaamheden verwerkt. 2 Mei is deze dijk definitief hersteld. Ook de geulen en krekken in het achterliggende land zijn gedicht.

Intussen heeft Donderdag 5 Februari toch nog een lichtzijde. Dan wordt nl. begonnen met de werkzaamheden aan de Nolledijk onder toezicht van de Nederlandse Heidemaatschappij. De 12e Februari neemt de combinatie D. Verstoep — v. d. Breejen Bout — Bos & Kalis de uitvoering van het werk in handen. De dag

„Veerboot“ van en naar Waarde, afvaart Gawegc. — Foto Pieper.

Een zware landbouwmachine op een vlot. — Foto van Fraassen.

Gemeentehuis van Waarde; let op het aanplakbord met de ongeschonden gebleven huwelijksaankondig'ng.
Foto Allewijn.

daarop is het gat in de Nolledijk zo ver gedicht, dat de dijk op hoogwaterpeil gebracht is. Het werk wordt dan voorlopig stopgezet, want belangrijker werkzaamheden moeten voorgaan. Daarom wordt 14 Feb. een begin gemaakt met de dichtmaking van de dijk aan de Westveerpolder. De breuk is 65 m breed en 3 m diep. Vrijdag 20 Februari is het gat in de dijk gedicht. 's Nachts breekt echter de dijk weer door. Woensdagmiddag 25 Februari lukt het het gat opnieuw te dichten. Op een bestorting van basaltsteen is een dijklichaam van zandzakken opgebouwd. Een zandzuiger heeft een zandbed achter de provisorische dijk gespoten. Op 20 Maart wordt een aanvang gemaakt met het aanbrengen van een kleilaag op het pas gedichte gedeelte van de dijk. 11 Maart wordt begonnen met het leegpompen van de Westveerpolder. 3 April moet het leegpompen worden stopgezet, daar de polder zover van het water ontlast is,

dat met de pomp geen water meer geloosd kan worden. De volgende dag is de situatie niet zo gunstig. De duiker tussen de polder Waarde en de Westveerpolder laat water door, waardoor dus voor laatstgenoemde polder weer gevaar ontstaat. In allerijl worden noodvoorzieningen getroffen. 8 April wordt begonnen met het aanbrengen van een damwand. Op 17 April zijn de herstelwerkzaamheden aan de duiker klaar. Op 5 April wordt het pompen in de Westveerpolder weer hervat, terwijl op 16 April de polder zover droog is, dat het pompen kan worden gestaakt. Maandag 20 April wordt begonnen met het inzaaien van de polder. De C-cijfers schommelen dan

Kerkgebouw der Gereformeerde Gemeente Waarde. — Foto Waterman.

In sneeuw en water te Waarde. — Foto van Fraassen.

Waarde met kerk Geref. Gemeente. — Foto van Fraassen.

Havenstraat Waarde. — Foto van Fraassen.

nog tussen 7 en 14¹⁾, zodat er voor deze oogst nog maar voornamelijk gerst gezaaid wordt.

Intussen is een voor Waarde zeer belangrijke beslissing genomen. De Kadijk zal n.l. worden hersteld. Dit besluit is in de eerste plaats genomen, omdat daardoor de sterke stroom in de Kruiningerpolder zal worden verminderd. De andere reden is, dat hierdoor 771 ha grond van de polders Waarde en Oud Krabbendijke vroeger droog komen. Op 23 Februari

¹⁾ Dit betekent, dat zich een hoeveelheid zout in de bodem bevindt gelijk aan 7 tot 14 gram keukenzout in 1 liter water.

wordt begonnen met de aanvoer van materialen voor de Kadijk. Tevens wordt begonnen met de werkzaamheden aan de Lavendeldijk. Donderdag 26 Feb. is het eerste gat in deze dijk gedicht. Op 10 Maart wordt het grootste en laatste gat in de Lavendeldijk gesloten. Op 16 Maart kan worden begonnen met het opspuiten van de Kadijk. De 28e Maart om 1 uur is het eerste gat in deze dijk, dat 100 m breed is, dicht. Dan komt echter tegenslag. De volgende dag wordt als gevolg van een storm een kwart gedeelte weer weggeslagen. Ook twee kleinere gedichte gaten zijn weer opengebroken. Maandag 30 Maart is het voor de twee zuigers, die werkzaam zijn aan de Kadijk, een ongeluksdag. De ene wordt door de harde wind van zijn ankers geslagen en krijgt schade aan de scheepswand, terwijl de andere zuiger zijn persbuis, waarmede het zand wordt opgespoten, verliest. In de loop van Dinsdag arriveert reeds een nieuwe persbuis uit Sliedrecht, zodat de zuiger zo spoedig mogelijk zijn arbeid kan hervatten. Op 7 April wordt weer begonnen met het persen in het 25 meter lange gat, dat bij de storm weer in de Kadijk was geslagen.

Grote stapels zandzakken aan de Rijksweg.
Foto van Velzen.

Kerkweg Waarde. — Foto van Fraassen.

Zo voer men door het dorp Waarde!. — Foto Pieper.

De 8e is het gat weer dicht. En dan gaat het snel in de goede richting. Op Maandag 20 April is het te herstellen gedeelte van de Kadijk dicht! Een ander gedeelte van deze dijk zal echter niet hersteld worden, daar de gaten daar zeer diep zijn. In plaats daarvan wordt een circa 400 meter lange nooddijk van stalen pontons gelegd van de te herstellen Kadijk naar de Rijksweg. Op en tegen deze pontons wordt klei aangebracht ter meerdere versteviging. Zondag 19 April komt deze dijk gereed. Het sluitgat zal op de Rijksweg bij de Lavendeldijk komen te liggen. Een aantal pijlers van zandzakken en een hoge

Gawege. Aanlegplaats „veerboot“ Gawewe—Waarde. —
Foto van Velzen.

Gezicht op Waarde. — Foto van Fraassen.

Landing van een boot met huisraad enz. aan de dijk te Gawewe —
Foto Pieper.

Schoonmaak — Foto van Fraassen.

Café „Luchtenburg“. — Foto van Velzen.

Dorpsstraat met muziktent — Foto van Fraassen.

loopbrug worden gebouwd. De twaalf gaten tussen deze pijlers zijn 20 m breed. Vóór de dichting van deze gaten moeten de Yersekse schippers proberen uit de binnensee te komen en ze verlenen op 21 April voor het laatst hun hulp.

Op Donderdag 23 April, 's morgens tegen half zeven, beginnen achthonderd arbeiders het slotoffensief. Het water in de af te sluiten polders staat buitengewoon laag (1,08 m plus N.A.P.); de Rijksweg ligt over een groot gedeelte droog. Ruim een uur later hebben honderdduizend zandzakken gezorgd, dat in het hele Waterschap Waarde de zee geen vrij spel meer heeft! Van de zeedijk tot de Oostdijk zijn thans 1300 strekkende meter aan stroomgaten afgesloten.

Het is een geluk, dat de sluis kan werken, want op 20 Maart was ze lek. Op 28 Maart is ze voorlopig gedicht. Zo begint dan van Woensdag op Donderdag de sluis reeds met spuien. Zij wordt echter veiligheidshalve slechts pl.m. 60 cm geopend. Maar het gaat goed en op 26 April kan de sluis zo ver mogelijk worden geopend, d.i. ca. 1,30 m. En het water zakt langzaam maar zeker!

Door deze goede gang van zaken is de stemming onder de bevolking begrijpelijkerwijze heel wat verbeterd. Met grote energie werpt men zich op het schoonmaken van de woningen, die reeds droog komen, en dat zijn er vanzelfsprekend hoe langer hoe meer. De reiniging valt heus niet mee, want het is hoogst onaangenaam, alle slijk uit de woningen te moeten verwijderen en het vernielde huisraad buiten te werpen. Maar men is vol goede moed. De waterleiding, die 1 April moest worden afgesloten, daar een groot lek was ontdekt, kan op 4 Mei gelukkig weer voor een gedeelte van het dorp in gebruik worden gesteld en de 13e Mei functioneert ze weer in de gehele gemeente. Zo kan overal weer met zoet water worden schoongemaakt.

Intussen moet men zich heel wat moeite getroosten om Waarde te bereiken, want men moet eerst ongeveer een half uur over de dijk fietsen en men wordt dan over een watervlakte van pl.m. 50 m gevaren naar het droog gekomen gedeelte. Het gemeentebestuur heeft nl. iemand verzocht zich met deze „veer-

dienst" te belasten en op 24 April begint deze bootdienst. Lang duurt dit niet, want op 5 Mei is het water zover gezakt, dat een brug over de Havenstraat wordt geslagen. Men kan de kom van Waarde weer bereiken zonder te varen!

Intussen wordt op 27 April begonnen achter de nooddijk van pontons vanaf de Rijksweg een definitieve nieuwe dijk naar het reeds herstelde deel van de Kadijk te leggen. Want het niet herstelde gedeelte van de Kadijk zal niet meer als dijk dienst doen, maar met de grond gelijk worden gemaakt. Hierdoor komt het nieuwe gedeelte van de dijk in de Kruiningerpolder te liggen.

Maandag 11 Mei is het water zover gezakt, dat de eerste auto, een vrachtwagen, via de Weelweg naar Waarde kan rijden. De weg, waarlangs de laatste auto uit Waarde vertrok, is dus ook weer het eerst berijdbaar.

Ondertussen verwerkt de sluis dagelijks een enorm aantal kubieke meters water. Een hevelinstallatie heeft ook nog ca. acht dagen gewerkt, maar deze kan op 15 Mei geen water meer krijgen, zodat de werkzaamheden hiermee worden beëindigd. En als de maand Mei ten einde loopt, is het Waterschap Waarde bijkans drooggevallen.

Inmiddels gaat de bevolking door met de schoonmaak. Schoonmaakploegen van vrouwen, meisjes en jongens komen helpen. En zo nadert het einde van de evacuatie.

De hoop leeft, dat in de eerste helft van Juni de gemeente weer geheel mag worden herbevolkt. De re-evacuatie zal door de inwoners van Waarde met vreugde worden begroet. Maar ondanks deze blijheid zal er toch nog een schaduwzijde zijn aan deze terugkeer voor hen, die, thuis gekomen, iemand zullen missen, die hun zo lief was.

Want al is het aantal directe slachtoffers beperkt gebleven tot één, het aantal van hen, die indirect aan de gevolgen van de ramp stierven, o.a. door opgedane ziekten bij de evacuatie, is groter. Maken wij verder de balans op, dan kan nog worden vermeld, dat van de 274 woningen er zeven totaal zijn verwoest en negen zwaar beschadigd. Bijna alle andere woningen hebben in meerdere of mindere mate scha-

Buitenplaats te Waarde. — Foto van Fraassen.

Tegen wind en stroom naar Waarde. — Foto Pieper.

Per boot door het dorp Waarde. — Foto Kos'er.

Het bergen van landbouwmachines — Foto van Fraassen.

Per boot op hulp uit. — Foto Koster.

Het bergen van een zware tractor — Foto van Fraassen.

Wat de stroom deed. — Foto van Fraassen.

de opgelopen, want slechts drie woningen hebben geen waterschade gekregen. Daarbij komt nog de schade aan vee, want er verdronken o.a. 58 stuks rundvee en 4 paarden, d.i. respectievelijk circa 18 en 4 pct.
Zo zijn we dan aan het slot van dit relaas gekomen.

Zeeuwse boerenwagens in het water. — Foto van Velzen.

Waarde. — Foto Pieper.

Dorpsstraat Waarde bij laag water. — Foto van Fraassen.

Veel zal nog moeten gebeuren; met grote energie zal de bevolking zich moeten geven aan het herstel. En zij zal dat doen. Groots is deze taak, maar ook zeer moeilijk. Maar *met Gods hulp* zal eens de verloren gegane welvaart zijn teruggewonnen en Waarde zal herrijzen in zijn oude schoonheid.

Begin Juni 1953.

Een landbouwmachine op een vlot. — Foto van Fraassen.

De evacuatie van Kruiningen in volle gang. — Anp-foto.

Het noodlot van Kruiningen

door W. A. Verbeek.

.....

Zaterdagavond, 31 Januari 1953.

Tussen Ooster- en Westerschelde,
In het vruchtbaar polderland,
Ligt ons dorp, vol van leven,
Boerenvolk en middenstand.

Welvaart heerst er op dit plekske,
Niets verstoort de rust
En op warme zomerdagen,
Toeft men graag aan Schelde's kust.

„Zeg, kunnen jullie niet wat vlugger de deur open-
doen, als er gebeld wordt? Wie laat nu zijn gasten
wachten in zulk noodweer? Het is eigenlijk ook niet
om te doen, nu op een verjaarsvisite te gaan. Als we
elkaar niet goed hadden vastgehouden, waren we
vast aan de andere kant van het dorp terecht ge-
komen.”

Ja, we zijn op bezoek bij een paar goede kennissen en
we hebben er echt zin in deze avond. Het stormt flink
buiten en dan is het dubbel genoeglijk bij de kachel.
We feliciteren onze gastheer en wensen hem een vol-
gend jaar wat beter weer toe.

„Het is nu echt weer om een stel prachtige foto's te
maken van de boulevard in Vlissingen. 'k Zie in

gedachten huizenhoge golven, die over de boulevard slaan bij het standbeeld van Michiel de Ruyter . . . en dan maar fotograferen!"

„Wat zeg je, was het hedenmiddag ook al zo erg aan de Veerhaven? Nu, als ik dat geweten had, dan had ik de storm vast getrotseerd en was er met mijn kiektoestel op uit gegaan.”

„De nieuwe dijken op Walcheren zullen nu ook wel op de proef gesteld worden, maar volgens deskundigen zijn ze nog nooit zo sterk geweest als nu, dus wat dat betreft, kunnen ze daar rustig de nacht tegemoet gaan.”

„Zeg, weet jij al meer nieuws over de aanstaande feestelijkheden hier in verband met het 750-jarig bestaan onzer gemeente? Ik hoor, dat ze heel wat van plan zijn en geloof, maar gerust, dat ze hier in Krui-ningen de zaak altijd dik voor elkaar hebben. Men fluistert, dat ze de mensen minstens een week bezig willen houden en dat ze ook hopen op veel belangstelling van buitenaf.”

„Maar, à propos, wat denk jij van de aanstaande gemeenteraadsverkiezing? Zouden er in de toekomst veranderingen komen in de raad? Je weet, de laatste jaren is de bevolking flink toegenomen, ons dorp heeft de allures van een klein stadje aangenomen en daarom konden er inderdaad wel eens veranderingen op til zijn. Ook de middenstand roert zich de laatste tijd,

Het grote dijkgat bij Krui-ningen. — Foto Schwartz.

De stroomwerking in een der doorbraken in de dijk van de Krui-ningerpolder. — Foto Verschoore.

hoewel er van een felle politieke actie hier in Krui-ningen nooit sprake is.”

„Och ja, critiek op het gemeentebestuur is er altijd en overal, trouwens dat vind je in elke plaats. Maar dat mag ook, anders wordt het zo dor en saai. Voor onze burgervader kunnen we echter allen ons petje afnemen. Hij toch is de stuwende kracht, die ons dorp heeft gemaakt tot een welvarende plaats. Zijn energie en zijn doortastendheid hebben bewezen, dat er veel groots tot stand kan komen in betrekkelijk korte tijd. We kunnen trots op hem zijn.”

„Zeg man, zouden we niet eens opstappen? De kinderen zijn alleen en we kunnen niet te laat thuis komen.”

„Ja dan gaan we maar. Nu lui, welterusten hoor en maak je maar geen zorgen over de Walcherse dijken, want die houden het wel!”

En de dijken in onze omgeving?

Daar werd niet aan gedacht; we waren gerust.

Zondagnacht, 1 Februari 1955.

O bronzen stem, wat doet g'ons melden
Zo midden in de nacht?
Welk onheil doet ge nu verkonden?
Uw sombere klank klinkt als een klacht!
Is 't oorlog, brand — ge doet ons beven —
Of heeft de dijk het soms begeven . . . ? ?

Bim . . . bam, bim . . . bam. De kerkklok luidt. Hebben we ons verslapen? Of vergissen we ons toch? Het is immers nog donker.

Als we het licht aangetrokken hebben, blijkt het nog nacht te zijn. Wat heeft dit dringende bim-bam ons dan toch te zeggen? Is er brand, is er oorlog of . . . — maar dat durven we haast niet te denken — zouden de dijken het begeven hebben? Het stormt ook zo geweldig!

Terwijl we vlug in onze kleren schieten om op onder-

Hoek Burg. Elenbaasstraat en Slotstraat. — Foto Verbeek.

„Avondlicht” — Foto Verbeek.

Het geredde vee wordt in allerijl in veiligheid gebracht. — Foto Rutgers.

zoek uit te gaan, dwarrelen allerlei gedachten door ons brein, maar de gedachte aan het doorbreken van de dijken laat ons niet los. En wanneer we dan eenmaal buiten zijn en hoegenaamd geen sterveling op straat tegenkomen en ook geen water zien op de straat of in de tuin, die wat lager ligt, begeven we ons naar de Rijksweg, om daar de sloten te controleren. We zijn ook dan nog niet verontrust, het zal zo'n vaart niet lopen. Er heeft immers al meer water in de polder gestaan. Het zou de eerste keer niet zijn, maar een catastrofe, neen, daar rekenen we niet op. Het blijft rustig, heel rustig in het dorp. Men rookt een sigaretje en vraagt aan een enkele fietser, wat er eigenlijk aan de hand is. Eindelijk krijgen we te horen, dat er een gat in de dijk is en dat van dichtmaken voorlopig heel weinig kan komen. Op de vraag, of er veel water in het dorp zal komen, weet niemand het juiste antwoord. Och, het zal vermoedelijk wel meevallen.

Eenmaal weer in huis gekomen, lijkt het ons het beste maar weer te gaan slapen. Neen, toch niet, we zullen blijven waken. Na wat heen en weer praten besluiten we om de beurt op te blijven en, mocht er gevaar dreigen, direct waarschuwen, opdat tijdig de spullen naar boven kunnen worden gebracht.

Tien minuten later is de waarschuwing er al! Vlug uit bed! Het water staat al achter in de tuin en het licht is ook al uitgegaan. Kaarsen, lucifers, haast je, rep je, redden wat nog te redden valt! Als een water-

De Markt te Kruiningen onder water. — Foto Verschoore.

Kruiningen. Zeer hoog water. — Foto Verbeek.

Kruiningen. Zanddijk. — Foto Verbeek.

Evacuatie-drukte Kruiningen. — Foto Verbeek.

val ruist het water onder de deuren en spleten. Water, vies en ijskoud water. Maar je voelt het niet. De angst heeft je te pakken. Alle energie in de mens wordt wakker. Je vliegt en rent, je sjouwt en zweet en . . . bidt. Het water stijgt maar, het stijgt snel. Het weet van geen ophouden. De mens moet deze wedloop verliezen. We moeten ons haasten om zelf nog het vege lijf te redden en laten met bloedend hart de niet meer te redden meubels en kleding achter. Nog stijgt het water, de vloed is nog steeds niet op het hoogst. Daar zitten we dan, bovenaan de trap op de eerste verdieping met een kaars in de hand om te kijken hoe alle treden van de trap door het zeewater worden overspoeld.

Telkens meten we, hoeveel het water nog stijgt, totdat het, Gode zij dank, tot stilstand komt. Ons gebed is verhoord. We zijn gered!

Maar hoorden we boven het geloei van de storm de angstkreten niet van hen, die zich niet konden redden? Van hen, wier huizen ineens stortten? Gingen onze gedachten en onze gesprekken in deze nacht niet uit naar hen, die in de laagste gedeelten van ons dorp woonden? Naar hen, die in oudere huizen woonden, naar degenen, die in de eenzame polder nog op hun hoeven waren of die vlak bij de dijk woonden, naar de zieken en ouden van dagen, voor

Gezicht vanaf de Zanddijk. — Foto Verbeek.

Evacuatie Burg. Elenbaasstraat. — Foto Verbeek.

Evacuatie-drukte. — Foto Verbeek.

De evacuatie van Kruijningen in volle gang. Foto Verschoore.

wie de hulp te laat kwam? Veler gedachten gingen naar hen uit. Maar wat konden wij doen? Immers niets!

En terwijl de kaars brandt, hebben we maar één wens: Daglicht! Nog nooit hebben we zo naar de nieuwe dag verlangd dan in deze rampnacht. Daglicht, opdat we kunnen zien, hoe thans ons mooie dorp er wel zal uitzien. Daglicht om te weten, hoe burens en vrienden het er afgebracht hebben. Maar vooral daglicht, omdat dan de redding zal komen opdagen.

Vóór het daglicht kwam hadden we onze eerste evacuée. Hoe dat mogelijk was? Nu, onze buurman was dit weekend afwezig en ons buurmeisje was maar alleen thuis.

Er werd geklopt op het slaapkamerraam. Dringend geklopt. We schrokken. Hoe kon dat nu, terwijl het water meters hoog rond ons huis stond. Wat we zagen deed ons schrikken. Ons buurmeisje stond als een geest voor het raam. Als een geest in deze nacht van angst en ellende. Ze stond daar voor het slaapkamerraam op het platte dak van onze keuken, niets wetende van alle ellende en nog slaapdronken. Ze had vast geslapen en de klok niet horen luiden. Snel lieten we haar door het raam klimmen en zo kregen we onze eerste evacuée.

Met man en macht wordt de Zanddijk versterkt. — *Anp-foto.*

Woningen aan de Rijksweg — Foto Verschoore.

Aankomst van bewoners uit de Kruiningerpolder te Hansweert. — Foto Verschoore.

Zondagmorgen, 1 Februari 1953.

Water, niets dan kolkend water —
Over 't Kruiningse land.
Alle straten zijn nu vaarten,
Hield de dijk dan toch geen stand?
Grote God, o Heer der heren,
Help toch die in nood verkeren!

Eindelijk daglicht. Tergend langzaam wordt het wat lichter en kunnen we onze kaars uitblazen om vast te stellen, welk een omvang de ramp heeft genomen.

Water, niets dan water, woest en grimmig; vol van dreiging. Neen, het is nog niet tot rust gekomen, maar het knaagt verder aan alles wat met moeite werd opgebouwd. Eén eindeloze watervlakte, zover het oog reikt. Witte schuimkoppen vertellen ons, hoe woest deze natuurkrachten ons bedreigen.

Op de hoeken der straten ontstaan gevaarlijke stromingen en de eerste tekenen van vernieling zien we reeds voor onze ogen. Ook zien we onze overburen voor de bovenramen staan; hun gezichten bleek en

verschrikt. Geen warme kachel, geen kop hete thee, straks geen gezellige Zondagmorgen, geen kerkgang, geen kloggelui, niets dan grauwe ellende, niets dan zorgen, gedachten aan vrienden en familie. Geen radio, geen contact met de buitenwereld, maar een dorp vol leed, vol angst en . . . hoop op spoedige hulp. Langzaam zakt nu het water en na enkele uren is het mogelijk om naar beneden te gaan. Hoewel we nog tot de knieën in het water moeten lopen, kunnen we toch de toestand in ogenschouw nemen. Schrikbarend is de ravage, die het water ook binnen heeft aangericht. Er is niets op zijn plaats gebleven. Niets, maar dan ook niets. Alles ligt schots en scheef door en op elkaar. Niets is gespaard. Wat moet staan ligt en wat moet hangen drijft. Wanneer we een kastdeur open trekken, klettert alles voor onze voeten naar beneden. De kapstok lijkt voorzichtig in het water gelegd. Er bovenop een dameshoed, een soldatenmuts, een kinderbaret, net een stilleven. We zien het stilzwijgend aan. Wat kun je anders doen?

Ja toch, we kunnen wat doen. We moeten de kachel naar boven slepen, want we bibberen allen van de

kou. Zo gezegd, zo gedaan. Een beddeplank stuk gekapt, kolen en briketten uit het kolenhok opgevist en zowaar: Zondagmiddag 1 Februari 1953 warmen we erwtensoep op de kachel in de slaapkamer. Erwtensoepp, de vorige avond toevallig naar boven gebracht en nu geconsumeerd. Wat een voorrecht, enige warmte in al deze ellende.

Maar wéér komt de vloed, wéér stijgt het water. Hulp is al op komst. Reeds in de vroege morgen zijn stoere vissers uit de omliggende dorpen met doodsgevaar de polder ingekomen. En aan de buitenkant van het dorp in de polder, waar het grootste gevaar en de meeste nood was, is men met het moeilijke reddingswerk reeds begonnen. Zouden de vissers van Yerseke en de schippers uit Wemeldinge en Hansweert en de stoere werkers uit Kapelle-Biezeling met de handen in de zakken blijven afwachten? Immers neen. Met alle gevaren, die er aan verbonden waren, zijn ze gekomen. Uren achtereen, overdag en 's nachts hebben ze hun plicht gedaan, niet wetend van ophouden. Roeien, varen maar. Soms haast niet vooruit komend. Storm en stroom zorgden voor felle tegenstand en de vele

Kruijningen. Evacuatie Berghoekstraat. — Foto Verbeek.

obstakels maakten hun werk dubbel zwaar. Maar ophouden deden ze niet. Mensenlevens waren immers in gevaar, geen minuut mocht verloren gaan.

Ik zie ze nog varen door de straat, hoor nog de motor-tjes puffen. Volgeladen boten met kostbare vracht; mannen en vrouwen en kinderen. 'k Zie vertrokken gezichten, moe en koud, vertrokken door het vele leed. Zowaar, daar komt mijn vriend met zijn gezin, waar ik gisteravond op bezoek ben geweest. Ik doe het raam open en naar boven kijkend vraagt hij of ik soms naar Vlissingen moet om foto's te maken van de boulevard. Toch nog humor in al deze ellende.

Het wordt drukker in de straat. Boten varen af en aan. We zijn blij, dat we mensen zien. Maar waar moeten ze allemaal heen? Naar de hoogste gedeelten van het dorp, naar de markt, in „De Korenbeurs”, in „Avondlicht”. Alles wordt tjokvol. Men zit en hangt tegen elkaar, men praat, men is moe en . . . het water stijgt nog steeds, de storm is nog niet bedaard!

Hier en daar steekt men uit een raam een stok met een lap naar buiten. Men is in gevaar, want deze vloed komt heel wat hoger dan de vorige en niemand is nu eigenlijk meer veilig, want wie weet, hoe lang en hoe hoog het water nog zal wassen?

De veerpont, die de dienst tussen Beveland en Zeeuws-Vlaanderen onderhoudt, drijft verlaten in de polder rond en vormt een groot gevaar voor de gebouwen. Een roeiboort slaat om. Gelukkig, men kan alle inzittenden redden. Allerlei tonelen spelen zich af. Moeizaam torsen sterke mannen, tot aan hun mid-

del in het water, de vrouwen en kinderen op hun rug uit de boten in de hoger gelegen huizen.

Vee en huisraad drijft door de straten. Zwarte balken en kasten beuken tegen de huizen, mensen zitten op de daken, noodkreten klinken angstwekkend over het water en de duisternis valt . . .

Een bede welt op uit ons hart: O God, dat de vloed niet hoger mag komen . . .

Zondagavond, 1 Februari 1953.

De avond valt, nu is de vloed
Wel op zijn hoogst gestegen.
'k Zie mensen zitten op een dak,
Zij hebben nog geen hulp gekregen.
De veerboot drijft nog eenzaam rond,
Wijl d' Veerhaven niet meer bestond.

Neen, we kunnen de radio niet aanzetten, want die ligt beneden in het water en zal geen dienst meer doen. Bovendien is er geen electriciteit, dus steken we de kaars weer aan en proberen wat te eten, maar het lukt niet best.

Was het water de eerste nacht tot ongeveer aan het plafond van de benedenverdieping gekomen, nu bleek alras, dat we er deze keer niet zo gunstig af zouden komen. Het kwam belangrijk hoger en al spoedig moesten we alle belangrijke dingen van de slaapkamers naar de zolder brengen. Ditmaal kwamen ook de slaapkamers blank te staan en moesten we ook zelf naar de zolder om geen natte voeten te krijgen. Het enige wat we nog konden doen was de zoldertrap in de gaten houden. Mocht het water ook deze overspoelen, dan was er nog het dakraam, dat was onze laatste kans.

Gelukkig had om ongeveer 7 uur het water de hoogste stand bereikt en konden we tot onze geruststelling zien, dat het niet meer steeg en al spoedig daalde. Rustiger geworden, konden we toen wat eten.

We besloten wat te gaan slapen en de wekker te zetten vóór de volgende vloed zou komen. Maar ook deze rust was niet van lange duur.

Toen we enige tijd op geïmproviseerde bedden hadden gelegen, hoorden we buiten geroep en gehuil.

Het leek wel of er dichtbij mensen in gevaar waren en dit was ook inderdaad het geval. We gingen kijken op het platte dak van de keuken en zagen een boot wat heen en weer varen, omdat de motor was afgeslagen. Met een lange drooglat van de zolder gelukte het ons contact met de boot te krijgen en deze werd gemeerd aan de schoorsteen van de bijkeuken. Ons huis wankelde wel wat op z'n grondvesten, want het is nu ook niet bepaald gebouwd om als meerpaal dienst te doen.

Het bootje bleek zestien mensen te bevatten. Allen waren versteend en verstijfd van de koude. Als ze met dit vaartuigje op een muur, boom of een hek waren vastgelopen dan was het leed voor hen niet te overzien geweest.

We tilden de vrouwen en kinderen één voor één uit de boot en nadat ze wat op verhaal waren gekomen konden we hen onderbrengen bij onze buurman, die toch niet thuis was en waar voldoende slaapgelegenheden was. Ook deze mensen waren gelukkig weer gered.

De bemanning van de boot is bij laag water het dorp ingegaan om te trachten een andere boot te krijgen en het reddingswerk voort te zetten.

De vloed, die nu volgde, was belangrijk lager. Onze slaapkamers bleven dan ook droog. Dit was een hele geruststelling, hoewel we wisten, dat nog veel mensen in nood zaten en zonder eten of drinken, van kou verkleumend . . . Vooral de bewoners van Eindje de Rondte, Slotstraat, Schoolstraat, Berghoekweg en die

Achterzijde Slotstraat te Kruijningen. Foto Verbeek.

Wachtpost 32 te Kruieningen. Rechts op achtergrond het N.S.-station.

Foto Rutgers.

aan de Rijksweg hebben veel moeilijkheden gehad en ook zij, die aan de Zandweg en omgeving woonden. Maar in 't bijzonder de mensen, die in de polder geheel alleen woonden, hebben veel moeten doorstaan. Ze moesten dikwijls zichzelf zien te redden, omdat het zo ontzettend moeilijk was om er met een boot bij te komen. Bovendien was het donker en de geweldige storm maakte het reddingswerk daar onmogelijk. Deze mensen hebben wel de ergste verschrikkingen meegeemaakt, onder hen zijn de meeste slachtoffers gevallen. En hoe zal het zijn geweest aan de Zanddijk, bij het Station, en in Hansweert; het kan niet anders, of ook daar zullen zich vreselijke tonelen hebben afgespeeld. Zullen de kinderen uit Maria-Oord gered zijn, zullen de oudere huizen vlak bij de zeedijk het gehouden hebben?

Later blijkt, dat een wonderlijke redding van een gezin zich heeft voorgedaan, doordat zolder en dak zijn losgeraakt en zijn gaan drijven. Die mensen zullen toch zeker geen hoop en moed gehad hebben. Het gebed om hun leven is er geweest, het werd verhoord en ze zijn gered.

Welke krachten deze storm en zondvloed hebben ontketend, is bij de Veerhaven wel gebleken. Het nieuwe kantoorgebouw van de Provinciale Boot en het restaurant „Waterloo” verdwenen reeds spoedig in de golven, terwijl de Veerhaven zelf in een onherkenbare chaos werd herschepen.

En dan te denken, dat we daar 's zomers, bij mooi en stil weer, zo konden genieten bij het aanschouwen van de gezellige drukte der scheepvaart, die steeds opnieuw boeide.

Zullen we straks, als we weer in Kruieningen terug zijn, weer op een mooie zomerdag aan de Schelde vertoeven en even ons hoofd omdraaiend om de Kruieningse polder dor en verlaten te zien liggen, ons kunnen realiseren, dat deze kalme watervlakte in staat was zulk een verwoesting aan te richten?

Zullen we deze Westerschelde, die ons toch allen zo dierbaar is, haten? Neen, ik geloof het niet.

En toch, in welk een kort tijdsbestek bracht deze door orkaan opgezwepte watermassa een rouw en wee over onze vruchtbare polders.

Ouden van dagen, maar ook mensen in de kracht van hun leven, kleine kinderen, allen hebben ze geworsteld met de moed der wanhoop en met het gebed op de lippen: Red ons, Heere, want wij vergaan! Ze hebben gevochten met de aloude vijand: het water. Ja met dat water, dat in normale omstandigheden onze vriend is. Gelukkig zijn er velen gered, maar voor anderen bracht deze oude ervijand de dood. Met hun hofsteden, hun vee, hun huisraad, met al wat hun lief en dierbaar was, zijn ze ondergegaan in het kolkende water.

En bij het schrijven van dit boek, zijn ze nog niet allen gevonden. Ruim zestig mensenlevens hebben de dood gevonden bij de grote ramp, die de Kruieningse polder trof.

2 Februari: Exodus.

Ga trekken, o volk, verlaat nu uw steê —

De zee zal ons allen verdrijven.

Men wacht reeds op u, met een liefdevol hart,

Waartoe hier nog langer te blijven?

Ga snel dus, pak in, toe, maak toch wat voort —

Verlaat dit thans nog rampzalige oord.

En zo begint, direct na deze ramp-Zondag, de grote uittocht van hen, die het overleefd hebben. Men neemt zoveel mogelijk mee van datgene, wat men nog heeft kunnen redden.

In alle omliggende plaatsen waren mensen opgeroepen om met alle beschikbare voertuigen naar ons dorp te komen. Die oproep is niet tevergeefs geweest. Aan de Zanddijk stonden al vroeg rijen

Gezicht vanaf de Zanddijk. — Foto Verbeek.

Zanddijk. — Foto Verbeek.

wagens, paarden, tractoren, auto's, kortom elk beschikbaar vervoermiddel was gekomen. Bij laag water rolde het grootste gedeelte van deze karavaan ons dorp binnen.

Men begon met de zieken en ouden van dagen te transporteren. Deze uittocht was niet met droge ogen aan te zien. De Roode Kruismensen weerden zich terdege. Brandweer en politie werkten samen. Er werd veel liefdevol werk verzet. Immers, de tijd was kort tussen eb en vloed. Maar alles liep vlot. Geen wanklank werd gehoord. Men werd immers naar veiliger oorden gebracht. Men zou weer verwarmd worden en gekleed. Er zou warm eten klaar staan

en onderdak en slaapgelegenheid zou aanwezig zijn. Alles werd met liefde gedaan. Dit gaf velen weer moed, al deed het verlaten van het dorp velen wel even pijn. Niemand wist hoelang dit duren zou. Toch gingen ze bijna allen, want de angst voor het water dreef hen uit.

De hulpactie duurde voort. Vliegtuigen wierpen voedselpakketten af. Boten bemand met mariniers uit Vlissingen meldten zich aan en zowaar onze geliefde Prinses Wilhelmina was de eerste, die warme belangstelling voor ons dorp toonde en het met een bezoek vereerde. Al deze dingen deden ons

goed, vandaar een stil berusten, een overgeven van al deze zo moeilijk te dragen zorgen.

Na alle drukte, die de lage waterstand met zich meebracht, werd het weer stil. De vloed kwam weer, men moest maken dat men wegkwam. Het ging zo snel; wie niet op tijd weg was liep kans zijn leven of althans zijn hebben en houden te verliezen. Het gebeurde zelfs, dat iemand, die zijn natte huisraad probeerde te redden, wat laat uit het dorp vertrok en, vóór de veilige Zanddijk was bereikt, de vrachtauto met het huisraad halverwege moest laten staan, daar de motor door het opkomende zeewater afsloeg. Hij zelf werd op het kantje af gered.

Hofstede van dhr. Boone te Kruiningen. — Foto Verbeek.

Gezicht vanaf de Zanddijk — Foto Verbeek.

Kruiningen. „De Lindeboom” en een nieuw verkeersbord. — Foto Verbeek.

Bijna allen waren vertrokken uit Kruiningen. Zij, die wat hoger woonden en boven nog droog zaten, bleven nog wat. Zouden ze de ijdele hoop koesteren, dat de dijk in twee of drie dagen gedicht zou zijn? Als het 's avonds donker werd, zag men zo hier en daar een kaars branden. Het waren er echter niet veel. Die eerste dagen na de ramp was het zelfs angstig stil in het dorp. Het water klotste tegen de muren en ook in de kamers. Zo af en toe beukte een balk tegen de buitendeur. Een hond jankte om zijn baas. De meeuwen krijsten. Wat zal men nog doen in deze verlatenheid? Kranten waren er niet; wat hebben we die gemist. Van de buitenwereld wisten we niet veel. Nee, we gingen niet gerust slapen. De wekker moest weer op tijd aflopen, je kon immers nooit weten. Maar alles verliep normaal. De storm was bedaard en we voelden ons bijna veilig. Wat een geluk was het ook, dat de waterleiding nog intact was. De dingen van waarde, die je nog uit het slib opdiepte, kon je afspoelen met zoet water. Op die manier was het nog mogelijk verschillende dingen voor verder bederf te vrijwaren.

Het aantal mensen uit onze straat, dat nog gebleven was, verminderde echter ook en in één nacht waren we zelfs de enige bewoners van de straat. De kamers van ons huis waren nu geheel leeg. Alles stond

zoveel mogelijk op zolder en nu kwam dan ook voor ons de tijd om te vertrekken naar ons evacuatieoord. Het hoogst nodige namen we mee. We sloten de voordeur uit macht der gewoonte en keken nog even achterom. Toen we op de Rijksweg kwamen, keken de nieuwe woningen ons met hun geschonden gelaat aan: de voorgevels waren er uit. Ze tuurden ons na tot we achter de Zanddijk waren verdwenen . . .

Balans... en Toekomst.

Zo leven wij verstrooid nu verder,
Een volk, dat werd verjaagd
Door zee en storm, waardoor ons dorp
Zo hevig is belaagd.
Veel leed, veel rouw bracht deze ramp;
Doch zouden we versagen?
Wij, die in 't Zeeuws wapen toch
Het Luctor et Emergo dragen!

En zo ligt daar nu ons mooie dorp verlaten. Eb en

vloed beheersen het. Slib en allerlei ongerechtigheden bedekken in dikke lagen de straten en vormen een vette laag op ramen, deuren, muren, kortom op alles, wat eens net en proper was. Daar komt nog bij, dat door de stromingen de schade bij elke vloed groter wordt. Hoe zal uiteindelijk dit mooie en welvarende dorp er gaan uitzien?

Al deze vragen beklemmen ons en nog meer hen, die geroepen zijn de belangen van onze gemeente te behartigen: de burgemeester, de wethouders en de raadsleden. Daar het niet mogelijk was om de gemeentelijke bureaux in Kruiningen te blijven bezetten — al ligt het gemeentehuis wel ongeveer op het hoogste gedeelte van het dorp —, werd alles zo bekrompen mogelijk in een particuliere woning te Hansweert ondergebracht, waar ook de raadsvergaderingen in een gewone huiskamer worden gehouden.

Bij dit alles kwamen nog meer moeilijkheden, doordat

Bij laag tij was het mogelijk Kruiningen te bereiken. — Foto Rutgers.

De evacuatie van Kruiningen in volle gang. — Anp foto.

Burgemeester Vogelaar in een ziekenhuis moest worden opgenomen voor het ondergaan van een ernstige operatie. Verwacht wordt, dat zijn herstel geruime tijd zal vergen. Om deze reden is tijdelijk een derde wethouder benoemd. Ook secretaris Blok moest aanvankelijk rust houden. Een en ander veroorzaakte uiteraard enige stagnatie in de werkzaamheden van het dagelijks bestuur der gemeente.

Kunt u begrijpen, lezers, welke krachtsinspanning van deze kleine groep van werkers, die toch allen ook slachtoffer van de ramp zijn en hun eigen zorgen hebben, geëist wordt? En ook zij, die in het dorp Kruiningen achterbleven, zoals politie, brandweer, opruimingsdienst, een kapper en enkele particulieren, hebben getoond voor geen moeilijkheden uit de weg te willen gaan.

Als we thans de balans van Kruiningen opmaken, dan kan deze niet in evenwicht worden gekregen. Er zijn slechts verliesposten... De allergrootste verliespost zal altijd blijven de ruim zestig mensenlevens. Ruim zestig namen van Kruiningse ingezetenen zullen met zwart-omrande letters bovenaan de debetzijde staan. Dit verlies kan en zal nimmer vergoed worden.

En wat het materiële verlies betreft, dat op de tweede plaats komt, kunnen we daar nu al een zuivere voorstelling van krijgen, kunnen we in getallen uitdrukken, hoe groot deze post is? Nog dagelijks knaagt in onze polder de zee aan wat nog overeind staat. Nog zijn de offers niet groot genoeg, nog steeds doen eb en vloed hun verwoestend werk.

Het zijn niet alleen de oudere gebouwen aan de Achterstraat, Eindje de Rondte en de Zandweg, maar ook de nieuwe woningen aan de Rijksweg, Slotstraat, Schoolstraat en Berghoekstraat vertonen de open wonden van de ramp. Ruim driehonderd woningen en dertig boerderijen zijn verwoest en bijna

driehonderd woningen zijn beschadigd. En hoe desolaat zien de nog overeind staande woningen er van binnen uit. In de benedenverdiepingen zal nagenoeg alles vernieuwd moeten worden. Het zoute water heeft alles aangevreten of ontzet. En dan kunnen we nog noemen de straten en plantsoenen, riolering, de openbare gebouwen, zoals kerken, scholen, verenigingsgebouwen... wat moet daar allemaal van terecht komen? Een beschrijving van deze verwoestingen is niet te geven. En nog is daar het einde niet. Wat te denken van het vruchtbaar polderland, 1400 hectare prima bouwland, dat nu al maandenlang blootgesteld is aan het verziltende water. Nog maar

pas verkaveld, welvaart brengend door de rijke opbrengsten, de trots van onze boeren, daar ligt het nu, vernield, verscheurd, verzilt en verzand. Wanneer mag daar weer oogst van verwacht worden?

We zijn er nog niet. Is er niet een vijftigtal neringdoenden, die sinds 1 Februari hun bedrijven zagen ten onder gaan? Dit wil niet zeggen, dat ze verloren zijn, maar al die tijd liggen hun verdiensten stil. Ze zijn aangewezen op hulpbetoon van anderen. Zullen ze ooit hun schade te boven komen, zullen hun inventarissen vergoed worden? Zullen ze straks, als ze weer opnieuw beginnen, dezelfde klantenkring

Aan de Zanddijk te Kruijningen met gezicht op het dorp en op de voorgrond verdrongen vee. — Foto Rutgers.

Hansweert. „De oprijt” Hansweertsestraatweg. — Foto Verbeek.

Hansweert. Gezicht vanaf de Havendijk. — Foto Verbeek.

Allerwege droefheid tijdens het onderhoud van H.M. de Koningin

hebben, we weten immers niet, of alle Kruiningers zullen terugkeren.

En wat iedereen nog het zwaarst weegt, dat zijn de dijken van onze polder. Kunnen we nog van dijken spreken of is het zo, dat de Westerschelde domineert met zo hier en daar een stukje dijk?

Dijkgaten van 100 en 200 meter breed, 20 en 30 meter diep! Hoe zal dit alles weer in orde komen? Wat zal er van onze vruchtbare polder, wat van ons mooie dorp terecht komen?

Maar klinkt daar geen geluid als van een vreemdsoortig orkest? En is de melodie, die het speelt, niet te onderkennen als die van de Overture van de Opbouw? Zwaar materiaal wordt aangebracht. Stoere dijkwerkers beginnen een gevecht, het oude gevecht: de strijd tegen het water. Bij het schrijven van deze bijdrage is de eerste overwinning reeds bevochten, het dichten van het dijkgat bij Hansweert. Dat geeft moed. Dag en nacht zal de strijd worden voortgezet, tegenslagen zullen er zijn, maar als het laatste stroomgat zal zijn gedicht, zullen grote pompen onze polder leegmalen. Dat zal de grote overwinning op het water zijn.

En dan?

Dan zullen de hulptroepen aanrukken; ze hebben zich stilgehouden, maar ze zijn er, al veel voorbe-

reidend werk hebben ze gedaan. Want is daar niet Apeldoorn, dat al heel spoedig ons gemeentebestuur het verblijdend bericht deed toekomen, dat het onze gemeente had geadopteerd? Hetzelfde werd vernomen van Ottawa in Canada, alsmede Oostburg in Zeeuws-Vlaanderen, zoals juist dezer dagen werd bekend gemaakt. Allemaal hulptroepen, beziel met liefde en ijver om ons Kruiningen te helpen in zijn grote nood.

Overall is men met het lot van Kruiningen begaan; en dat niet alleen, maar van alle kanten wordt hulp aangeboden en waar mogelijk reeds nu geholpen. De gemeente Goes heeft een grote hal beschikbaar gesteld voor onderbrenging van de geschenken-dingen, die onder de ingezetenen van Kruiningen zullen worden gedistribueerd. Friese veehouders hebben onlangs een groot aantal koeien, voor een waarde van ruim 30.000 gulden, gezonden voor de gedupeerde Kruiningse boeren. Amerika zond levensmiddelenpakketten. De leerlingen van het Christelijk Lyceum te Goes hebben aangeboden om de woningen te helpen schoonmaken na het droogkomen van de polder. Is dit alles niet moedgevend?

En niet alleen is er activiteit van buitenaf, maar ook reeds van binnenuit. Dat wordt duidelijk gedemonstreerd op de Zanddijk. Daar verzezen een nood-

winkel, een garage, een patat-fritekraam, een café, hier en daar barakken enz., alles van zakenlieden uit Kruiningen, die niet kunnen wachten, maar nu reeds de zaak aanpakken. Met moed voor de toekomst werken ze nu reeds aan de opbouw en zijn een stimulans voor hen, die in de put zitten.

Zo is er dan toch nog een aantal credit-posten op de scheve balans van Kruiningen, al is het, dat velen daarvan eerst in de toekomst gehonoreerd kunnen worden.

Het heeft ons in de moeilijke dagen, die achter ons liggen, niet aan hulp ontbroken. De eerste stoot werd opgevangen, de rest komt ook wel goed. Laat ons slechts één doel voor ogen hebben: de herrijzenis van Kruiningen.

Eendracht maakt macht, dat zij onze leuze!

Komt, helpen wij elkaar.

Elk moet getrouw zijn plicht vervullen.

Dan komt ook Kruiningen wel klaar.

Het Zeeuwse bloed doet immer wond'ren,

We gaan dus hand in hand;

Dan zal weer 't koren welig groeien

in 't prachtig Scheldeland.

Mei 1953.

Kruiningen. Politie, Rode Kruis en Waterleidingpersoneel. — Foto Verbeek.

Evacuatie drukte. — Foto Verbeek.

Opgebaarde slachtoffers van Kruijningen in de Grote Kerk te Goes. — Foto Rutgers.

LIJST VAN SLACHTOFFERS

KRUIJNINGEN

1. BALKENENDE, DIRK, geboren te Zaamslag, 10 October 1900, echtgenoot van: de Dreu, Neeltje Hendrika, laatst woonachtig te Kruijningen, Wittesteeweg 1;
2. DE DREU, NEELTJE HENDRIKA, geboren te Driewegen, 10 Augustus 1902, echtgenote van: Balkenende, Dirk, laatst woonachtig te Kruijningen, Wittesteeweg 1;
3. BALKENENDE, WILHELMINA MAGDALENA, geboren te Kruijningen, 16 Maart 1940, laatst woonachtig te Kruijningen, Witte Steeweg 1;
4. BLOK, BASTIAAN, geboren te Krabbendijke, 2 December 1864, weduwnaar van: Wabeke, Ida, laatst woonachtig te Kruijningen, Sandeeweg 4;
5. BLOK, JACOBUS, geboren te Kruijningen, 16 November 1877, echtgenoot van: Cok, Cornelia, laatst woonachtig te Kruijningen, Nieuwstraat 12;
6. COK, CORNELIA, geboren te Kruijningen, 23 December 1878, echtgenote van: Blok, Jacobus, laatst woonachtig te Kruijningen, Nieuwstraat 4;
7. BLOK, MARINA, geboren te Kruijningen, 22 November 1870, weduwe van: Blok, Jacob, laatst woonachtig te Kruijningen, Eindje de Rondte 53;
8. ZUIJDWEG, HELENA ADRIANA, geboren te Yerseke, 27 November 1902, echtgenote van: Boone, Laurus, laatst woonachtig te Kruijningen, Polderweg 10;
9. BOONE, HUBREGTJE CATHARINA, geboren te Kruijningen, 3 September 1944, laatst woonachtig te Kruijningen, Polderweg 10;
10. VAN BURG, FRANS, geboren te Yerseke, 18 Februari 1936, laatst woonachtig te Kruijningen, Slotstraat 36;
11. BRIEVE, TANNETJE, geboren te Kruijningen, 23 December 1892, weduwe van: van den Boomgaard, Simon, laatst woonachtig te Kruijningen, Zanddijk 18;
12. DANKER, JOHANNA, geboren te Kruijningen, 28 Maart 1879, ongehuwd, laatst woonachtig te Kruijningen, Donkereweg 1;
13. DEK, CORNELIS MARINUS, geboren te Kruijningen, 23 September 1907, echtgenoot van: Jansen, Maatje, laatst woonachtig te Kruijningen, Polderweg 8;
14. JANSEN, MAATJE, geboren te Kruijningen, 6 April 1907, echtgenote van: Dek, Cornelis Marinus, laatst woonachtig te Kruijningen, Polderweg 8;
15. DEK, PAULINA MARIA, geboren te Kruijningen, 5 Juli 1940, laatst woonachtig te Kruijningen, Polderweg 8;
16. DEK, MARIA ADRIANA, geboren te Kruijningen, 2 Maart 1946, laatst woonachtig te Kruijningen, Polderweg 8;
17. DEK, ADRIANA PIETERNELLA, geboren te Kruijningen, 5 October 1950, laatst woonachtig te Kruijningen, Polderweg 8;
18. GOETHEER, ANTON, geboren te Wolphaartsdijk, 3 Augustus 1917, echtgenoot van: Rottier, Willemmina Johanna, laatst woonachtig te Kruijningen, Wittesteeweg 1;
19. ROTTIER, WILLEMINA JOHANNA, geboren te Schore, 16 Juli 1922, echtgenote van: Goetheer, Anton, laatst woonachtig te Kruijningen, Wittesteeweg 1;
20. GOETHEER, JAN JACOB, geboren te Kruijningen, 29 April 1951, laatst woonachtig te Kruijningen, Wittesteeweg 1;
21. GRIEP, SUZANNA, geboren te Yerseke, 25 April 1892, weduwe van: Paauwe, Jacob, laatst woonachtig te Kruijningen, Donkerewegje 6;
22. GRIEP, ANTHONIA JACOBA, geboren te Kruijningen, Donkerewegje 6;
23. LODIERS, JOHANNES CORNELIS, geboren te Wouw, 17 September 1893, ongehuwd, laatst woonachtig te Kruijningen, Donkerewegje 6;
24. VAN DER HART, HELENA, geboren te Kruijningen, 11 Juli 1868, ongehuwd, laatst woonachtig te Kruijningen, Hoofdstraat 3;

25. BRAAM, PIETERNELLA, geboren te 's-Gravenpolder, 29 Maart 1890, echtgenote van: van der Hart, Marinus, laatst woonachtig te Kruijningen, Hoofdstraat 3;
26. HOFMEIJER, THEETJE GERRITJE, geboren te Kruijningen, 31 Augustus 1952, laatst woonachtig te Kruijningen, Zanddijk 12;
27. SCHRIER, FORRA, geboren te Kruijningen, 15 Februari 1878, echtgenote van: Harthoorn, Marinus, laatst woonachtig te Kruijningen, 2e Vlietweg 5;
28. JANSEN, JAN, geboren te Kruijningen, 11 Maart 1894, echtgenoot van: Komejan, Jacoba, laatst woonachtig te Kruijningen, Polderweg 4;
29. KOMEJAN, JACOBA, geboren te Kruijningen, 5 October 1896, echtgenote van: Jansen, Jan, laatst woonachtig te Kruijningen, Polderweg 4;
30. JANSEN, PIETER, geboren te Kruijningen, 8 September 1911, echtgenoot van: Brandt, Jacoba, laatst woonachtig te Kruijningen, Sandeeweg 12;
31. BRANDT, JACOBA, geboren te Kruijningen, 5 Juli 1918, echtgenote van: Jansen, Pieter, laatst woonachtig te Kruijningen, Sandeeweg 12;
32. JANSEN, MARIA ADRIANA, geboren te Kruijningen, 1 Maart 1944, laatst woonachtig te Kruijningen, Sandeeweg 12;
33. JANSEN, WILLEM JACOB, geboren te Kruijningen, 15 April 1952, laatst woonachtig te Kruijningen, Sandeeweg 12;
34. KOMEJAN, FREDERIK, geboren te Kruijningen, 29 September 1876, echtgenoot van: Hoogerheijde, Catharina, laatst woonachtig te Kruijningen, Lavendeldijk 28;
35. KOSTEN, CORNELIS, geboren te Wemeldinge, 26 Januari 1896, echtgenoot van: Verhulst, Pieterella Cornelia, laatst woonachtig te Kruijningen, Slagveldstraat 50;
36. KOSTEN, MARINUS, geboren te Wemeldinge, 12 Februari 1901, ongehuwd, laatst woonachtig te Kruijningen, Zandweg 18;
37. PAASSSE, JOHANNA BARBARA JACOBA, geboren te Schore, 18 Augustus 1884, weduwe van: Kosten, Jan, laatst woonachtig te Kruijningen, 2e Vlietweg 2;
38. DE KOSTER, MAGDALENA CORNELIA, geboren te Yerseke, 18 November 1911, gescheiden echtgenote van: de Bel, Cornelis, laatst woonachtig te Kruijningen, Achterstraat 17;
39. DE BEL, ELIAS CORNELIS, geboren te Kruijningen, 9 Mei 1936, laatst woonachtig te Kruijningen, Achterstraat 17;
40. LEENDERTSE, PIETER GOVERT, geboren te Wissekerke, 16 September 1906, echtgenoot van: Moerman, Janna, laatst woonachtig te Kruijningen, Slotstraat 13;
41. LEENDERTSE, JAN MARINUS, geboren te Colijnsplaat, 4 April 1933, ongehuwd, laatst woonachtig te Kruijningen, Slotstraat 13;
42. POUWER, JOHANNA, geboren te Middelburg, 29 Juli 1895, weduwe van: van de Vreugde, Huibrecht Cornelis, daarna weduwe van: Minnaar, Adriaan, laatst woonachtig te Kruijningen, Lavendeldijk 12;
43. DE MUNCK, MARINUS, geboren te Kruijningen, 6 September 1868, echtgenoot van: Deurloo, Marina Julia, laatst woonachtig te Kruijningen, Hansweertse straatweg 2;
44. DEURLOO, MARINA JULIA, geboren te Oosterland, 27 October 1871, echtgenote van: de Munck, Marinus, laatst woonachtig te Kruijningen, Hansweertse straatweg 2;
45. VAN DE PAREL, ALBERTUS, geboren te Kruijningen, 13 November 1926, echtgenoot van: Roelse, Pieterella, laatst woonachtig te Kruijningen, Hoofdstraat 9;
46. ROELSE, PIETERNELLA, geboren te Oostkapelle, 13 Juli 1929, echtgenote van: van de Parel, Albertus, laatst woonachtig te Kruijningen, Hoofdstraat 9;
47. VAN DE PAREL, JACOBUS STEVEN, geboren te Kruijningen, 15 Januari 1953, laatst woonachtig te Kruijningen, Hoofdstraat 9;
48. RIJKSE, MARINUS, geboren te Wolphaartsdijk, 23 September 1905, echtgenoot van: Christiaanse, Adriana, laatst woonachtig te Kruijningen, Grintweg 5;
49. CHRISTIAANSE, ADRIANA, geboren te Yerseke, 31 October 1910, echtgenote van: Rijkse, Marinus, laatst woonachtig te Kruijningen, Grintweg 5;
50. RIJKSE, DINA ADRIANA, geboren te 's-Heer Arendskerke, 6 Januari 1954, laatst woonachtig te Kruijningen, Grintweg 5;
51. RIJKSE, FERDINANDUS, geboren te 's-Heer Arendskerke, 23 Januari 1936, laatst woonachtig te Kruijningen, Grintweg 5;
52. RIJKSE, WILLEM, geboren te 's-Heer Arendskerke, 14 Maart 1943, laatst woonachtig te Kruijningen, Grintweg 5;
53. SAAMAN, ARIE, geboren te Krabbendijke, 25 Juli 1904, echtgenoot van: Poelman, Cornelia, laatst woonachtig te Kruijningen, Stationsweg 11;
54. POELMAN, CORNELIA, geboren te Oudeland, 24 November 1906, echtgenote van: Saaman, Arie, laatst woonachtig te Kruijningen, Stationsweg 11;
55. SAAMAN, MAGIEL, geboren te Kruijningen, 28 Mei 1930, ongehuwd, laatst woonachtig te Kruijningen, Stationsweg 11;
56. SAAMAN, JAN, geboren te Kruijningen, 30 December 1932, ongehuwd, laatst woonachtig te Kruijningen, Stationsweg 11;
57. SAAMAN, PIETER, geboren te Kruijningen, 20 Januari 1935, ongehuwd, laatst woonachtig te Kruijningen, Stationsweg 11;
58. SINKE, ADRIAAN, geboren te Kruijningen, 19 Juli 1894, echtgenoot van: van Iwaarden, Maria Johanna, laatst woonachtig te Kruijningen, Donkerewegje 3;
59. VAN IWAARDEN, MARIA JOHANNA, geboren te Kruijningen, 6 Januari 1896, echtgenote van: Sinke, Adriaan, laatst woonachtig te Kruijningen, Donkerewegje 3;
60. VROEGOP, ABRAHAM CORNELIS, geboren te Kruijningen, 26 Maart 1923, echtgenoot van: Blaauwkamer, Janna Jacoba Huberdina, laatst woonachtig te Kruijningen, Hoofdstraat 49;
61. WILLEBOER, WILLEM, geboren te Kruijningen, 1 November 1868, laatst woonachtig te Kruijningen, Meidam 6, ongehuwd.

RILLAND-BATH

62. DRONKERS, JOHANNA, geb. 22 October 1861, ongehuwd;
63. DRONKERS, DIRK, geb. 26 Maart 1866, weduwnaar van K. Molendijk;
64. CYSOUVV, ADRIAAN, geb. 26 Mei 1916, echtgen. van Johanna Steenblok;
65. GOFFAU, JOSEPHUS ABRAHAM DE, geb. 9 Apr. 1906, echtgenoot van D. H. Vos;
66. KRIJGER, MAATJE, geb. 22 September 1872, wed. van Adriaan Blok;
67. MAAS, JACOBA ADRIANA VAN DER, geb. 25 Augustus 1922, echtgenote van Chr. van Zwienen;
68. NIJSSE, PIETERNELLA WOUTERINA, geb. 27 Januari 1930, ongehuwd;
69. NIJSSE, MATTHEUS, geb. 8 Augustus 1931, ongeh.;
70. NIJSSE, JAN, geb. 14 Maart 1934, ongehuwd;
71. NIJSSE, FOORT, geb. 24 November 1937;
72. NIJSSE, ADRIANA, geb. 22 Juni 1939;
73. SCHRIER, BREGJE MARINA, geb. 7 Januari 1899 te Krabbendijke, echtgenote van H. P. de Bokx;

WAARDE

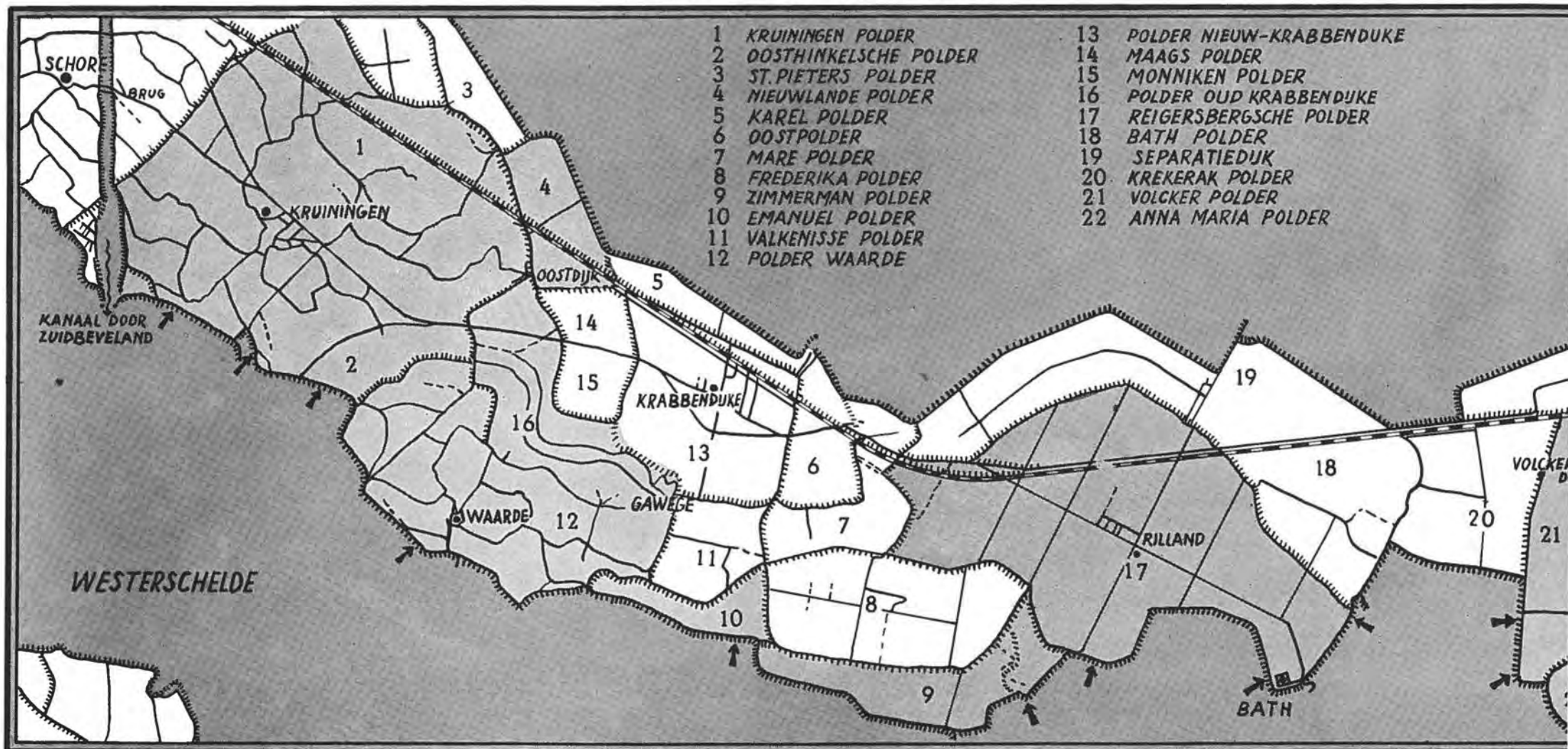
74. WISSE, JAN, oud 31 jaar, ongehuwd; laatst gewoond B 38;

KRABBENDIJKKE

75. VERSCHUURE, BARTEL, oud 68 jaar, ongehuwd;
76. VERSCHUURE, JACOBA, oud 54 jaar, ongehuwd.

Overzichtskaart van de watersnood in Oost-Zuid-Beveland in het jaar 1953.

(De dijkdoorbraken zijn met pijlen aangegeven)

CHRONOLOGISCH OVERZICHT VAN DE STORMRAMPEN IN OOST-ZUID-BEVELAND NA DE ALLERHEILIGENVLOED VAN 1570

Polder	grootte in ha.	Bedijkt of opnieuw bedijkt in	Overstromingen in				
			1682	1808	1825	1906	1953
Polder Kruiningen	1292	1571	—	×	—	—	×
Oost-Hinkelsche polder	119	1571	—	×	—	—	×
Polder Waarde	524	1571	×	—	—	—	×
Oud-Krabbendijkse polder ..	247	1571	×	—	—	—	×
Nieuw-Krabbendijkse polder	341	1595	×	×	—	—	—
Maagspolder	65	1595	—	×	—	—	—
Monnikenpolder	64	1595	—	×	—	—	—
Valkenispolder	120	± 1620	×	×	×	—	—
Nieuwlandepolder	141	1642	×	×	—	—	×
Oostpolder	119	± 1642	×	×	—	—	—
Mairepolder	120	1694	—	—	×	—	—
Westveerpolder	38	1694	—	—	—	—	×
(niet aangegeven op kaart)							
Reigersbergsepolder	1065	1773	—	—	—	×	×
Stroodorpepolder	41	1808	—	—	×	×	—
(niet aangegeven op kaart)							
Frederikapolder	319	1851	—	—	—	—	—
Eerste-Bathpolder	453	1856	—	—	—	×	—
Tweede-Bathpolder	285	1862	—	—	—	×	—
(niet aangegeven op kaart)							
Emmanuelpolder	104	1864	—	—	—	—	×
Karelpolder	85	1878	—	—	—	×	—
St. Pieterspolder	87	1878	—	—	—	×	—
Zimmermanpolder	238	1885	—	—	—	—	×
Anna Mariapolder	212	1897	—	—	—	—	×
Völckerpolder	208	1904	—	—	—	—	×
Kreekrakpolder	257	1923	—	—	—	—	—